RÓZSAHEGYI BARNABÁS

NÉMA HADSEREG

WÁGNER LEVENTE MÉRNÖK HADNAGY DONI NAPLÓJA

355
1003459
V2

KIUTAZÁS: 1942. SZEPTEMBER 17–30. (ALSÓDABAS – ALEKSZEJEVKA)
HAZAUTAZÁS: 1943. FEBRUÁR 15–19. (BELOVOD – BUDAPEST)

2 700 km
1 440 km

RÓZSAHEGYI BARNABÁS

NÉMA HADSEREG

WÁGNER LEVENTE MÉRNÖK HADNAGY DONI NAPLÓJA

© Rózsahegyi Barnabás, 2024

Fotók: Wágner Levente

Térképek: Rakk Gyula, BTK TTI

Szaklektor: Tóth Marcell

Szakmai segítő: Békés Anna

Lektor: Erdészné Kárpáti Judit

Borítóterv: Pozsgay Gyula

Könyvterv, kreatív megjelenítés: Jeney Zoltán

2

SOMOGYI KÖNYVTÁR 1003459 1881 14 SZEGED 25

355 R90

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000832742

KIADJA A BENEDETTI KFT.
Felelős kiadó: Rózsahegyi Barnabás
Nyomdai előkészítés: Pytheas Könyvmanufaktúra Kft.
Nyomda: HTSART Nyomdaipari Kft.
Ügyvezető igazgató: Halász Iván

Minden jog fenntartva! Néma Hadsereg © 2024

A kézirat sokszorosítása, a fényképek felhasználása
szerzői joghoz kötött, kizárólag a kiadó előzetes engedélyével lehetséges.

ISBN 978-615-02-0275-4

TARTALOMJEGYZÉK

KIUTAZÁS – 1942. szeptember 17–30. 23

SAS-behívó 24
A megmásíthatatlan végzet 26
A búcsú napja 28
Út az ismeretlenbe 31
Az első parancs 34
Beteg ló 36
Váratlan hír 41
Három német Stuka 44
Eltévedt golyó 48
Német őrállás 54
Szaltanovka, szovjet sisakhegy 54
Lgov, a hadműveleti terület 56
Megérkezés Alekszejevkába 60

FÖLDBE VÁJT VILÁG – 1942. október 1. – 1943. január 16. 65

Horthy Istvánra emlékezünk 66
Sztálin-gyertyák Gluhovkán 68
A velkosani hármas kereszt 72
Elnémított orosz tank 74
Egy lelőtt csatarepülő 74
Kis orosz tanítónőm 78
Osztrogozsszk, a festői város 81
Rekviem 82
Kiderül a küldetés, egy furcsa éjszaka Jevdakovóban 89
Az a híres makadámút és a Lenin-torzó 90
Cifra nyomorúság 92
Golopusovka, az új állomáshely 92

A modern háború szörnyetegei ... 95
Kezdetét veszi a tervezés ... 99
1942. október 12. – elindul a földmunka ... 101
Végre van saját postaszámunk! ... 102
A több csillag hatalma ... 102
Gorkiji nyomortanya ... 102
Ismét költözünk ... 104
Nagy Vilmos honvédelmi miniszter a vendégünk ... 106
Ne térj el a tervtől, Mészöly százados! ... 112
A kis Botond ... 112
Széles mosolyú Sura ... 114
Szegény ember disznója ... 114
Rózsaszín lap ... 116
Fördős helyett Laczkó ... 120
Az életmentő óraátállítás ... 120
Kamenka, az iparváros ... 122
A nagy cséplőgép ... 127
Út a mocsáron ... 127
A gyengék harca ... 132
A falu feje ... 135
A tífusz is felüti fejét ... 137
Megszöknek a hadifoglyok ... 137
Fedezéképítési láz ... 138
Káprázatos látomány ... 140
Egy újabb emlékezetes november 7. ... 142
Sáska ezredes ... 142
Lázas november ... 144
Tűz van! ... 146
Virágzik a feketepiac ... 146
Egyre közelebb a Donhoz ... 150
Az új parancs ... 150
A jéghideg állomás ... 152
Ahol a történelmet véres betűkkel írják ... 154
Velőtrázó sikoly ... 158
Ruszin zsidók ... 160

Ócska bölcső és egy sírómasina ... 163
Megérkezik az orosz tél ... 167
Befagyott a Don ... 167
Ólomsúllyal jár az idő ... 168
Kis baleset ... 173
Vallás és babona ... 175
Nincs szimulálás ... 176
De mi az az ásítás? ... 180
Különleges jutalom ... 180
Négyszáz köbméter gömbfa ... 184
Egy illemtudó őrmester ... 184
Állj! Ki vagy? ... 186
Három üres gödör ... 188
Gyurka zászlós ... 190
Szerezz, és majd lesz! ... 192
Arisztid keres ... 194
Irány a szán! ... 194
A 108/41. zsidó tábori munkásszázad ... 198
1942. december 16. – leáll a földmunka ... 198
Finom ebéd ... 200
Végre egy jó hír ... 202
Szent Miklós ... 205
Már megint költözünk ... 206
Kovalevói karácsony ... 208
Itt van Kiss Manyi! ... 214
Szeretetcsomag a honvédségtől ... 216
A földkunyhó építése ... 218
Tífuszjárvány Misevóban ... 218
Rájöttem a betegségem okára ... 220
Betegen fekszem ... 222
1943. január 13. – várva várt csomag érkezik ... 226
Frontszakadás, földindulás ... 228
Kigyullad a posta is ... 228
Özönlik a katonaság ... 232

VISSZAVONULÁS – 1943. január 17. – február 14. 237

Menekülés a végtelenbe 238
Nyerget vagy életet? 240
Itt is bolsevik, ott is bolsevik, de a sorompó zárva 244
Négy puskával és egy rozzant térddel 245
Raffay ezredes útbaigazít 247
Gyújtóbombáktól lángoló épületek 247
Ismét életveszélyben, de nem a bombák miatt 248
Rabló kirgiz partizán 248
Véletlen találkozás Novij Oszkolban 252
Az új barát, dr. Angyalos Géza 254
Hóeltakarításra fel! 258
A durva őrnagy 259
Martin Ferenc főhadnaggyal Belopoljéba megyünk 259
A leghidegebb éjszaka és a korenevai szarkák 262
A nagy ukrán álom, Paulus kapitulál 266
Irány a fürdő, aknaládát a kocsira! 267
A jégkorszak elátkozott földje 269
Vándorfy Kálmán tábornok lett 270
Jönnek a partizánok! 271
Erőltetett menet 272
Mérnökhiány otthon 276
1943. február 15. – kezemben a szabadságolási papír 278

HAZAUTAZÁS – 1943. február 15–19. 281

Roncs roncs hátán 282
Egy német repülő és a félvadak reggelije 284
Érkeznek a sebesültek 287
Otthon, édes otthon 287

KÉPMELLÉKLET 289

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ez a könyv az alábbi segítők támogatása nélkül
nem jöhetett volna létre:

1. Feleségem, *Rózsahegyi Emőke*, aki ebben is társam volt.
2. *Békés Anna* gimnáziumi történelem szakos tanárnő, a könyvhöz írt bevezető, ajánlás írója, szakmai segítőm.
3. *Málik Zoltán* főlevéltáros, *Tóth Marcell* levéltáros, *Barta Krisztina, Frank Norbert, Dávid Zsolt,* akik háttérkutatásokban, képaláírásokban voltak segítségemre.
4. *Rakk Gyula* térképész, aki a naplóban szereplő hetvenhat helység alapján rajzolta meg a méretarányos térképeket.
5. *Ványai Márton* történész, aki a helységnevek, útvonalak beazonosítását, ellenőrzését végezte el, a napló szövegkörnyezetének történelmi hitelességét vizsgálta.
6. *Kovács Balázs,* aki a fotók digitalizálását, szkennelését végezte el.
7. *Cukor Barna,* aki a a fotók retusálásán dolgozott.
8. *Pozsgay Gyula,* aki a borítóterv elkészítésében segített.
9. *Jeney Zoltán* grafikus, művészeti vezető, aki a layout-terv elkészítését és a könyv arculatának kialakítását, szerkesztését végezte el.
10. *Erdészné Kárpáti Judit,* aki a lektorálás és a nyelvi korrektúrázás feladatait látta el.
11. *Kövesdi Gábor, Schneider Anett, Kónya Veronika* és a brancsközösség minden tagja, akik a közösségi finanszírozásban segítettek.
12. *Halász Iván,* aki a könyv nyomdai munkálatait végezte el.
13. *Sovány Zoltán,* aki a könyv médiamegjelenésében segített.
14. *Oláh Andrea, Szőke Tibor, Radiocafé 98.0,* média támogatás
15. *Kovács Anikó, Bartos Pál,* social média
16. *Kohut Miklós, Dr. Novák Attila, Rózsahegyi Titusz, Schäffer József, Lévai Miklós, Reviczky Mihály, Csuta Péter, Rózsahegyi Lukács és Éva, Marozsi Attila, Selyem-Tóth Sándor, Dr. Zsitnyányi Attila, Bögöthy Árpád, Holovits Zoltán, Horváth Szabolcs, Nyári József, Molnár-Bernáth László, Balla András,*
akik előrendeléseikkel segítették a könyv megjelenését.

TÁMOGATÓK

A könyv a következő cégek támogatásával valósult meg:

Kiemelt támogató

radiocafé 98.0
van barátod.

Támogatók

BENEDETTI KFT.

brancs

HTSART

PYTHEAS
KÖNYVMANUFAKTÚRA

KÖSZÖNJÜK!

AJÁNLÁS

Idillből háborúba

Fiatal tanárként történelmet tanítottam Wágner Levente egyik, a nagyapa iránt elkötelezett unokájának. Ennek köszönhetem a szerencsét, hogy még kiadás előtt olvashattam a Naplót, láthattam a II. világháború keleti frontján készült képeket. Később kezembe vehettem az eredeti kéziratot is. Igazi mérnökemberre valló munka, saját kézzel gépelve, összerendezve, bekötve. Mindezt azért, hogy eltegye, és többé ne vegye kézbe.

Megjegyzésre érdemes a napló nyelvi megformálása. Az egyes bejegyzések szövege, a bekezdések, a bekezdések mondatai hibátlanul vannak megszerkesztve. A helyesírás tökéletes. Ne feledjük, Wágner Levente mérnök volt, iskolázott ember, akinek a nyelv is a pontosság eszköze. Nem tudom, mikor írta a behívásáról szóló első részt a napló elé. Az őszi kertben érő gyümölcsök idilljéből ragadta el a szerzőt a SAS-behívó.

A mai, mobiltelefonnal fényképezős, videózós világban ismert és hangsúlyos kérdés, válságos helyzetben mit tegyünk. Örökítsük meg a tragédiákat, dokumentálva a helyszínen mindazt, ami később segíthet az áldozatokon? Ne vegyük elő a mobilt, rohanjunk segíteni? Mi a helyes ilyenkor? A második világháború idején is fontos volt ez a kérdés, bár talán nem volt ennyire éles. Wágner Levente gyorsírással írta naplóját katonai szolgálata idején, ezt gépelte le hazatérte után. Folyamatosan fényképezte a történéseket. Mindent és mindenkit megfigyelt, alaposan és pontosan. Leírásai képszerűek, mondhatni, a fotók nélkül is elképzelhető a környezet vagy az ábrázolt személy. *„Piszkos, apró gyermekek játszadoznak az utcán, és serdülő leányok, akiken érzik a szappanhiány, kínálgatják magukat a katonáknak. Ép ablakot a házakon, de teljesen ép házat sem igen lehet látni."*

A fegyelmezett ábrázoláson is átsüt a szerző humanizmusa. Az orosz civilek iránt érzett részvét szokatlan az ellenséges hadsereg tisztjétől.

„A bazárban a piaci nap jelentős eseményei zajlanak le. Itt kerül ki a nyomor a napfényre, akárcsak nálunk a Teleki-téren. Előkerülnek régi elhasznált limlomok, családi ereklyék, bútorok, szamovárok, hogy cserébe élelmiszert, háztartási cikkeket kapjanak."

Szinte biztos vagyok benne, a szerzőn kívül senki nem olvasta a bejegyzéseket. Nem lehetett másképp, különben az ilyen mondatok miatt akár hadbíróság elé is állíthatták volna a Mérnök urat: *„A zsidókat vezénylő világrengető őrmesterünk német kollégájával december 7-én illemtudóan kopogtat az ajtómon – jólesett a szövetséges viszonyt ilyen baráti együttesben látni. Ím, ha német jelenik meg, mindig valami erőszakra kell gondolni."*

Sokszor emlegetjük a második világháború keleti frontját. A rengeteg szenvedést, amit a besorozott katonák átéltek ott. Tetézi a szenvedést, ha valaki etikus ember, aki a pokolban nem úr, hanem ember akar maradni. *„A lövészárok koszt, a szörnyű hideg a testi energiát oly mértékben rontja le, hogy csak újabb-újabb erőkkel lehetett volna sikeres védelmet biztosítani. Sokat ártott az annyira propagált, foglyokkal való szörnyű bánásmód miatt érzett félelem."* Wágner Levente ember maradt a pokolban.

BÉKÉS ANNA

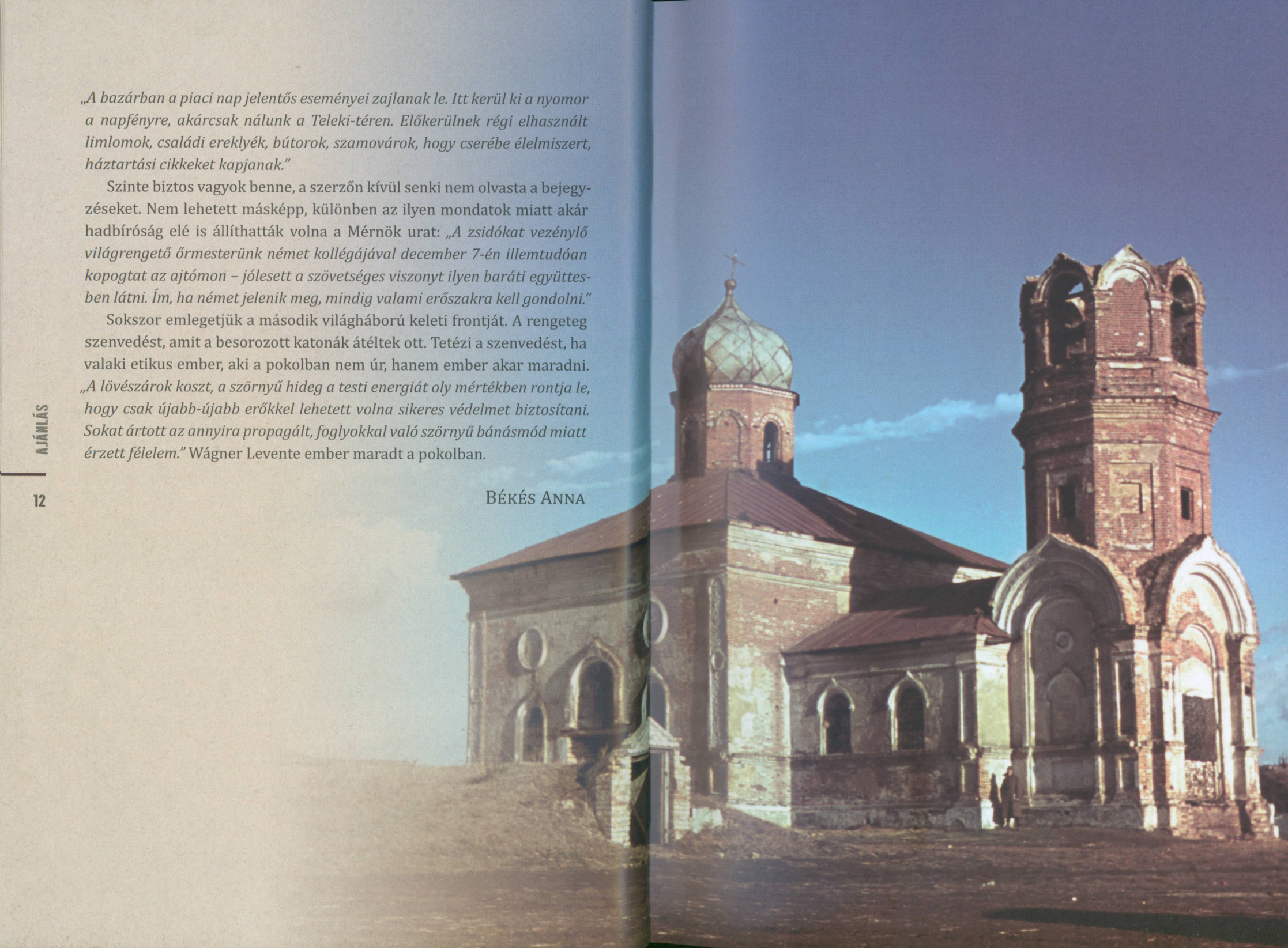

INTELEM

Wágner Levente emlékére

Kedves, jovális főmérnök volt ő, egy igazi építő.
Közösséget, családot, életeket mentő. Bölcs cádik volt ő.

Levirátus révén lett családunk tagja, a hűség visszhangja.
Megjárta a Don-kanyart, de nem nyomta el a magyart.

Az arany ember..., ki mindenkit csak emelt,
gyermeket sose fenekelt.

Volt egy tisztiszolgája, kit itthon a húsos fazék mellett ért utol halála.
Mert nem hallgatott a bölcs szóra:
„Ha egyszer hazajutunk, ne egyél sokat üres gyomorra!"

Mert ha a frontot túlélted, nehogy a töltött káposzta otthon öljön meg.
De hát a falánkság, mint tudjuk, a főbűnök egyike.

Ezért jól teszed ha hallgatsz az intelmekre...

Rózsahegyi Barnabás

Budapest, 2021. február

Wágner Levente
(1897–1977)

A KIADÓ ELŐSZAVA

A német hadsereg 1941 végén és 1942 elején a keleti fronton zajló súlyos harcok miatt jelentős veszteségeket szenvedett. Hitler számára egyértelművé vált, hogy jobban kell támaszkodnia az addig csak kis részt vállaló szövetségesekre a bolsevizmus elleni harcban. Ezért egymás után vették fel a kapcsolatot az olasz, a román és a magyar politikai vezetéssel. A magyar kormány kissé vonakodva, de teljesítette a németek kérését, hogy egy teljes hadsereget küldjön a keleti frontra.

A magyar 2. hadsereg 1942 áprilisa és júniusa között vonult ki a hadszíntérre, a Szovjetunió területére. Mindjárt a kiérkezésüket követően bekapcsolódtak a német csapatok támadó hadműveleteibe, és a nyár közepére elérték a kanyargós Don folyót. A tél folyamán csapataink védekezésre rendezkedtek be, fő feladatuk a Sztálingrád felé előrenyomuló német csapatok oldalának biztosítása volt. A rájuk bízott 200 kilométeres frontszakaszt összesen nagyjából 90 000 ember védte. A német 6. hadsereg sztálingrádi bekerítését követően a szovjet csapatok a front más szakaszain is újabb támadásokba kezdtek.

A Don mentén a két megmaradt hídfőállásból az oroszok 1943. január 12-én indították meg előrenyomulásukat és nagyon hamar áttörték a rosszul felszerelt és számbeli hátrányban lévő magyar csapatok védőállásait. 1943. január 18-ra a magyar csapatok mind elhagyták a Don vonalát. A front északi szakaszán harcoló III. hadtestet elvágták a többi magyar egységtől, és a németek utóvédként vetették be őket. A magyar 2. hadsereg összességében mintegy százhúszezer embert veszített.

Erről az időszakról szól Wágner Levente (1897–1977) I. világháborús veterán, tartalékos mérnök hadnagy hiteles naplója, aki SAS-behívóval a 205. munkavezető törzzsel és körülbelül négyszáz fő zsidó munkaszolgálatossal utazott a hadszíntérre. A napló az 1942. szeptember 8-tól 1943. február 19-ig tartó időszakot tárja az olvasó elé. A sok színes fénykép segítségével megelevenednek nemcsak a szenvedéssel teli mindennapok, hanem az élni akarás is.

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1003459
1881
SZEGED

Dr. Karsai László történész a „Zsidó munkaszolgálatosok a Donnál 1942–43-ban" című írásában megdöbbentő adatokat közöl a munkaszolgálatosok veszteségeiről:

„Az újabb kutatások tisztázták, hogy Horthy csaknem pontos számot mondott, ténylegesen mintegy 39 000 zsidót vezényeltek a Donhoz. Stark Tamás, Szabó Péter és Szakály Sándor 1992 elején egy napilapban közzétette a munkaszolgálatosok veszteségi adatait. 1942. december 31-ig a keleti fronton 1796 munkaszolgálatos halt meg, 236 tűnt el és 46-an estek fogságba. 1943 januárjában 19 284, februárban 2003 zsidó halt meg a HM 22. veszteségi osztályának kimutatása szerint. A szovjet áttörés után a munkaszolgálatosok »véres vesztesége« 70, a tiszteké 60, a legénységé 50 százalék volt.

A sárga, illetve fehér karszalaggal megbélyegzett fegyvertelen zsidók sem voltak »hősi halottak«, miként a magyar 2. hadsereg elesett katonái és tisztjei sem. Meggyászolni lehet, sőt meg is kell őket, de valamiféle »antikommunista keresztes hadjárat« hősi halottjaiként ünnepelni nem."

A múlt felidézése mindig a máról szól. És a múlt helyes ismerete segít abban, hogy megértsük, mi miért történik a jelenben, és miért úgy, ahogy.

Ezzel a könyvvel szeretnék tisztelegni nagypapám, a székesfővárosi műszaki főtanácsos előtt, aki 1952. november 25-én vette el feleségül a nagymamámat, megmentve így az özvegyet, aki két leánygyermekével maradt egyedül. Az ő első férje, Forgács Ferenc 1945. január 17-én halt hősi halált egy sebesült katona mentése közben. Így tudott Édesanyám – aki 1944. április 4-én született – és a nővére biztonságban felnőni. Úgy is mondhatnám, hogy mi, késői unokák is azért élhetünk, mert Wágner Levente elvette nagymamámat, így gondoskodva róluk.

Az ő harctéri naplója ez a könyv. A naplóhoz ő készített sok színes fényképet, melyeket jól be lehetett azonosítani a leírtak alapján. Levente – vagy ahogy a barátai hívták, Lóci – gyorsírással jegyzetelt le mindent, és csak évekkel később itthon gépelte le a naplót. Mi ezt a naplót közöljük változatlan tartalommal.

Nagyapámék nem harcoló alakulatként többnyire az arcvonaltól tízhúsz kilométer távolságra tevékenykedtek, de a gyakorta váltakozó frontszakaszok miatt ott is rendszeresek voltak az ágyúzások, robbanások. Néha a front kellős közepén voltak. Feladatuk az utak járhatóvá tétele volt, és a téli szállások kialakítása.

Továbbá ezzel a könyvvel szeretnék emléket állítani azoknak a zsidó munkaszolgálatos századokban szenvedő magyaroknak is (lásd a naplóban szereplő 108/41. munkásszázadot), akik velük együtt névtelen hősökként ásókkal és lapátokkal szolgálták a hazájukat a sokszor mínusz huszonöt fokos hidegben.

Dr. Szita Szabolcs történész „A munkaszolgálat Magyarországon 1939–1945" című munkájában ismerteti többek között, hogy pontosan hány munkásszázad volt kint a keleti fronton és milyen feladatokat végeztek:

„1942. szeptemberben 152 munkaszolgálatos század volt hadműveleti területen; köztük 130 zsidó, 16 »különleges« (politikaiak) és 6 útkarbantartó (keresztény) munkásszázad. Szeptember 15-én a harctéren tartózkodott a III. és a IV. közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj, a 110/14., 15. tábori munkásszázad. Többek között menetben voltak a 108/41., 42., 54., a 109/1–4., 54., a 110/24., 25., 34., a 110/37., 40., 41., 43. sz. tábori munkásszázadok. A századokat számozás szerint is megkülönböztették: a 100-as jelzésűek zsidó századok, a 400-as jelzésűek a politikailag »megbízhatatlanok« úgynevezett különleges századai voltak. A bánásmód is eltérő volt. A munkaszolgálatosokat a hadtápszolgálatban szállítási munkákra, valamint utak, hidak és vasutak javítására, építésére, szerelvények kirakására használták fel. Az arcvonalban a bánásmód kezdettől fogva kemény volt, mind kiszolgáltatottabbak lettek.

Minimális és silány élelmezés mellett leginkább műszaki munkát végeztek: lövészárkokat ástak, akadályokat emeltek, erődöket és bunkereket építettek, tüzérségi tűzben tankcsapdákat készítettek. Olyan munkát végeztek, melyhez nem értettek, s melyet a honvédségben általában lenéztek. (Ennek aztán a doni szovjet áttörésnél is meglettek a véres veszteségekkel járó következményei.) Gyakran aknákat szedtek vagy aknásítottak. Egy-egy kisegítő munkaszolgálatos század legtöbbször 220 tagú volt, ebből az őrséget, adminisztrációt ellátó ún. keret húsz főnyi."

Teljesen egyetértek dr. Nemeskürty István történész a zsidó munkaszolgálatosokról szóló helyzetértékelésével, melyet a napló is igazol: *„Megbízhatatlannak minősített férfiakat fegyvertelenül a harctérre küldeni, hogy ott nemcsak veszélyes, de ráadásul felelős és bizalmi jellegű műszaki munkát végezzenek: nem csupán kegyetlenség és embertelenség, hanem a hadsereg szempontjából ostobaság is. Ha ugyanis ezek az emberek valóban*

megbízhatatlanok, nem szabad rájuk felelős munkát bízni: ha viszont az ilyen munka az első vonalban rájuk bízható, nem megbízhatatlanok."

Az olvasók nagypapám izgalmas beszámolóiból megismerhetik azokat a doni eseményeket, és azt a földbe vájt világot, amelyek eddig kevéssé voltak ismertek. A színes fotókat nézve szinte megérinti az olvasókat a Don folyó felől érkező, csontig hatoló hideg szél. Vagy a kiégett épületeket látva megérezhetik a füst szagát...

Ajánlom ez a könyvet azoknak is, akiknek a családjában voltak ilyen névtelen hősök. Ők a doni borzalmakat túlélve évtizedekig senkivel sem beszélhettek azokról a traumatikus eseményekről, melyeket ott átéltek. Legyen ez a könyv egy főhajtás előttük – hiszen 1972-ig büntetendő cselekmény volt pusztán a „doni csata" megemlítése is. Talán ennek a könyvnek az olvasása során jobban megérthetjük azt is, hogy miért olyan beteg a magyar néplélek.

Családom történetét régóta kutatóként mi sem okozna nagyobb örömöt annál, mint ha sokan felismernék valamelyik rokonukat azokon a fényképeken, melyeket eddig sehol nem publikáltunk.

A haditudósítókat megszégyenítő precizitással megírt napló kézzelfogható közelségbe hozza a nyolcvankét évvel ezelőtti történéseket, és segít azokat megérteni. Wágner Levente mindenben megtalálta a szépet, ami feledtetni tudta a borzalmakat. A hazulról kapott egy kilogrammos csomagban, a „bennszülöttek" apró kedvességeiben, a táj szépségében, a cári időket idéző ortodox templomokban vagy a korabeli szovjet haditechnika újításaiban. Sose hagyta el magát, még ott kint is tanult.

A naplót olvasva és a fényképeket látva szemünk elé tárul egy eddig még nem ismert világ. Hisz ez előtt a napló előtt nem volt olyan képes beszámoló, mely ennyire pontosan nyomon követhetővé tette volna azon katonák mindennapjait, akik az utak járhatóvá tételén, a haditechnika tárolásán és a téli szálláshelyek kialakításán fáradoztak. Nem csak a harci járművek, hanem a katonák számára is. Emellett megelevenednek a szemeink előtt azok a borzalmak, melyek miatt a doni katasztrófa jogosan kapta a „magyar golgota" nevet.

Számomra a könyv hangsúlyos üzenete: a tudás hatalom nélkül is tekintély, de a hatalom tudás nélkül csak erőszak. *„Egyszerűen hatalmi szóval, a csillagok és a rang jogán nem lehet a tudományt, a képességet háttérbe szorítani."* (idézet a naplóból)

Hogy mi lakik az ember szívében, az csak akkor derül ki, ha nehézségek jönnek vele szemben. *„S a győztesek csak azok lesznek, akik szenvedni tudnak, némán és áldozatosan."* (idézet a naplóból) Mert nehéz észrevenni az álruhába öltöztetett áldásokat, melyek gyakorta nehézségek képében jelentkeznek.

Kívánom, hogy ez a napló ne csak a II. világháború iránt érdeklődő emberek kezeihez jusson el, hanem mindazon szükségben lévőhöz is, aki e borzalmakat átélt ember látása és hasznos tanácsai után erőt kapnak ahhoz, hogy sose adják fel saját küzdelmeiket.

A könyv előkészületei és a kutatómunka több mint öt évig tartottak. Hiszen a mi családunk se különbözik a nagy átlagtól, ahol sokszor a hallgatás megkövesedett burkaiból kell kibontani az életet adó magot, hogy gondosan elültetve az igazság fájává növekedhessen.

A napló jobb megértéséhez a két térképet már mi készítettük el az olvasók számára, hogy könnyebben nyomon tudják követni a hetvenhat helyszínen játszódó eseményeket. Itt szeretném megköszönni a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének, hogy a harmadik, általuk készített, „Doni áttörés a 2. hadsereg arcvonalán" című térkép naplóban való közzétételéhez díjmentesen járultak hozzá.

A naplóban leírtak főbb adatai: 5390 megtett kilométer, ebből 4140 km vasúton, kb. 900 km teherautón, kb. 350 km gyalogosan 76 helység, az öt hónap és két nap alatt számos életveszélyes helyzet. A leghidegebb napon –42 °C alá süllyedt a hőmérséklet.

A 108/41. zsidó munkaszolgálatos század 220 fős keretéből – a cfáti Magyar Nyelvterületről Származó Zsidóság Emlékmúzeuma adatai szerint – öt fő térhetett csak haza. Ők név szerint: ***Reisman László (Elijahu)***, Szül. h.: Ungvár, 1915, A. n.: Goldman Laura, ***Schwarc Nándor***, Szül. h.: Sárospatak, 1914, A. n.: Kornfeld Rózsi, ***Schwarcz Ignác***, Szül. h.: Ilk, 1913, A. n.: Éliás Matild, Hadifogságból hazatér: 1948. június 27., ***Tischler József***, Szül. h.: Nyírbogdány, 1914, A. n.: Stock Helén, Hadifogságból hazatér: 1947. augusztus 31., Tábor neve: Szibéria Karaganda 99, ***Weinberger Márton***, Szül. h.: Nyírparasznya, 1913, A. n.: Klein Záli, Hadifogságból hazatér: 1948. június 27., Tábor neve: Kirov 7223/14

Tisztelet a hősöknek! Mert „ahol a hősöket nem felejtik, ott mindig lesznek újak". Jó olvasást kívánok!

RÓZSAHEGYI BARNABÁS

„A civil lakosság megrémülve
futkározott, pedig ilyenkor legjobb
a helyhez kötött nyugalom."

Wagner Herbert

1942. szeptember 17–30.

KIUTAZÁS

Kisasszony napján – 1942. szeptember 8-án – verőfényes kora délután hegyi nyaralónk teraszán mély karosszékembe süppedve boldogan szemléltem kertem bőséges termését, a fákon csüngő gyönyörű téli almákat, őszibarackot, szőlőt, szilvát, diót, szóval azt a nagyszerű termést, melyet a csodás természet minden évben, de különösen idén oly bőségesen teremtett számunkra.

Tervbe volt már véve az őszi betakarítás, a saját termésű hagyma, burgonya, zöldség felszedése, ami – mint saját munkánknak eredménye – különös örömet okozott, azonkívül hasznot is jelentett e szűkös háborús világban, mert egész téli szükségletünket kielégítette. Kedves tervezgetés a közeli őszre, a szokásos utazás Palicsfürdőre, szüretelés és minden jó, amit a szülői otthon nyújthat.

Ilyen és e fajta ábrándok között mélázva egy katona keresett. A Csatárka út 29. számot kereste, mely a negyedik szomszédunk. Mit sem sejtve adtuk az útbaigazítást, de az illető kis idő múlva visszajött, s most már határozottan kijelentette, hogy itt kell lennie annak, akivel személyesen kell beszélnie.

Legnagyobb meglepetésemre engem keresett, SAS-behívót hozott (Sürgős Azonnal Siess). A katonai szolgálatra való behívás teljesen váratlanul érintett. Már négy évvel azelőtt, negyvenkét éves koromban bizonyosra vettem, hogy eljárt felettem a katonaidő, legfeljebb egy kis helyi szolgálatban lehet még részem. Már az elmúlt világháborúban harctéri szolgálatot teljesítettem, s így joggal gondolhattam, hogy most már csak a fiatalabb korosztályokra kerül sor.

Sajnos nem így történt. A mérnökökre békében is különös szerep jut, hát még háborúban. Nem méltányolták tehát a kort, az előző háborúban szerzett érdemeket, és mert egy műszaki alakulathoz mérnökre volt szükség, engem hívtak be szolgálattételre.

Feleségem – szegény – érezte, hogy a boldog együttlét, amely tizennégy évi házasságunk alatt meghitt barátsággá kristályosodott ki, most jó időre megszakad. Keserves bánatában alig bírtam megvigasztalni, s e célból azt akartam vele elhitetni, hogy a SAS-behívó egyelőre csak jelentkezésre kötelez, s csak azután dől el a sorsom, s úgy érzem, kedvező irányban.

A jelzett napon, szeptember 10-én hajnalban kis útravalóval utaztam állomáshelyemre, Alsódabasra. Megérkezve körülnéztem, hogy kik a be-

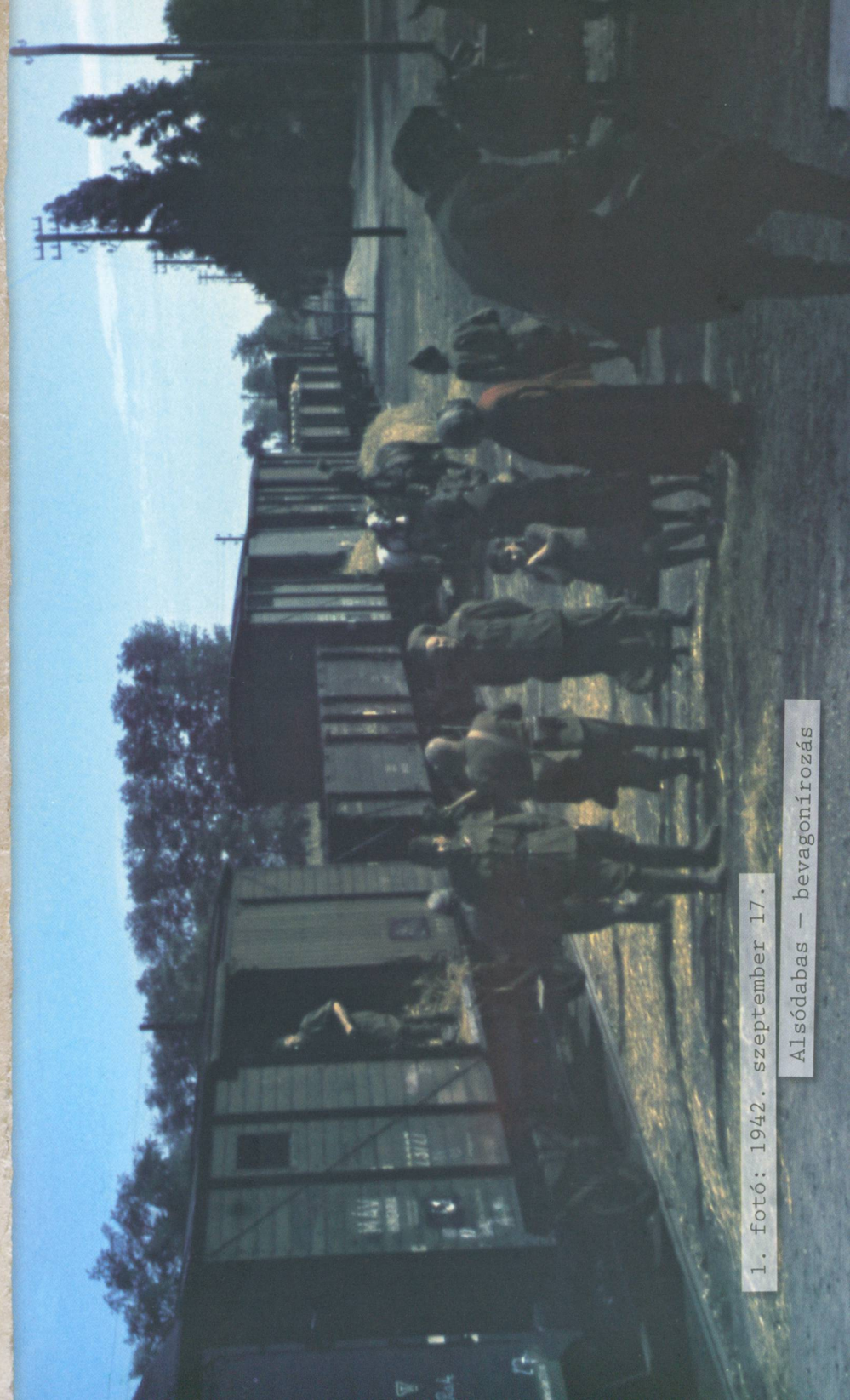

1. fotó: 1942. szeptember 17. Alsódabas – bevagonírozás

hívottak. Szokásos ugyanis, hogy biztonságból fölös számmal hívnak be katonákat, s közülük választanak alkalmasat. Ez alkalommal azonban csalódtam, mert egyedül voltam, más áldozat nem akadt. Nem várhattam tehát más sorsától saját szerencsémet. Sietve bérkocsiba ültem, hogy minél előbb mindenen túl legyek.

A katonai parancsnokságon azzal a határozott fellépéssel jelentkeztem, mint aki már eldöntötte magában a megmásíthatatlan végzetet. Az alakulatokat szervező főhadnagy végtelen örömmel fogadott, mert éppen kultúrmérnökre volt szükség. Maga részéről kielégítette becsvágyát, mert jó szervező hírében állott, s ez a feladata ismét sikerült. Ügyeskedve valósággal kedvet csinált az ügyhöz. Többek között elmondotta, hogy egy vezérezredes fia – aki jelenleg hadapród – akart e kitűnő beosztásba önként jelentkezni, hogy elnyerhesse a tiszti rangot, de engem ért e váratlan szerencse, mert éppen tiszt kellett.

Amúgy is a hadapród távolléte miatt csak szombaton jelentkezhetne, s minthogy minket már pénteken útra kell indítani, ki is esik a számításból. Az orvosi vizsgálatot szervi bajom bejelentése dacára valamennyiünknél mellőzték. Úgy látszik, a magunkfajta negyvenöt-ötven éves embereknek nem lehet különösebb bajuk.

Tüstént beöltözködtem – némi ruhaigazítást követően –, és utána a délután ½ 1 órakor induló vonattal még hazautazhattam, hogy az útra szükséges holmikat és meleg ruhát magammal vihessem. Pestre érkezve hivatalomban bejelentettem az előreláthatólag hosszas katonai szolgálatomat, amit – minthogy felmentve nem voltam – egyszerűen tudomásul vettek. Azután autóbusszal siettem hegyi nyaralónkba.

Feleségem már aggódva várt s könnyekben tört ki sorsom hallatán. Gyors ütemben csomagoltuk be a gyógyszereket, élelmiszert, szappant, meleg ruházatot és sok apróságot, amit szükségesnek véltem. Sejtelmünk sem volt, hogy hová küldenek. Inkább egy erdélyi, kárpáti, szóval honi szolgálatra gondoltunk. Éjjel nyugtalanul aludtunk, amit tetézett fővárosunk bombázása. Aggodalmaskodtam, hogy is lesznek nélkülem ebben a hadi állapotban.

A katonai parancs korán ébresztett, s fáradtan, törődötten indultam feleségemmel a Nyugati pályaudvarra. Éppen a végleges búcsú kezdetén voltunk, amikor az egyik alakulatunkhoz tartozó legény jelentette, hogy az el-

2. fotó: Alsódabas – civilek

utazást szeptember 17-ére halasztották el. Halvány reménysugár fakadt ismét lelkünkben, hogy a vezérezredes fia beérkezik és felcserél engemet. Sajnos ilyen szerencsében nem részesültem, nem tolakodott senki a helyembe.

Jelentkezés, beöltözés, eskü. Katona lettem a többi tizenkilenccel együtt. *(1–3. fotó)* Megismertem bajtársaimat. Százados parancsnokunkat, aki a Standardnél volt műszaki tisztviselő, és ötvenhárom éves kora dacára jelentkezett a harctérre, de a mi alakulatunkhoz osztották be. Jó kedélyű ember volt, aki mindent a színes oldaláról látott és vett tekintetbe. Nyugalmazott százados, GH főnökünket, aki már első pillanatra is közel jutott szívemhez. Érző ember, sorstárs, aki az élet nehéz helyzeteiben megértő barátnak kínálkozott.

Zászlósunk – segédtiszti minőségben – önzetlen, mindenkihez szívélyes, jó cimbora. *(4. fotó)* Mindjárt felajánlotta, megosztotta velem Alsódabason bérelt szállását. Mint az előző háborúban sebesült tiszt, orvosi megállapítás szerint csak segédszolgálatos beosztásra volt javasolva, de minthogy az alakulat nélküle nem lett volna teljes létszámú, e csekélységre nem voltak figyelemmel. Azután egy építész, tizedes rangban mint rajzoló, a civilek legjavából, aki nem értette meg, hogy mi is történt vele. Csóválta fejét, dörzsölte kezeit, mint akinek nincsen ínyére az új állapot. A többiek őrmesterek, közhonvédek, az alakulat kiegészítői voltak.

A szombati és vasárnapi szabadság az ősszel szokásos hegyről való leköltözés előkészítésével, gyümölcs- és burgonyaszedéssel gyorsan eltelt. A következő pár nap a hosszas katonai várakozással vált unalmassá.

Végre is elérkezett szeptember 17-én csütörtökön a búcsú napja. A délutáni bevagonírozás után asszonyainkkal egy másodosztályú kocsiban elhelyezkedve hagytuk el Alsódabast, ahol még a helybeli tisztek társaságában egy búcsúképet készítettem. *(5. fotó)*

Kőbánya alsó pályaudvaron lekapcsolták a személyvonatról öt kocsiból álló szerelvényünket, és asszonyainknak csak pár pillanatnyi idejük volt a Nyugati pályaudvar felé induló személyvonatra való átszállásra.

Apró női kezek integettek még felénk a szürke esti félhomályban, de a mindinkább növekvő távolság már azt is csak sejttette, míg aztán eltűntek a messzeségben.

Azon a külső pályatesten maradtak kocsijaink, ahonnan láthatók voltak a pár nappal az előtti orosz bombatámadás által romba döntött házak,

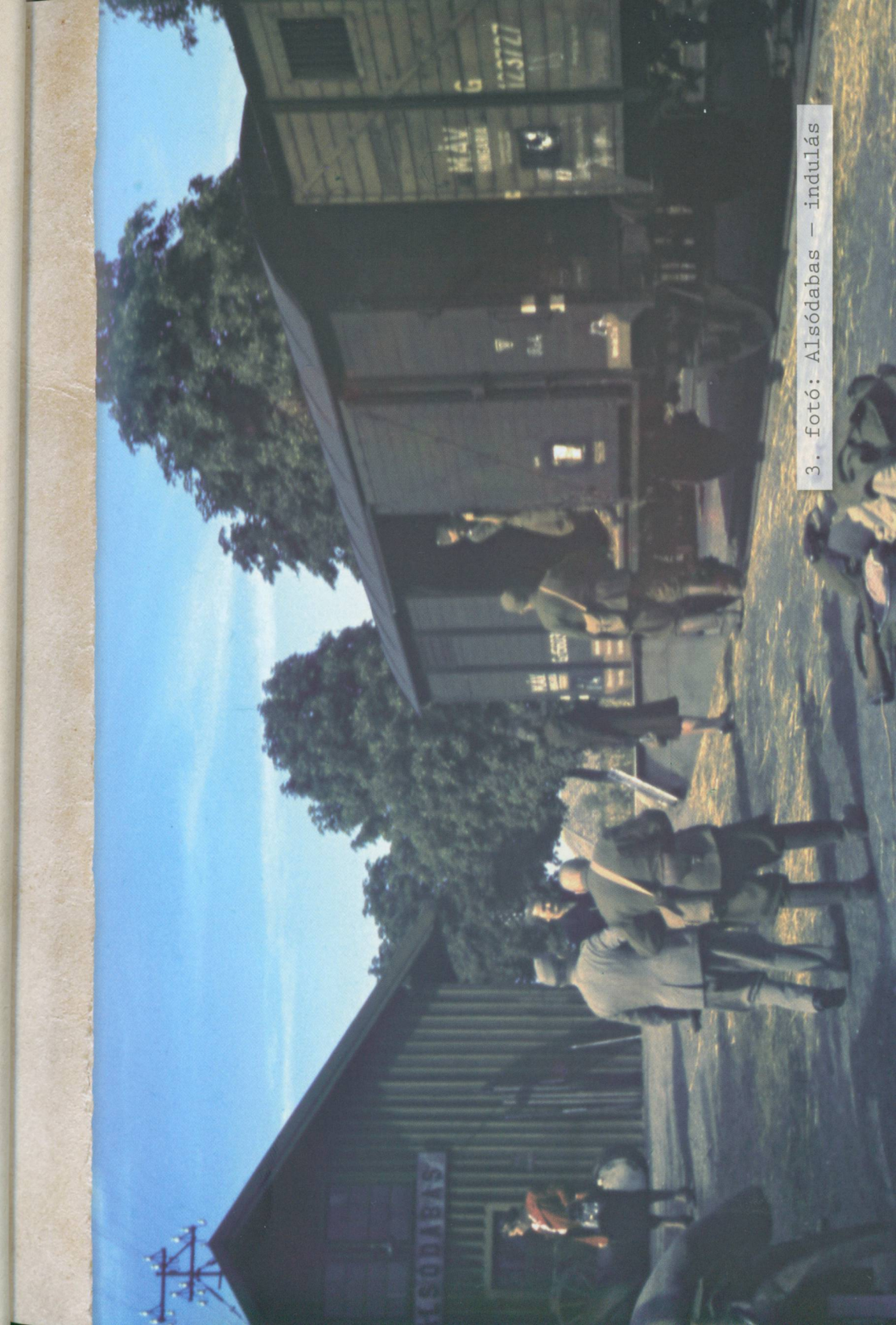

3. fotó: Alsódabas – indulás

4. fotó: Századparancsnok

I. világháborús veterán, Ezüst és Bronz Katonai Érdeméremmel, I. osztályú Ezüst Vitézségi Éremmel és Károly Csapatkereszttel a mellén

ablak nélkül meredező megcsonkított falaikkal, mintegy jelképei elhagyatottságunknak. Bizony, nagyon el voltunk anyátlanodva! Éreztük, hogy mit vesztettünk: mindent, amit a meleg otthon nyújtott nekünk.

Bár a hosszú utazáshoz illő kényelemmel voltunk ellátva, kettőnk-kettőnk részére egy-egy másodosztályú fülke állott rendelkezésre a három ülőhelyes hosszú heverővel, mégsem találtuk helyünket. Aggodalmasan sóvárogtunk családunk után, kik e pillanatban már teljesen magukra maradtak. Gondos, gyengéd kezek többé nem szolgálták kényelmünket, az otthon puhán vetett ágya helyett most már nekünk kellett takaróinkból fekvőhelyet készíteni. A sok hely is kevésnek bizonyult, minden fordulás, helyzetváltozás újabb felébredés, hazagondolás, átérzése a közelmúltnak és réveteg szemlélődés a jövőbe.

Hová visznek, merre visznek? Mert úgynevezett különleges alakulat voltunk, s így tábori postaszámot sem kaptunk, a leghalványabb felvilágosítást sem arra, hogy mi utunknak célja. De ismert magyar városok neveit olvastuk egy-egy megállónál: Hatvan, Miskolc stb. most már világosan mutatta az irányt, hogy a Felvidékre tartunk.

Szeptember 19-én reggel Kassa, a kedves város, ahol két évvel előbb töltött szabadságom alatt annyi kedves emléket gyűjtöttünk és hoztuk el színes fényképek alakjában magunkkal. A szép szabad élet helyett most katonai hivataloskodás, parancs, megkötöttség. A város megszemlélésére csak pár órai idő, az is inkább a még felmerült, szükséges beszerzésekre. A szombat délutáni üzletzárás miatt kis gyümölcsön, kekszen és cukorkán kívül mit sem kaphattunk. Azután siettünk vissza. A pályaudvaron egy főhadnagy szólított meg és egy vöröskeresztes hölgy által nyújtott szeretetadománynyal, száz darab Symphonia cigarettával ajándékozott meg.

Csak később hozták tudomásunkra, hogy az elszállítandó munkaszolgálatos zsidóktól vették el, mint sok egyéb feleslegesnek talált cikket is. Beszéltek itt elkobzott aranyórákról, kabátba varrt brilliánsokról, pénzről és minden egyébről, amint már szokás.

Láttuk aztán a sok kocsi, ló és tábori felszerelés küzdelmes felrakodását a vagonokba, amit Pestről és Kárpátaljáról hozott két zsidószázad kb. négyszáz fő létszámot kitevő kerete hajtott végre. *(6. fotó)* E csapatokat hozzánk csatolták a nagy közös útra. A hozzánk csatolás abban állott, hogy nekünk kellett elhagyni kényelmes kocsinkat, amit már a kétnapi utazás

5. fotó: 1942. szeptember 17. – Alsódabas

Csoportkép helyi tisztekkel. A kép bal szélén Wágner Levente, mellette Forgács Júlia, édesanyám keresztanyja

alatt megszoktunk, és áttelepedni keserves hajsza után a zsidókhoz szerelt tiszti személykocsiba, ahová már tisztesek telepedtek be, szétrakva holmijaikat, keleti kényelemben. Sok vita és az állomásparancsnok támogató beavatkozása után mégiscsak kaptunk két fülkét, és azt az elindulás utolsó pillanatában elfoglaltuk.

Megismertük időközben az egész szerelvény parancsnokló századosát. Lojális, komoly tekintetű, szikár termetű nyugalmazott főjegyző, irányunkban érzett sok megértéssel, hasonló érzésekkel, barátságos magatartással.

Parancsnokunktól megjött az első parancs is: a szlovák területen nem szabad a vonat ablakaiból kitekinteni, bárkivel is szóba elegyedni. Követte ezt a fegyverünkhöz már előzőleg kiosztott töltények összeszedése.

A magyar pénzt be kellett szolgáltatni, helyette a hadterületre érvényes márkát kaptunk, és ezzel az utolsó hazai emléket is elvesztettük.

Megindult az ötvenkét kocsiból álló, 167.000-es számmal jelölt szállítmány ¾ 9 órakor teljes esti sötétségben, és egy óra múlva átléptük a magyar-szlovák határt s hivatalosan megállapítottuk, hogy az alakulat egészségi és erkölcsi állapota ellen eddig észrevétel nem merült fel.

Mehettünk tehát a dübörgő kerekeken hegyek, fenyvesek, üde legelők között elrohanó vad patakok, folyók mentén. *(7. fotó)* Ruttka után vízmosásos hegy, a festői Poprád völgye, majd a sziklacsúcson meredező Sztrecsno vára. *(8. fotó)* Közben fürdőhelyek új, modern penziókkal, nyaralókkal, mind a jó ízlés és haladás hirdetői. Gyárvárosok, Zsolna és a többiek, az új élet úttörői.

A Beszkidek után hosszú alagúton kerültünk lengyel földre. *(9. fotó)* Rendezett, csinos falvak, festőien szép templomokkal és főúri kastélyokkal. Jól karbantartott vasúti pályatest, egy vagy mindkét oldalon sövényre nyírt élő fenyőfa, hótorlasz hárítókkal.

Cseh területen Tesehen bájos városkép, a mi Mátyás-templomunkhoz teljesen hasonló templommal.

Oderberg hatalmas pályaudvarára érkezünk, számtalan vágányhálózatával a nagy átmenő forgalom számára kiépítve. A városból kevés látszik, mert általában minden állomáson a külső teherpályaudvaron veszteglünk. Csak gyárakat és néhány városias épületet figyelhetünk meg.

Ismét lengyel földre visz vonatunk. A német világbirodalom válogathat a sok leigázott és magához csatolt ország vasúthálózatában, hogy a cél-

6. fotó: 1942. szeptember 17.
Kassa – bevagonírozás

szerűséget és a forgalmi torlódás elkerülését a hadifelvonulásban szem előtt tartsa.

Lengyelország e nyugati része általában fennsík; a végtelen fenyvesek birodalma, majd pusztaság azzal a csekély kulturált területtel váltakozik, amely elegendő a nép szerény igényeinek kielégítésére. Burgonya és zab a főtermény. Kevés a háziállat, az is a németek által beszolgáltatásra előjegyezve, s ha netán elhullik egynéhány abból, a megállapított forgalmi áron kell a németeknek azokat megfizetni.

Gyerekhad fut a vonatunk után s a kenyeret – a nélkülözött mindennapit – magyar nyelven kunyerálják, s a kapott kinccsel elsomfordálnak, nehogy mással is meg kelljen osztaniuk. A szűkös életviszonyokhoz mért horribilis árak: 1 kg kenyér 4 márka, 6,4 pengő; 1 liter pálinka 120 márka. Ezzel szemben viszonylagosan kicsiny a kereset. A német szolgálatba felvett mozdonyvezetők, vasutasok napi keresete 10 márka. A nincstelenség csereberére készteti őket. Az állomásokon kenyérért, szappanért, cigarettáért büdös tojásokat, hamis ékszereket kínálnak. Alig lehet elzavarni őket.

Kielcén a vasúti pályaudvarra kétezerötszáz zsidót terelnek össze, piszkos, elhanyagolt külsejű férfiakat, asszonyokat gyermekekkel. *(10. fotó)* Varsóba költöztetik át őket. A német őrmesterek gumibotja és a lengyelekből német szervezetbe állított katonaőrség akadályozta meg a szökésüket. A német őrmesterek azt állítják, hogy politikai célból kivégzésre viszik el őket. *(11. fotó)*

Azt inkább elhittük volna, hogy munkába állítják, dolgoztatják köztisztasági, az erősebbeket pedig földmunkálatoknál. Karszalagjuk kék és csillaggal jelölt. A férfimunkások napibére 6 złoty, a nőké 4 złoty.

Biala-Podlban egész délután vesztegelünk. A lengyel lakosság, főleg nők, hosszú kocsisorban ácsorognak és adják le terményeiket a németeknek. Ezeket mázsálás után elszállítás végett vasúti kocsikba rakják. Feltűnik a lengyel parasztszekér hosszú, keskeny, a derekán meghajló alakja, melyet jó külsejű, magas termetű földbirtokos kisasszonyok tetszetős ruhában, erőteljes lovakkal húzatnak.

A hosszú várakozási idő alatt leadjuk a német lókórháznak ápolás végett a 252-es munkavezető csoport egyik beteg lovát. A németek készségesek voltak, a lovat dorongokkal felemelték és beszállították. Német állat-

7. fotó: A Tátra festői dombjai Poprád környékén

8. fotó: Sztrecsno vára

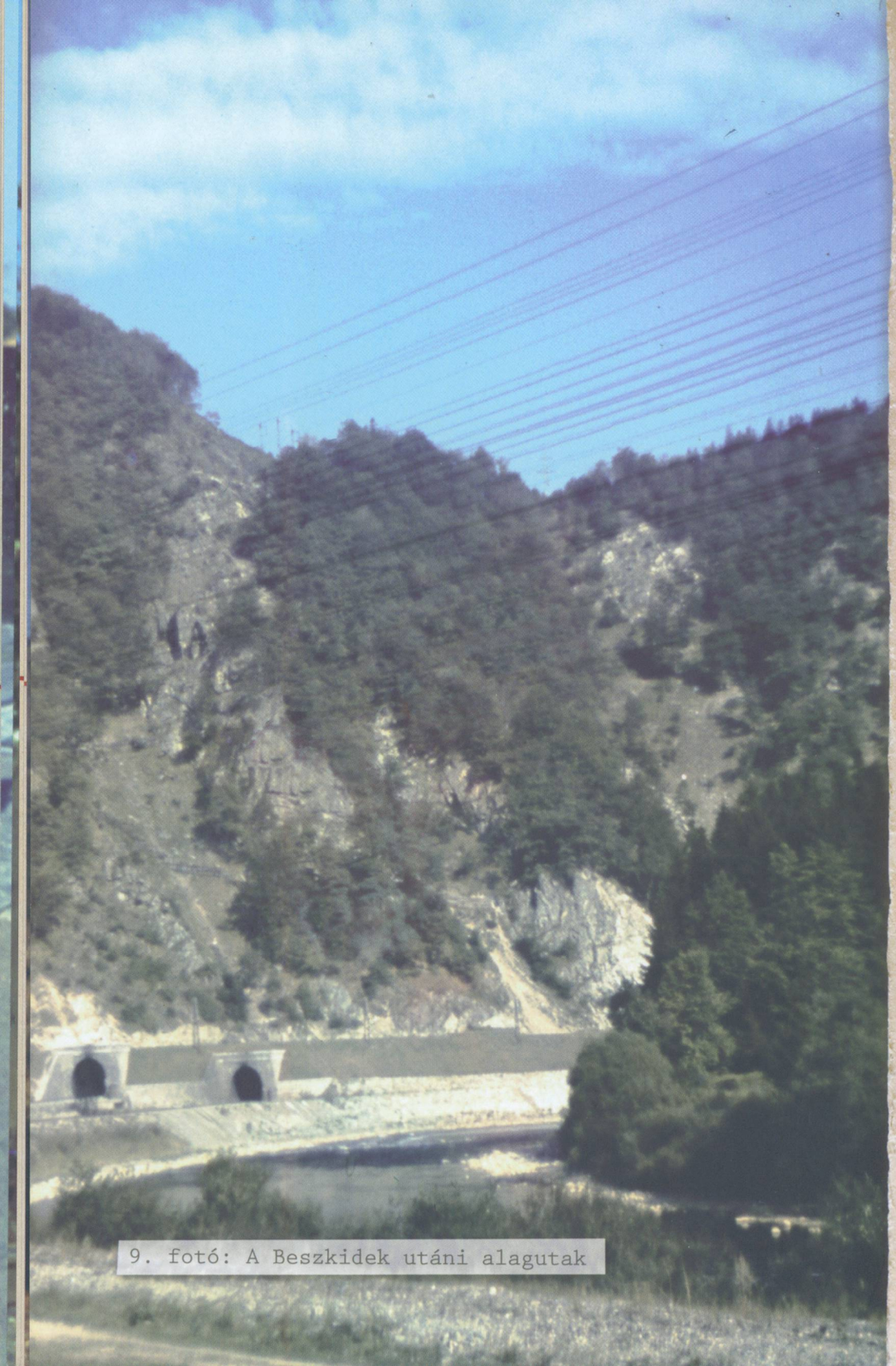

9. fotó: A Beszkidek utáni alagutak

orvos vizsgálta meg, és nagyon borsos árat számított honoráriumként. Naivul csodálkoztunk, hogy a nagy előzékenység nem barátságból történt.

Este parancsnokunk kocsifülkéjében hallgattuk a rádión a magyar híreket. Kitűnő telepes táskakészülék, melyet egyik zsidó hozott magával, de mint felesleges luxuscikket a parancsnokság beszolgáltatás végett lefoglalta.

Másnap délután dombokkal körülvett, völgykatlanba rejtve épített, hatalmas beton- és páncélerőd mellett rohantunk el, mely a híres Breszt-Litovszk közelségét jelezte. A hatalmas pályaudvar várócsarnokában német katonaság nagy tömege várta beosztását a szabadságos vonatra.

Barakkokban modern fertőtlenítő. Kitolt személykocsiban veszik át a katonák ruháit, és női személyzet osztja ki azt egy másik személykocsiban, ahol nyomban fel is öltözködnek a katonák.

Az ellenkező oldalon befutó vonat a civil pályaudvaron áll meg, a főleg lengyel nőkből álló utasközönség nemzeti viseletben kellemes látványt nyújt. A mi vonatunk ismét hosszasan ácsorog, alkalom nyílik egy kis séta keretében szemlélődésre.

A várost dominálja egy hatalmas orosz templom, jellegzetes hagymakupoláival a keleti szokásnak megfelelő bazilika stílusban. A nagy cárok itthagyott remekműve, ellentétben a mai élet nyomorával.

Az utcán szebbnél szebb jobb napokat látott nők rongyos ruhájukban, tenyerükből árulják a paradicsomot. Bódékban, sátorokban szirupot, mákos lepényféle süteményt kínálnak, de olyan fekete lisztből, hogy undorral nézünk el mellette.

Épp egy hete utazunk már, s itt adódott csak az első alkalom, hogy német tábori lapon életjelt adjunk magunkról. Megkönnyebbülve jöttem ki a pályaudvarról, mikor a német tiszt a cenzúra bélyegzővel lepecsételte lapjaimat és az elirányítandó postához csatolta. Végre tehát megnyugtathatom az otthoniakat.

Estefelé GH (az élelmezési ügyeket intéző Gazdasági Hivatal, a Honvéd Vezérkar 3. osztálya) századosunk hét napra élelmet és cigarettát vételezett fel számunkra, óvatos előkészület volt, a most már nyilvánvalóan hosszú útra.

Közben egy váratlan hírhez is jutottunk. A vonatvezető őrparancsnok tizedes elmondotta, hogy utunk végcélja Sztarij Oszkol. Ideges kíváncsi-

10. fotó: A kielcei állomás – várakozó zsidók

sággal tömörültek bajtársaim a fülkémbe, hol a hazulról hozott térképemen zsebvillanylámpással kerestük a helyet, ami most már jövőnket, sorsunkat jelenti. Megállapítottuk, hogy e város csak nyolcvan kilométer távolságra van a doni fronttól, de már maga a hely ismerete is megnyugvást hozott számunkra.

A vonat ismét megindult, rövidesen átjutottunk Fehéroroszországba. Első nagyobb állomás Baranovice volt, ahol alkalmunk volt megebédelni. Az étkezési idő a vonat szeszélyes tartózkodási ideje miatt kiszámíthatatlan.

Minden állomásra egymás után futnak be a katonavonatok, hogy melyik indul el előbb és mikor, az teljesen bizonytalan. Kincstári főzőládánkban a tilalom ellenére egy nyílt teherkocsiban főzögetünk, egyébként a tűzveszély miatt e roppant hosszú úton hideg ételek fogyasztására lennénk kényszerítve. Hivatalosan csak konzerv jutna számunkra, de ügyeskedünk, csereberélünk, és időnként kis burgonyával, káposztával javul és lesz változatosabb élelmezésünk. Otthoni igényeinket már rég leszállítottuk, de sajnos egyetlen főzőedényünk birtokában szakácsunk, ki odahaza csak kávéfőző segéd volt, nem is fejthette ki kulináris művészetét, és a főzés nem állt másból, mint hogy mindent összekevert és rántás készítése nélkül felforralt.

Vannak még szerényebb sorsúak is. Szemközt velünk nagy vasúti szerelvény fut be, belső Oroszországból munkásnőket és férfiakat hozott. Német felügyelet mellett osztják ki részükre az ebédet. Ócska konzerves dobozokat nyújtanak a merőkanál felé s mohón hozzálátnak a falatozáshoz. Nem tudtuk megállapítani, miből állt az ételük. Sokkal jobban érdekelt bennünket egy selyemruhás, magas orosz nő, aki a többi társa között feszített, büszkeségét még nem törte meg az élet nyomora. Titkos gondolatunk az volt valamennyiünknek, hogy ezt a nőt meg kellene menteni.

Érdeklődésünket azután más irányba térítette az a három német stuka, amely majdnem a sürgönydrótok magasságában bravúrozott felettünk. Ezt látni és a fülsiketítő zúgást hallani oly élmény, hogy a hideg borzongás végigfut az emberen, és mindenkiben az a meggyőződés kerekedik felül, hogy csak ezek nyerhetik meg a háborút.

Másnap, 26-án reggel megérkeztünk Minszkbe *(14–15. fotó)*, a tavaly dúló nagy csaták színhelyére. Csak hosszas veszteglés után érkezett hivatalos jelentés.

11. fotó: Kielcei állomás – kétezerötszáz zsidó deportálása

A Gomel előtti szakaszon ugyanis partizánok felrobbantották a vasutat *(16–17. fotó)* és a pályatestet, így tehát a helyreállítási munkálatok befejezéséig nem mehetünk tovább. Ezalatt bőséges időnk maradt a körültekintésre. E nagy pályaudvar, mely még röviddel előtte romokban hevert, a teljes rend képét mutatja. A németek nagy mesterek a szervezésben, a munka célszerű és gyors kivitelezésében.

Azt említenem sem kell, hogy az összes vasúti vágányt az orosz szélesebb nyomtávról a keskenyebb szabványra kellett átalakítani, de ezenkívül még sok egyéb is történt. A keleti harctér e fontos felvonulási állomásán vágányokat helyeztek át és a jelenlegi hálózatot is kibővítik.

Hatalmas kanalas kotrók játszi könnyűséggel ássák le a pályaudvar mentén húzódó hegyet, és a földet elevátor áttétel segítségével közvetlenül vasúti kocsikba töltik, amelyeket aztán iparvasút szállít a messzebb levő pályatöltésbe. Német őrmester felügyelete mellett orosz munkások végzik e munkát. Látnivaló, hogy minden munkaerőt kihasználnak.

Zsidó munkások hatalmas tömegét látjuk a domboldalban. Burgonyát szednek és adnak át a német parancsnokságnak.

Figyelemreméltó a németek fegyelme és rendszeretete. A szerelvények mellett megfelelő távolságokban őrség állott fegyverrel. A vagonokban példás, szinte raktárszerű rendben, szögeken lógott a fegyver és a teljesen új felszerelés. Két pár lábbeli, csizma vagy bakancs. Polcokon a hátizsák, az evőkészlet, takaró, kitűnő téli ruházat, szőrme sátorlap stb. A kocsikban úgy élnek, mint otthonukban; összehajtható vizes veder, függőágy, tisztálkodási és piperecikkek, hangszerek és rádió egészítik ki a pompás készletet. Minden szerelvényhez mozgó konyhát és tábori postaszolgálatot csatolnak.

S ha ezen felül még azt is figyelembe vesszük, hogy minden szállítmánynak megvan a maga humoristája, „Zoro és Huru"-ja, akik az amúgy is jó hangulatot fokozzák, elmondhatjuk, hogy nincsen ott hiány semmiben sem.

A teherkocsikban a jól táplált lovakon csak úgy feszül a teljesen új sárga bőrszerszám.

Egymásután érkeznek a szállítmányok: vadonatúj autó- és motorkerékpár-parkok. Azután egy trópusi szerelvény, homokszínre festett gépkocsikkal és motorkerékpárokkal. Minden egyes darab a pálmák mögött felkelő nappal, mint szimbólummal megjelölve. Sivatagi felszerelés: tró-

12. fotó: Az új vasúti híd

pusi sapka, homokszínű könnyű ruha, térdig összefűzhető vászonbetétes csizmával. A legénység külön e célra kiképzett német, elvétve néhány fekete bőrű katona.

Tőlünk távolabb fekvő sínpáron vesztegel egy marokkói katonaszállítmány, francia gyarmati katonasággal. Barna bőrűek, szikár, de izmos legények.

Délután orosz foglyokkal teli, zárt ajtós teherkocsisorból álló szerelvény fut be. A szeges dróttal behálózott ablakokon át vad kinézetű marcona legények néznek velünk farkasszemet. A németek a helyenként meglazított drótozatot azonnal megigazítják és revolverrel fenyegetik, kényszerítik a foglyokat a túlkapások mellőzésére. Nyomban megkettőzik az őrséget, a kocsik tetejére rakott deszkapallókra fegyveres katonák helyezkednek a fokozottabb felügyelet érdekében.

E szerelvény hamarosan továbbindult Németország felé. Helyébe vöröskeresztes német sebesült-szerelvény kerül, amelynek egyik kocsijában magyar sebesültekkel is találkozunk. Az egyik az arcán, a másik a kezén, a harmadik a mellén és a negyedik a nyakán sebesült meg.

Piszkos, rendetlen, mosdatlan volt a külsejük. A kocsiban a poggyásztartókra kötözött hordágyakon sebesültek feküdtek. Kenyeret kértek, s mi készséggel adtunk még más egyéb élelmiszert is.

Estefelé ezt egy olasz szerelvény cseréli fel, mely a frontra viszi a szeretetadományokat. A vasúti kocsik oldala teleragasztva feliratokkal: „Viva il Mussolini", „Viva il Re", valamint különféle újságképekkel, amelyeken Hitler és Mussolini kezet fognak. Benn a kocsikban díszes asztalokon különféle ételeket és háromfajta metszett üvegpohárban italokat szolgálnak fel és éltetik a velük utazó tábornokot.

Éjjel óriási robaj törte meg a csendet. Hibás váltóállítás miatt egyik német szerelvénybe tehervonat futott bele. Az egyik nyitott teherkocsi a másikra szaladt rá és két személyautó rakomány tönkrement. Az egyik német tiszt két riasztólövést adott le. Felébredtünk, de azután ismét elnyomott bennünket az álom. Reggel egyik zsidó munkaszolgálatost hiába ébresztgették, nem kelt fel. Vértócsában feküdt, golyó hatolt be a tarkóján, és agyvelejét szétroncsolva, fején jött ki a golyó. Első halottunk, a véletlen áldozata.

A német pályaudvar-parancsnokságtól bizottság szállt ki az összeütközés színhelyére, majd az elhunyt vagonjához. A zsidó század parancsno-

13. fotó: Az új vasúti híd

14. fotó: 1942. szeptember 26. Minszk
Vonatjavítás

kának utasítást adtak, hogy a holttestet vigyék be a pályaudvar-parancsnokságra, ahol majd intézkednek a temetésről.

A temetést azonban az itteni zsidó hitközség vállalta el. Zsidó munkásaink pillanatok alatt bádoggal kivert díszes fejfát készítettek. A nevet és az életkort zöld olajfestékkel szépen felírták. A halott elszállításánál az öccse is segédkezett, akit szintén munkaszolgálatra vittek ki Oroszországba.

A tönkrement teherkocsit kiemelték a vonatsorból, és már délben menetre kész lett a szerelvény.

Egy különleges rakományú prágai tehervonat is érkezett. Belső szigeteléssel ellátott, duplafalú deszka házikók felszerelésekkel, alkatrészekkel, bútorberendezésekkel, melyeket csak össze kell kapcsolni, és kész a lakályos téli szálláshely.

Végre huszonnégy órai veszteglés után a mi vonatunk is megindult, elől-hátul mozdonnyal, sőt az elülső mozdony elé két homokkal megrakott teherkocsit is csatoltak, az e vidéken hírhedt vasúti robbantások nagyobb kártételeinek megelőzésére és elhárítására.

Nagy pusztaság a vidék, melyen most haladunk keresztül. Fehéroroszország tipikusan szegény földje burgonya-, zab- és kölesveteménnyel. Épen burgonyát szednek az asszonyok. Kétágú, rövid nyelű villával a földön guggolva ásogatnak. A köles adja a mindennapi élethez valót, a kenyér helyett a kását. Gyümölcsöskert egyáltalán nincs, fennsík ez, ahol nincs megfelelő klíma a nemesebb terményeknek.

Feltűnnek az orosz faházak, barnák, az egyhangú vidékbe illők. Van egy-két cifrább is, de inkább csak a városokban.

Bobrujszkban állunk meg, itt látunk ilyen díszes faházat emeletes kivitelben. Az oroszok ügyes famunkások, gömbfákat egyszerűen szekercével szabályos négyszög keresztmetszetűre faragnak le, és szinte gyalu sem kell, olyan biztos a kezük a sima faragásra.

Befutnak az előző állomásról a már ismeretes szerelvények: német, marokkói, trópusi és a faházikókat szállító cseh vonatok. Némelyikük megelőz bennünket, előbb kap mozdonyt és szaladhat tovább.

A mozdonyokat vonalszakaszonként cserélik, illetve egyes állomások között ugyanaz a mozdony bonyolítja le a forgalmat, hogy az úttal ismerős vezető eleve felügyeljen az út nehézségeire és veszedelmeire. A pályatesten karbantartó munkások állandóan cserélik a talpfákat, meghúzzák

15. fotó: Vonatjavítás

a lazult csavarokat, gazt irtanak és árkolnak. A pályatest ilyen állandó felügyelet mellett mintaszerűen rendes.

Babrujszk után átlépjük a Berezina folyót az ideiglenes fahídra szerelt vasúti pályán. A szép vashíd felrobbantva, vasszerkezete a vízből mered ki.

Vad, áthatolhatatlan, bozótos erdőség mellett rohanunk el. A partizánok elleni védelem miatt a vasúti pályatest mentén az erdőből nagy sávot kellett kiirtani, s minthogy erre emberi erő csak nehezen lett volna képes, tűzzel irtottak. Ismét elhagyjuk az erdőt, és a messze elterülő pusztaságon szélmalmos kis falu jelzi az emberi életet.

Zslobin városnál elérjük a széles Dnyeper folyót *(18. fotó)*, hol tótágast állnak a vashíd roncsok a vízben. Recseg alattunk a cölöpökre vert fahíd alkotmány, csak lassan, mintegy lépésben haladunk át rajta.

Német megfigyelő őrállások hatalmas élőfákra építve és a pálya fegyveres őrei szolgálják a vasút biztonságát. *(19. fotó)*

Szaltanovka állomáson állunk meg, az orosz acélsisakok, megsemmisített fegyverek, járművek, ágyúk egész arzenálja látható. *(20. fotó)* Embereink mohón válogatnak a vasak között, és ki-ki szerez magának emléket. Az ügyesebbje inkább a közeli krumpliföldeken kotorász, hogy kielégítse gyomorigényeit.

Nem sokáig tarthatott a kis zsákmányolás, mert azonnali paranccsal megtiltották a vonatnak a szomszédos sínpáron túli elhagyását. A legközelebbi állomáson már tisztességes úton egy kenyérért két zsák burgonyát sikerült szerezni.

Futunk tovább! Nagy távolságokra esik egy-egy állomás, azokon is csak pár pillanatig állunk. Itt a háború számos jele mutatkozik már: a vasúti töltésről lezuhant, elégett, felrobbantott kocsisorok, a távolabbi részeken pedig ártalmatlanná tett tankok, az idő lassú enyészetének kitéve. Jönnek ellenvonatok is, a front irányából hozzák a lelőtt repülőgépek roncsait, főleg kiszerelt motorokat, értékeket.

A vidék egyre barátságtalanabb, bozótok, majd sűrű erdők következnek, vadvizes, mocsaras helyek, ahol még most is partizánok tanyáznak. Kiirtani őket nem lehet. Fegyverekkel, ágyúkkal, sőt repülőgépekkel felszerelve bújnak meg az ősrengetegben. Ők a vidék rémei. Megtaláljuk a legújabb merénylet áldozatát, ami miatt Minszkben oly soká vesztegeltünk. Nagy mozdony roncsait a feltépett síneken elbillenve, a vágányok,

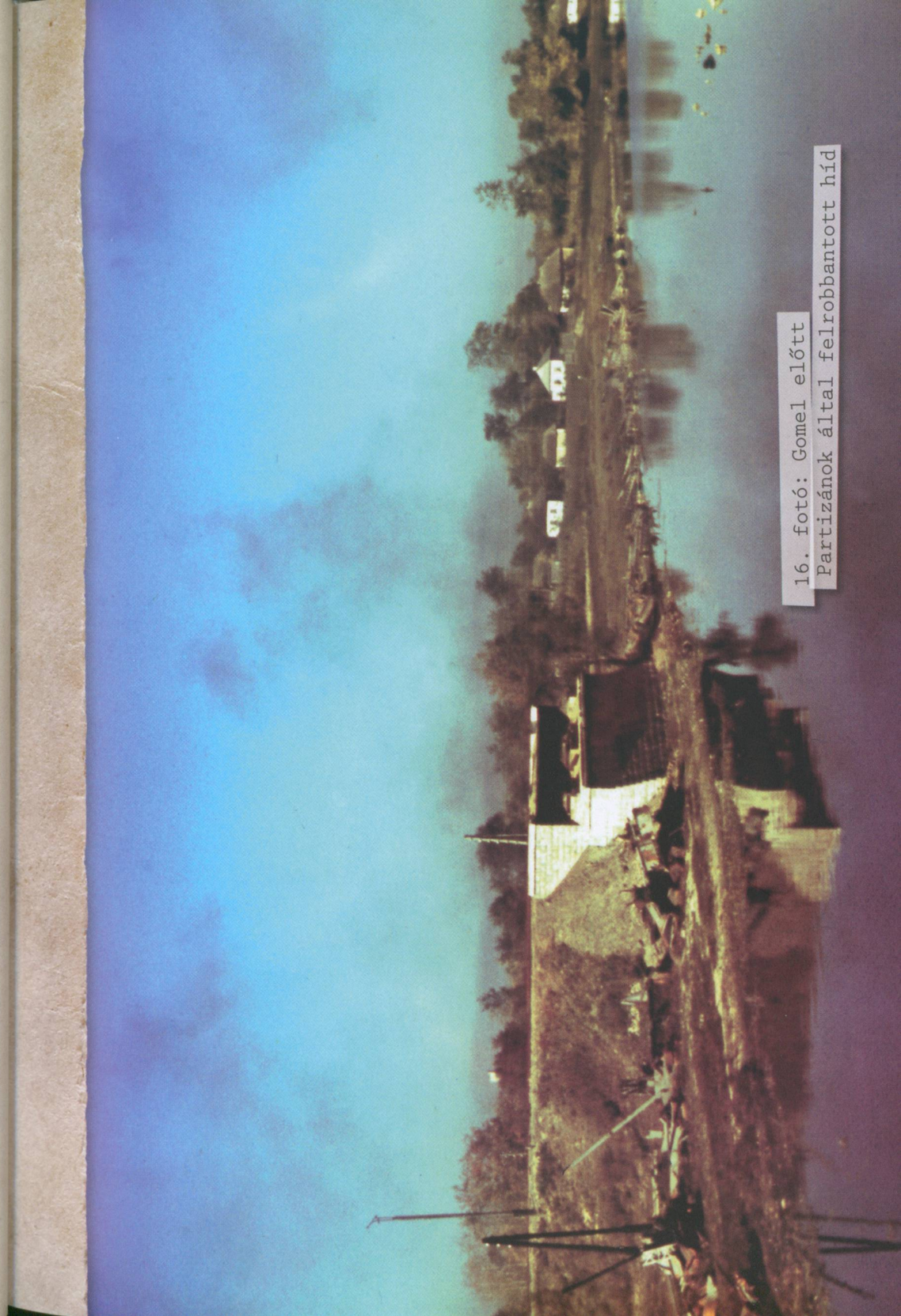

16. fotó: Gomel előtt
Partizánok által felrobbantott híd

mint a drótszál, össze-vissza hajlítva. Gyors munkával egy nap leforgása alatt váltó beiktatással térítették át vonatunkat az épen maradt ellensínpárra, és egy másik váltóval a veszélyes, használhatatlan szakaszt kiiktatva ismét az eredeti menetirányra.

Következik Gomel. Orosz vasúti kocsik egybekapcsolva, összeégve, berozsdásodva állnak egy kitolóvágányon. Mennyi vagyon pusztulása, amely még nemrégiben az emberi jólétet szolgálta! Maga az állomás éktelen, barátságtalan.

Szeptember 28-án délután 5 órakor haladunk tovább, mégpedig új pályatesten, melyet a németek a mocsaras erdőtől biztonsági célokból távolabbra, töltésbe helyeztek. Kétfelé ágazik a vonal, mi a jobboldalit követjük, majd a keresztbe menő vasútvonal alatti aluljárón megyünk át. Általános rendszer ez az orosz vasutaknál a szintbeli kereszteződések kiküszöbölésére. Így hát sorompó sem kell, amit még közúti keresztezésben sem alkalmaznak.

Elég nyílt a pálya e sík országban ahhoz, hogy kis figyelemmel az összeütközés elhárítható legyen. A németek még tovább mentek, az őrházakat is leszerelték, mert a szakaszos vonatközlekedés elég biztonságot nyújt mindennemű közlekedési veszély elhárítására.

Koromsötét este lett, a sötét erdők még tetézték a láthatatlanságot. Lefeküdtünk, mint eddig is, ruhástól, de most már fegyvereinket is magunk mellé helyeztük. Álmunk nem sokáig tartott. Bíborvörös fény világított be ablakunkon.

E végtelen puszták egy nagy majorja és több hatalmas szénakazal égett, melyet bűnös kezek gyújtogattak fel az éj folyamán.

Mind gyakoribbak a bombarobbanási tölcsérek a pálya mentén. Sok az egyenkénti és csoportos hősi sírhant kereszttel, fegyverrel, sisakkal jelölve. Hat ló ég felé meredt lábakkal, elföldeletlenül az egészen közeli múlt eseményeire mutat. És mi e háborús szörnyűségek lassú megszokásában, sorsunkban való megnyugvással haladunk küldetésünk végcélja felé.

Reggel 7 órakor megérkezünk Vorozsbára. Átlépjük a Deszna folyót, ahol hídroncsok jelzik a háború pusztításának nyomait. Egyébként unalmas pusztaság a táj képe.

Lgov városnál belépünk a hadműveleti területre. Német tiszti étkezde, mint általában a nagyobb városokban, katonai szálláshellyel, megfelelő

17. fotó: Gomel előtt Partizánok által felrobbantott híd

kiszolgálással. Ügyeskedő, jóképű ukrán leányok a felszolgálók. Innen ismét új, már a németek által fektetett vasúti pályatesten folytatjuk utunkat, és az első nagy gyümölcsgazdaságot pillantjuk meg, de meglehetősen hadiállapotban.

A Szejm folyót átlépve, nagy íves kanyaron futunk be Kurszkba. Pályaudvara romokban hever, csak az épület homlokzata meredezik csonkán, szánalmasan.

A hegyoldalon fekvő város nagyvárosias képet nyújt. A főútvonalon villamosközlekedés, megfelelő kövezett burkolat, nagy épületek. Jobb oldalon egy nagy kertben, viszonylagosan ép épületben a német katonaság pihenője. Ezzel szemben, de kissé távolabb emeletszerű, elhanyagolt házban a magyar tisztek otthona.

Piszkos, apró gyermekek játszadoznak az utcán, és serdülő leányok, akiken érzik a szappanhiány, kínálgatják magukat a katonáknak. Ép ablakot a házakon, de teljesen ép házat sem igen lehet látni. Szinte ijesztő a nyomor az egész városban. Egy-egy élelmes kisleány egy-két darab almát kínál a markából, darabonként egy márkáért. E nagy felvonulási és elosztó pályaudvart, mint magát a várost is, naponta ötször-hatszor látogatják az ellenséges repülőgépek.

A forgalom mindamellett feltűnően nagy. Sebesült német katonák várakoznak vonatukra. Majd – lerongyolt voltuk miatt – német ruhába öltözött sebesült orosz katonákat vezetnek elszállításra. Itt látunk egész német vonatszerelvényből álló ivóvizes tartálykocsikat, a rossz víz pótlására. Vonatunkat a légiveszély elleni biztosítás céljából hamarosan kihúzzák a pályaudvarról a szabad pályára. A vaksötétben sokáig ácsorgunk, és csak éjjel 2 órakor indulunk tovább, mikor már megszűnt a légiveszély. Kelet felé vesszük utunkat egy pár német katonával együtt, akik felkéredzkedtek vonatunkra és folyosónkon elheverve töltötték el az éjszakát.

Reggel 8 órakor érkezünk Kasztornojéba, útvonalunk legkeletibb pontjához, itt jutunk az ellenséges vonalhoz legközelebbre, az ismert Voronyezshez.

Innen déli irányban Csetjálkába érkezünk, ahol a németek a pályaudvar szabad területén egyszerű házilagos eszközökkel alakítják át az orosz vasúti teherkocsik tengelyeit a széles nyomtávról a német keskenyebb

18. fotó: Zslobin – a Dnyeper folyó

szabvány szélességre, a kerekeket a tengelyre annak levágása nélkül egymáshoz közelebb ékelik fel és máris használatba veszik a kocsikat.

Délelőtt 10 órakor megérkezünk Sztarij Oszkolba. A kapott információ alapján azt hittük, hogy itt kirakodunk, de továbbindítanak, és elhagyjuk a hegyen épült soktemplomú várost, amelynek pályaudvarán annak idején Horthy István holttestét ravatalozták fel és rakták vasúti kocsiba.

Este érkezünk Novij Oszkolon át Valujkiba, ahol kész hídalkatrészek és nagy gerendaszállítmány látható vagonokban.

A déli irányt megtörve, északkeleti irányban eljutunk éjjel 1 órakor Alekszejevkába. Éppen ellenséges légitámadás van kifejlődőben, tehát azonnal elhagyjuk vonatunkat és a közeli fák és bokrok alatt fedezzük magunkat. Mintegy másfél óra után, a légiveszély megszűntével visszamegyünk vagonjainkba és reggelig pihenünk.

Feltűnik a háborús pályaudvari élet: német tankokkal hosszú szerelvény fut be, a vagonokból villámgyorsan rakodnak ki, szinte csodálatos az ügyességük.

Az ellenkező oldalon magyar sebesültszállító vonat orvos, tábornok és tisztek vezetésével azon jóleső érzést kelti, hogy részünkre is jut a vöröskereszt áldozatkészsége útján a kultúrellátásból, a modern higiéniából.

1942. szeptember 30-án utazásunk véget ér.

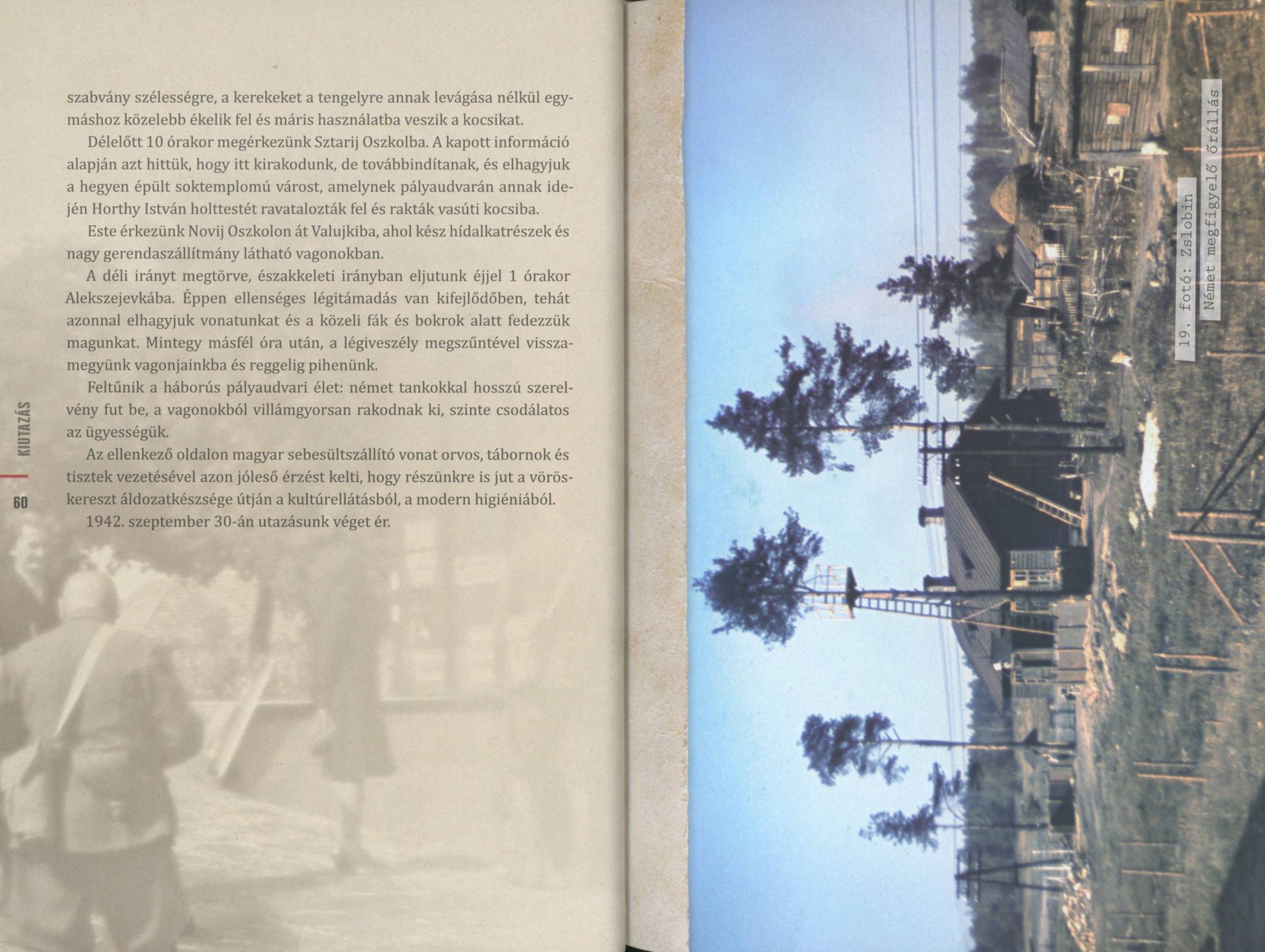

19. fotó: Zslobin
Német megfigyelő őrállás

20. fotó: Szaltanovka állomás

Zsákmányolt szovjet SzS-36 és SzS-39 típusú rohamsisakok

„Egyszerűen hatalmi szóval, a csillagok
és a rang jogán nem lehet a tudományt,
a képességet háttérbe szorítani."

Werner Heisenberg

1942. október 1. – 1943. január 16.

FÖLDBE VÁJT VILÁG

Dávid őrnagytól kaptunk további irányítást Osztrogozsszkba, *(21–22. fotó)* Ruzsinszky főhadnagyhoz. Két kocsinkra nagy nehézségek árán felrakodtunk. Csak most láttuk, milyen sok a csomagunk és mily rengeteg a széna, alig lett helye a kocsin a hasznos rakománynak. *(23–24. fotó)*

A hozott két hátasló helyett még egy fogat jobban kielégítette volna igényeinket. Az Alsódabasról hozott lószerszámok is rendkívül hiányosak. A szíjazat többször is elszakad, dróttal kötözgetjük, míg végre megindulhatunk Alekszejevka város forgalmas főútján, a legénység és a tisztek is gyalogosan. Több zsidó munkásszázad, melyek különböző helyekre kaptak beosztást, hol követett, hol megelőzött bennünket. A felettünk éppen elvonuló légitámadás nem nyugtalanította a kedélyeket, mindez itt, a szabad térben már elviselhetőbb volt. Gyalogút közben most már közelről láthattunk orosz várost a sok romba dőlt házzal és többé-kevésbé ép templomaival. Két gyönyörű templom és az aranykupolás műremekbe alkotott kápolna igen megnyerte tetszésünket.

A várost elhagyva a gyéren füves, mészköves dombra vezető meredek útvonal az első próbája lovaink teherbíró képességének. *(25. fotó)* A kéthetes vagonélet mostoha körülményei után egy kis biztatással a dombtetőre kerülnek. Kisebb pihenő a repülőtér bejárata előtti jó vizű kút mellett lehetővé tette a felfrissülést és kapcáink megigazítását, mely szokatlan rongyokkal ezen első gyalogutunk alkalmával még nagyon hadilábon állunk. A kis kerek erdő felett, mely tulajdonképpen repülőtérnek van kiépítve, surranak ki repülőink, majd ide térnek vissza pihenőre. E hadiszolgálat pilótája volt Horthy István is, ki balvégzetű utolsó útján e repülőtéren zuhant le a szemtanúk állítása szerint kb. negyven méter magasságból a fák közé, ahol a kigyulladt gép tűzhalálát okozta. Réztábla jelöli e helyet az utókor kegyeletes megemlékezésére.

Itt vált el az egyik zsidószázad a repülőtéren tervbe vett munkálatok elvégzésére.

Megyünk tovább. A kora délutáni őszi nap jótékonyan ontja sugarait, de keleten vagyunk, és nagyon hamar bealkonyodik. Éjjeli szállást keresünk. A közelünkben lévő Ilovka község apró parasztházai kínálkoznak alkalmasnak. *(27. fotó)* Sajnos a repülőtér közelsége miatt parancs tiltja az e faluban való elhelyezkedést. Az útirányunkba eső Gluhovka község

21. fotó: Hídroncs a Tikhaya Sosna folyó felett. Háttérben Alekszejevka, a Szent kereszt templom és a harangtornya

felé látható fásított tanyát tartjuk megfelelőnek. Az istálló és a tanyai szállás ablaktalan épületei helyett a szabad ég alatti sátorozás mellett döntünk. Lemálházás, szabad tűzön vacsora főzés, sátorverés teszi élénkké a kis vadkörte gyümölcsöst. Mellénk az egyik zsidószázad érkezik be és megkezdik hasonló tevékenységüket.

Elhamvadnak a tábortüzek, nyugovóra térnek a fáradt testek. Zászlós barátunkkal behelyezkedünk a szalmával bélelt sátor alá. A szűk hely miatt a bejárati nyíláson nyújtjuk ki takaróval bebugyolált lábainkat. Elnyom az álom, de nem sokáig élvezzük jótékony hatását. Sztálin gyertyák ragyogó fénye kél versenyre a holdvilág halovány sugarával. Nyugodtan adjuk meg magunkat sorsunknak. Robbannak a bombák, hol messzebb, hol közelebb. Kialszanak a kísérteties fények, és csak az átélt izgalmak után érezzük a dermesztő hideget, amelytől egész testünk reszket, vacog.

Miért kellett elhagyni jó tiszti vagonunkat – amely, ha keskeny férőhelyet is, de meleget és ruganyosat biztosított számunkra? Kár volt bizony akkor méltatlankodni, de nem tudtuk, hogy az otthon kényelmében elpuhult testünk milyen megpróbáltatásoknak lesz kitéve.

Elaludni már képtelenek voltunk. Felkeltünk és gyors mozdulatokkal, majd később, mikor a feketekávé főzésére a tűz már lángokban állott, a körül melegedtünk.

A lovak itatásakor tűnt ki, hogy miért fáztunk, a vedrekben ugyanis a víz megfagyott. Szörnyű éjszaka volt, még az emléke is fájdalmas. Összeszedelődzködtünk, és inaikban remegő lovainkat befogva ismét útnak indultunk.

Mielőtt Gluhovka szélső házait elérnénk, feltűnik egy szélmalom, az oroszok tipikus gabonaőrlő masinája, hat- sokszor nyolclapátos szélkerekével. *(28. fotó)* A hajtóerő, a szél, itt a fennsík minden vidékén, minden időben rendelkezésre áll és a hasznos munkát minden különösebb befektetés nélkül elvégzi. A következő gazdasági háznál orosz traktor – mint egyebütt is sok helyen – leszerelve, összeütve, használhatatlan állapotban. *(29. fotó)* Gondja volt a menekülő ellenségnek arra, hogy a hasznos gépeket még az utolsó pillanatban tönkretegye.

A nap már magasan áll, mikor Repenkára érkezünk. Öreg muzsik segíti a főzőládát a közeli kúthoz vinni, amelyben vagy másfél óra múlva forr a krumpli és a konzervhús, amit hamarosan bekebelezünk. *(30. fotó)*

22. fotó: 1942. október 1. — Alekszejevka látképe

23. fotó: 1942. október 1.
Alekszejevka és Ilovka között

Széjjelnézünk. A közeli orosz házban ismerjük meg az orosz családi életet. Szívélyes közvetlenséggel fogadnak bennünket. Megmutatják a kis előpitvaros, sárral tapasztott, fagerendás otthonukat. Bejárat a konyhába, ahol egy tizennyolc év körüli fiú egy dézsa forró vízben ül, mert bombatámadástól légnyomás érte és kúrálja magát. Szép, erőteljes, mint a család többi tagja, anya, nagyapa és kisunoka.

A konyhából a szobába jutunk, melynek negyedét foglalja el a tetején heverővé kiképzett nagy orosz kemence, melybe beépített takaréktűzhely, kandallószerű nyílt tűzhely, kenyérsütésre alkalmas sütő, polc és a tűzifakészletnek megfelelő fülkés mélyedés van beépítve. A tűztér tágas és olyan mély, hogy hasábfák tüzelésére is alkalmas. Ilyen előkelő tüzelőt azonban jobbára nem használnak. Tőzegföld vagy trágyás szalma itt a tüzelőanyag, melynek meleg füstje a sok járatú, tekervényes, téglából falazott füstcsövekben körüljárva csak úgy ontja a meleget. A kályhatető a nagyszülők és a gyermekek hálóhelye, amely méreténél fogva teljes kinyújtózásra alkalmas.

A szoba ablak felőli sarkában egy, de sokszor három ikonból szentély, amely előtt mécseslámpa függ. Az ikon fényes lemezből préselt vagy gazdagabb helyen ezüstből kidomborított és kézzel kivésett, a Szűzanya és a karján ülő kis Jézus díszes ruharedőit és fejkoronáját mintázó alap alá helyezett olajfestmény, melyen csak a fejek és kezek láthatók a lemez ennek megfelelő kivágása alatt.

Egy deszkaágy, asztal és székek egészítik ki a bútorzatot. Akad néhol egy varrógép is. Figyelemreméltó a családi összetartás, mely a falon elhelyezett számos családi, rokoni képben és csaknem minden esetben a nagyszülők halotti képében jut kifejezésre. Pár egyszerű kézimunka, tükör egészíti ki a berendezést az egyszárnyú kis ablakok gyér fényében. A berögzített és csak az egy kis szárnnyal nyitható ablakok miatt a levegő dohos, sőt legtöbb helyen a mosdatlanság és szegénység savanyú szagával keveredik.

Kijövet a házból leülünk a napsütéses udvaron és az életkörülmények felől érdeklődünk. *(31–35. fotó)* Minden fiatalember a fronton küzd, a mindennapi kenyér pedig az asszonyok és a leányok munkájából kerül ki.

A német szervezés hadi és közcélú munkarendbe állította őket. Favágás, útjavítás és -építés, vasútitöltés-készítés, romeltakarítás, árkolás, rőzsefonás, épület szalmázás, sározás, terménybetakarítás, kézi cséplés

(36. fotó) stb. Sok-sok fajtája a munkának, amely itt rendet, kultúrát, életet jelent. Fiaikról, férjeikről mit sem tudnak, posta onnan túlról nem érkezhet, s egyszerű letargiával mondják, hogy ez is kaput, az is kaput. Megunták már a küzdelmet, és legjobban az érdekli őket, hogy mikor lesz vége a háborúnak.

Leányaik pufók képűek, pisze orrúak *(37–38. fotó)*, s ebben a nagy magyar katonavilágban, amely a Don medencéjében táboroz, megtanulták a „szervusz" köszönést és a „hogy vagy"-ra a „jól" feleletet, de aztán a többit csak oroszul. Közvetlenek, szívélyesek és tisztességesek. Hol van hát a szabad szerelem? A falun bizonyára nem. Talán csak a városok rafináltabb leányai között. Szerelemből azonban házasság útján jövőt építeni nemcsak a saját népebelijével, hanem a mi honvédeinkkel is azonnal kész. Szívesen udvaroltat magának, sőt bájosan kacérkodik e nemes cél érdekében. *(39–40. fotó)*

Sokan eljönnének a mi hazánkba s nem egyszer panaszkodnak, hogy legényeink nem akarnak kötélnek állni, mindamellett történik néha házasság, s egypár dolgos asszony elkerül belőlük a mi országunkba is. *(41–42. fotó)*

De rövidesen útrakelünk, és búcsúzáskor kapunk még egy marék pörkölt napraforgómagot, amit itt papagájszerű ügyességgel eszegetnek. Talán a nagy nincstelenségben ez az ingyen manna adja a tápanyagot az oroszok magas, atlétaszerű termetéhez. Éppen utunkba akad vagy harminc főből álló muszka fogoly munkáscsapat. Góliát nagyságú emberek, vállas marcona férfiak. Az erdőből jöttek, vállukon nagy fejszével, erdei fűrésszel. Dobog alattuk a föld, kis magyar baka szuronyt szegzett fegyverrel követi őket, mint a hatalom jelképe.

Hegyes-völgyes útszakaszon kitartó gyaloglás után estére Velkosanba (a térképen: Verhnyaja Olsevka) érkezünk. Kedves gazdasági főhadnagy nyújt szállást részünkre, s megkímél az előző éjjeli romantikus kaland megismétlődésétől. Az idevaló őrmester is szívesen adja át a helyét, mert szerelmétől a szomszédban kap otthonosabbat, kényelmesebbet. Jól kipihenjük magunkat és másnap megtekintjük a magyar honvédek által a szimbolikus három halomra emelt kettős keresztet, amelyre felerősített magyar-orosz feliratú tábla emlékezik meg a magyaroknak itt kifejtett felszabadító harcairól. *(43. fotó)*

24. fotó: Alekszejevka és Ilovka közötti első pihenőnk

E dombról messze ellátunk a keleti napfényben tündöklő Tikhaya Sosna folyó völgyébe.

Útnak indulva a közeli községben, Oszinovkán alakulatunk egy része levált, hogy autón előresietve előkészítse szállásunkat. *(44. fotó)* Érdekes e harctéri utazási mód, kiállani az országútra és felkéredzkedni valamelyik teherautóra, akármelyikre, amelyiken hely van, s ahol szívesen látják az embert. A közös sors, mint közös téma megbeszélése teszi kellemessé ezt a sokszor rázós, unalmas utazást. E nagy országot átszelő országutak hepehupás felülete a kőanyag teljes hiányában még a németek ügyes, leleményes munkabeosztásán is kifog. Hiába, egyszerre mindent ki nem javíthatnak. A kerékpáros főhadnagy, aki most autójára felvett bennünket, terjedelmes szántóföldeken, majd szép szálfaerdőn vitt keresztül, melyben szinte utcáknak beillő irtássorok voltak. *(45–46. fotó)* A sűrűbb részeket ügyesen kihasználva lőszerraktározásra, nagyszerűen álcázták a rejtegetnivalót.

E rejtelmes erdőn át jutottunk Osztrogozsszkba, *(47. fotó)* melynek főútvonala a széles és mintegy nyolc kilométer hosszú Rákóczi út. Az út elején nagyobb kettős kereszt és körülötte sírhantokra állított tíz kisebb kereszt hirdeti, hogy honvédőink, hőseink itt jártak, várost foglaltak. Pár pillanatra fohászba merülünk, majd továbbindulunk a külső városrész apró, piszkos házai között. Idetévedt, de a közelmúlt harcaiban elnémított orosz tank jelzi, hogy a hadak útját járjuk. *(48. fotó)*

Az út térszerű kiszélesedésében messziről feltűnik egy szép oszlopsoros, kupolás templom. Jellegzetesen orosz alkotás. Az idő emészti külsejét, belsejét, huszonöt év óta nem kellett senkinek ebben az istentagadó országban. Most a németek hadiraktárnak használják. *(49. fotó)*

De lassan elhagyjuk az apró házakat, s a templom előtti útfordulóban szemünk elé tárul a dombon épült festőien szép város, sok-sok templomtornyával.

A cári idők szebb emeletes épületei sivár romokban bevernek. Ablak-, ajtóhiány, sok helyen pedig csak meredező, csonka falak. Élelmes kezek kotorásznak a romhalmazokban, keresik, elhordják a még használnivalót. Sok ezer légi csata szörnyű munkája szemünk előtt, imhol egyik bűnös, a hatalmas Sturmovik lelőve, megsemmisítve a gyalogúton hever. Nézegetjük az orosz gépet, a kényelmes pilótaülést és a sok vezérlőművet, drót-

25. fotó: Az Alekszejevka és Ilovka közötti táj

szálakat, a gép idegrendszerét, a bombakioldó művet, a halált ejtő pedált. Minden oly nagyszerű rajta, de most már tehetetlen anyag. *(50. fotó)*

Továbbhaladva olvassuk a keresztutcák magyar feliratait: Tüzér, Ó, Győri utca stb. Egy pillanatra elfelejtjük a távolságot, na meg, mikor olvassuk a jó magyar humorral szerkesztett nyilas feliratú táblát: „Szeged innen 20 km", azt hinnők, hogy hazánk földjén járunk.

Letérünk az „L" utcába, és az „R" utca sarkán jelentkezünk a műszaki parancsnokságnál. Mit sem tudnak rólunk. Elirányítanak a külváros Peskinek nevezett részében székelő személyirányítóba. Mindenütt szívesen vették friss pesti híreinket, a haza vágyó szívek megdobbantak, és mindenkinek szeméből kicsillan a felváltás vagy szabadság titkolt reménye. Nekünk még nem lehettek ilyen ábrándjaink, egyelőre be kellett érnünk azzal, hogy utazásunk és vándorlásunk alatti kóbor cigány életünket egyszer már – ha ideiglenesen is – valami otthonféle, valami megérdemelt rendezettség váltsa fel.

Letelepedtünk tehát Peskiben. Érdekes és szokatlan volt nekünk ez az aktus. Mint hívatlan vendég belépni, betolakodni idegen emberek házába, a legtöbbször nagyszámú család nélkülözhetetlen, egyetlen szobáját a valamirevaló bútorokkal lefoglalni s őket, a háziakat a konyha-kamrában összezsúfolásra, földön alvásra kényszeríteni.

Megütköztünk eljárásunkon, de az itteni lakosság megszokta már e körülményeket, s inkább csak avval törődött, hogy ha már kell, legalább jó, barátságos katonákat kapjon otthonába. E tekintetben a magyar katonára nem is volt panasz, s mindenki a legszívesebben látta.

Békés elhelyezkedésünket hirtelen bombatámadás szakította félbe. A bomba mintegy ötszáz méterre csapódott le, és ezt követte távolabb a város felé egy egész sorozat.

Félreértett találkozó miatt – egy már elfoglalt szálláshelyük elhagyása után – csak késő este vette fel velünk a kapcsolatot a gyalogosan beérkezett nagyobb csoport. A fáradságos út után az egész délutáni eredménytelen kísérlet a csatlakozásra haragos kifakadásokat okozott, de a másik csoport által felkínált kész szállások megbékéltették a kedélyeket.

Bementünk a nyitott pitvaron és konyhán keresztül a szobába. Az ügyes háziasszonyka petróleumlámpát gyújtott. A gyér fényben első pillantásra szembeötlöttek a szokásos ikon szentképek, a családi fotográfiák,

26. fotó: Kiégett szovjet Jakovlev vadászgép maradványa

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1003459
1881
SZEGED

a két ágyból, asztalból, székekből álló egyszerű bútorzat. Megérttettük az asszonnyal, hogy az egész szobára és mind a két ágyra szükségünk van, mert két tiszt és két legényünk lesznek a hálóvendégek.

A felesleges ágynemű visszaadása után a szépszemű, okos, ápoltabb külsejű munkásasszony hosszú mondókáját hadarta, amiből mi mit sem értettünk. Kínálgattuk csomagjainkból előkotorászott cukorkával, kekszszel, almával, és ez az előzékenységünk hamarosan megtette hatását és megteremtette irányunkban a szimpatikus hangulatot, amely kellett is ahhoz, hogy ez idegen helyen mellékgondolat nélkül hunyjuk le szemeinket a hosszú út után megérdemelt pihenőre.

Másnap ismertük meg jobban a családot. Megtudtuk, hogy háziasszonyunk özvegy, férjét három évvel azelőtt elvesztette. Ő tartja el három gyermekét és agg apósát a németek tejfeldolgozó üzemében reggel 7-től délután 4-ig tartó munkájával.

Munkabérét természetben kapta: tej, vaj, túró és tejfel alakjában. Minden reggel elkészítette családja számára az ebédet, és a hetenként egyszer élvezett szünnapon elvégezte a házimunkát, tisztogatást és a mosást. A nagypapa vigyázott a két kis gyermekre, míg a tizenöt éves Klava árokásási és útjavítási munkálatoknál dolgozott. Az öreg imádságos, templomba járó ember volt. Avult régi Biblia szakadozott lapjait mormolta. A kisebbik leányka, a tizenkét éves Sura, az én kis orosz tanítónőm szájcsücsörítve, dallamosan olvasta és ismételtette el velem a magyar fülnek oly idegenül hangzó szavakat és mondatokat.

Megbarátkoztunk e családdal. Kínálták a kemencéből kisepert, elfonnyasztott vadkörtét, ami nyilván kitűnő téli csemege lehetett e gyümölcs nélküli vidéken, mert egész teknőre valót gyűjtöttek össze belőle. Nem akadt azonban ínyünkre való étel, pedig tiszta emberek voltak, az öreg fejéből gyakran szedték a gyerekek a tetűt. Millió és millió légy a szobában, amelyet hiába iparkodtunk kiirtani, kihajtani, nem sikerült, mi kényszerültünk inkább az udvarra a szabad levegőre.

Az itteni várakozási idő alatt találtunk magunknak munkát is. A naponként több ízben megismétlődő légitámadások, amelyek különösen az éjszaka csendjében titáni erővel rezeghették meg ablakainkat, falainkat, óvóárok ásására kényszerítettek bennünket, innen figyeltük aztán valamelyes biztonságban, nyugodtabban az ellenséges repülők elleni

27. fotó: Ilovka község apró parasztházai

28. fotó: Gluhovka – nyolclapátos szélmalom

gépágyúzást, a pazar fényszórók és vörös lövedéklabdák nagyszerű tűzijátékát. A gyakori támadás során sem sikerült ellenséges gépet lelőni, mert – mint a szakértők mondják – az oroszok amerikai típusú gépei páncélozottak, és ezek ellen csak a Juhász Gamma készülékkel szerelt nagy Bofortz légelhárító ágyúink érnek el eredményt.

De az erős tüzeléssel megzavarták, magasba kényszerítették, elűzték az ellenséges repülőket, s azok bombáikat rendszerint minden cél nélkül, jelentéktelen helyekre dobták le.

Az osztrogozsszki pályaudvar, mint fontos csapat ki- és bevagonírozási hely, állandó repülőtámadás célpontja. Estek is le ott bombák tömegesen, de inkább csak a környékre, és huzamosabb megfigyelésünk alatt sem tudtunk számot adni lényegesebb kártételről. Pedig az ottani sorompó körül sokszor órákig tartó kocsitorlódás is előállt, mikor nagyobb mennyiségű üzemanyag-kirakodás miatt többszöri ide-oda tolatás, vasúti rendezés vált szükségessé.

Hányszor kellett e sínek környékén légitámadás alatt meglapulva, fogvacogtató félelemben vesztegelni! A nagy szabad térben lezajló bombázásokat, gépfegyvertüzet azonban mindig könnyebb volt elviselni, mint a zárt térben a kimondott hadicél felettieket. Ilyenkor csak az imádság ad erőt, az a megrögzött hit, hogy az embereken túl van Valaki, akinek gondja van a szegény katonára.

Végigjárva a várost, mely a Don-parti fronttól tizenhat kilométer távolságban van, szomorú látványban van részem. Az értékes belváros az üzletnegyeddel és középületekkel mind romokban hever. A templomok általában kevésbé sérültek meg a háborúban, inkább a nemtörődömség, a közöny engedte át azokat az idő enyészetének. Pedig micsoda értékek, milyen pazar felszerelés, a régi idők milyen művészete, kultúrája található meg belsejükben!

A Megváltó átváltozásának temploma nem éppen a legnagyobb, de a legrégibb és műkincsekben a leggazdagabb. Itt tartanak egyedül szentmisét. Oszlopsoros hajójában minden fénylik a gazdag aranyozástól. *(51. fotó)*

Jobbra egyik főpilléren Mitrofanész védőszent régi patinás képe – orosz művész alkotása – az ősrégi időkből. Az oltár előtti asztalkán ezerötszáz éves, ezüstlapból domborított, gazdagon cizellált ikon, a Biblia szent lapjainak borítója. Aranyozott gyertyatartók, kandeláberek, művé-

szi és gazdag kivitelű vasrácsozat a szentély elkerítésére, a kézi kovácsmunka remeke.

Éppen gyászmisét tart a főpap, gazdag aranyból szőtt ornátusban négy papi segédlettel. *(52. fotó)* A templomhajó közepén felállított ravatalon bevert fejű, orrú, véraláfutásos, duzzadt képű asszony fekszik, az előző napi bombatámadás áldozata. Szörnyű összeroncsoltságában nem is tűnik valóságnak, csak valami viaszképmásnak. Érte gyűlt össze a rokonok, hívők serege, hogy megadják a végtisztességet és utolsó búcsút e földi siralomvölgyből. Fölcsendül az isteni kórus, a távol-keleti orosz nép éneke ez.

Egy kezdi, a többi, nők, gyermekek utána, majd az egész elnémul, és egy szólista veszi át ismét a szerepet, a mélyből a magasba tör fel a hangja, hogy aztán megint elvegyüljön az egészbe, csodálatos harmóniával. A misztikus, szinte földöntúli akkordok elhangzanak és végleg elnémulnak.

Megnyílik a szentély, gazdag kárpitja kétfelé gördül. Isten szent testét tartalmazó, apró kenyérdarabokkal telt kelyhet hoz a főpap a hívők szent áhítata közben, és ezüstkanállal osztja az Élet kenyerét a légnyomástól sújtott és aléltságukban mások által támogatott családtagok között. Lelkileg megrendülve, de egyúttal felmagasztosulva, nesztelenül hagyjuk el a templomcsarnokot, s ámulatunkban egy ideig szótlanul bandukolunk tovább.

Maga a temetés, amit egy más alkalommal láttunk, szintén eltérő a mi szokásainktól. Fiatal leányt temettek. A halottat fehér menyasszonyi ruhába felöltözve, nyitott koporsóban négy fehér ruhás leány vitte. Arca látható volt, mert csak a mellétől lefelé volt letakarva. Elöl ugyancsak egy nő vitte a virággal díszített, lapos koporsófödelet, majd egy nő a koporsó után tálban afféle mézes süteményt.

A megásott sír szélére állított koporsót a pap – aki a helyszínen öltözött reverendába – megáldja, majd hosszú imát mond és tömjénez. Azután ráteszik a koporsófedelet, sírba bocsátják, rögöt dobnak rá, majd elföldelik. A sírkeresztet ezután felállítják, és arra az elhunyt legközelebbi hozzátartozója kendőt köt, melyet a temetés után a keresztfa hordozójának adnak át. A süteményt szétosztják a rokonságnak és a papot kenyérrel és más élelemmel honorálják.

A többi templom csak kívülről szemlélhető, belsejük hadiraktár, német őrizet alatt. A Razsdjeszveka, amely mögött a bombaáldozatok sírhantjai találhatók, a Ránse Szabor, a Bahavlienskaja és a hegy tetején

29. fotó: Gluhovka – használhatatlanná tett orosz traktor

30. fotó: Repenka felé menet főzőláda-cipelés egy helyi civillel

épült Novaja templom a régi, gazdag cári idők emlékei. Rövid idő múlva kissé konszolidáltabb viszonyok mellett valamennyi megnyílik, a lelkek üdvére.

Eltűnnek majd viszont – hisz már most is veszendőfélben vannak – a vörös uralmat hirdető, a forradalom öt éves évfordulójára emelt emlékművek és a tereken felállított Lenin-szobrok.

A bazárban a piaci nap jelentős eseményei zajlanak le. Itt kerül ki a nyomor a napfényre, akárcsak nálunk a Teleki-téren. Előkerülnek régi elhasznált limlomok, családi ereklyék, bútorok, szamovárok, hogy cserébe élelmiszert, háztartási cikkeket kapjanak. A pénzt, a hadimárkát nem értékelik, nem is tekintik vásárlóeszköznek. A háborús állapotban az áruk csereberéje alakult ki, amelyben az idegen alig ismerheti ki magát. Ha só van, gyufa kellene, ha cigaretta, akkor hagyma, de hogy éppen az legyen, amiért a szükséges cikket adnák, az csak a legritkább véletlen. Kínálgatnak néha aranyékszert, karkötő órát, de oly magas áron, hogy Pesten a negyedéért vásárolható.

Busás a haszon, s minthogy a piacon csak polgári egyén vásárolhat, illetve csereberélhet, az élelmes árusok titokban a piac területén kívül is kínálgatják portékájukat a tiszteknek és közkatonáknak. A katonaságnak ugyanis inkább akad csereberélni való dohány, ital, konzerv, cukor és más egyéb közszükségleti cikk. Hosszas alku után a megszerzett áru megfelelő haszon mellett az orosz honfitársak tulajdonába kerül. Akad így már a közeli vendégfogadóban eszem-iszomra. Kétes külsejű és még kétesebb tartalmú szendvicsfélék között válogatnak vagy melegételt hozatnak.

Lépcsőkön kerül fel az ember az italozóba egy-két pohár vutkira. Van is itt jókedv, hangulat a szesz mámorító hatása alatt. De mindenütt kicsillan azért a nyomor a maga megmásíthatatlan valójában. Kisgyermek kuporog az asztal szögletében, apátlan-anyátlan hadiárva. Frissek a lelki sebek, atyja a fronton esett el, édesanyja a minapi bombatámadás áldozata. A magyar katonák jó szíve megkönyörül rajta, előkerülnek a tarisznya mélyéről a konzervek, kenyérdarabok, s kis időre enyhítik, feledtetik az ínséget, fájdalmat.

Mindezeken túltéve magunkat a saját gondjaink kezdenek kidomborodni. Eltekintve a szerény élelmezési viszonyoktól, a német recept szerint grammokban mért kalóriamennyiségektől főtt zab, dara, konzervhús,

szárított főzelék, műméz és vegyes lekvár alakjában, amelyen az itt lakó oroszok háborús nincstelensége miatt amúgy sem segíthettünk – sok volt a kívánnivaló még szállásunkat és egyéb szükségleteinket illetőleg is.

Már ittlétünk első pillanatától kezdve megesett a szívünk a beszállásolásunkkal a szűk konyhába, földön alvásra kényszerült öt tagú orosz családon. Első gondunk tehát ágyak beszerzése volt.

Beállottunk a romkutatók közé és a háztartási cikkekkel, mérlegekkel, épülettörmelékkel, vas és fa épületalkatrészekkel vegyes törmelékhalmazokból összegörbült és elcsavarodott, rozoga cseléd vaságyakat emeltünk ki, és két-két darabból sikerült a helyi honvéd kováccsal egyet-egyet összetákoltatni. Boldogan helyeztük el új szerzeményünket és adtuk vissza az oroszoknak az övéit.

Régi szívfájdalmunk, hogy otthon hagyott szeretteinkkel a levélkapcsolatot felvehessük, végre október 4-én megoldódott, mert mint kis alakulatot a 254/03 tábori számú postához csatoltak bennünket. Mindenki irodalmi tevékenységbe merült: egy lap, két lap, tíz lap és még több csak úgy fogyott a sorok alatt. Ha mindent nem is volt szabad megírni, csak úgy ömlött a betűk áradata a robinsoni élet után. Jólesett az álom utána, ott éreztük magunkat, ahol a kis tábori zöld lapokat már szívrepesve várták és könnyes szemekkel olvassák. De másnap megint a szürke élet, annak szükségszerű ösztönössége.

A közeledő tél nagyobb mennyiségű tűzifa beszerzésére ösztökélt bennünket, amelynek a kitermelésére, felaprítására szükséges fűrész és balta megszerzése a magyar baka leleményességét dicséri. Azután a lótáp, a széna, melyet hivatalos felvételezés útján nem kaphattunk, a közeli mocsaras sásból került gyűjtésre.

Kezdtünk tartani a maláriás megbetegedéstől is, amelyben sok bennszülött szenvedett. Az itteniek az akklimatizálódás folytán még kinin szedése nélkül is átestek a váltólázon. Kinin sajnos nem is volt kapható, de hála Istennek, hazulról hoztam magammal.

Mielőtt azonban e bajt megelőző rendszeres kininadagolásra szántuk volna rá magunkat, október 6-án parancsnokommal jelentkeznem kellett Dolsikban Fördős Reich Egon ezredesnél, a 210-es műszaki vezetőcsoport parancsnokánál, ki, mint látni fogják, sorsdöntő fordulatot hozott életünkbe. *(53–54. fotó)*

31. fotó: Repenka – szállásunk udvarán

32. fotó: Repenka – szállásunk

Személyünkhöz rendelt gépkocsival tettük meg az utat e kis faluba, mely hála a parancsnokság mindenre kiterjedő óvintézkedéseinek, repülőtámadástól mentes kis oázis volt ezen az egyébként erősen bombázott vidéken. Vigyáztak itt ugyanis a falu bejáró útjain elhelyezett sorompós őrséggel arra, hogy teherjármű, harci kocsi ne kerüljön a faluba, nehogy a szemfüles ellenséges repülő valami gyanúsat észleljen. A kiváló műszaki tudással rendelkező ezredes eme nyugodt légkörben elénk tárta küldetésünk célját, a páncéljárművek téli szállására kijelölt Jevdakovo, Golopusovka és Tarevka községek templomának és kolhozistállóinak kocsiszínekké való átalakítási munkálatait. Az ehhez szükséges mérnöki felvételekre, tervezésre és anyagkimutatásra háromnapi terminust kaptunk.

Azonnal siettünk vissza Peskibe, és háromnapi élelmet és takaróinkat magunkhoz véve, a műszaki rajzolóval együtt Jevdakovóba mentünk, s minthogy éppen beesteledett, a hűvös, szeles éjszakát egy ablak, ajtó és mennyezet nélküli istállóféle épületben kellett eltöltenünk. Szalmát terítettünk le és az ajtónyílást két hordággyal betámasztva lefeküdtünk. Furcsa érzés volt a nincstelenek tanyáján fejem fölé helyezni revolveremet, a védelmet, és értékes fotómasinámat, amellyel regényes életem színes emlékeit gyűjtögettem.

Hosszú volt az éjszaka a gyakori ébrenlét mellett, melyet a ruhában fekvés kényelmetlensége, a besüvítő hideg szél és a tömeges egérgarázdálkodás miatt szenvedtünk el. Ezt a kalandos éjszakát is mellőzhettük volna, ha csak másnap reggel indultunk volna el. De hát a kiadott parancs szerint így kellett lenni. Másnap törődötten kezdtük el a mérést a helység gyönyörű templomában, melyet a németek és az olaszok autószerelő műhelynek alakítottak át, felszakítva a fél hajócsarnok padlózatát a templomon kívül és belül felállított műhelybódék építésére.

A templom mellett fekete márványból faragott tölgyfatörzset utánzó, a felmeredő ágán pedig vésett kereszt 1916. évi, művészi kivitelű hősi emlékmű, orosz felírással. *(55. fotó)*

A környező épületek felmérése után átmentünk Golopusovkára, ahol a két orosz fogolytábor istállót mértük fel. A fogolytábor tüskésdróttal körülvéve, német felügyelet alatt áll. A fedett istálló két orosz kemencével fűtve, a foglyoknak megfelelő szalma heverésre alkalmas otthont nyújtott. Egyébként siettem, mert a németek nem szívesen vették ittartózkodásun-

kat, s amúgy is csak többszörös rábeszélés után engedték meg munkánk végrehajtását. A zuhogó esőben csuromvizesen vágtattam azután vissza a parancsnokságra.

Tovább kellett volna mennünk Tarevkára. Első ízben tapasztaltam, hogy a rövid ideig tartó, hirtelen záporeső mennyire megbénította az országutak forgalmát. A derült időben általában kifogástalan makadámutak felülete, melyeknek fedőanyaga murva híján a helyszínen kitermelt földes anyagból állott, teljesen átázott és csúszós, lepedékes sár fedte, az autók a bogárhát esésű felületen az árok felé faroltak. Nekünk is várnunk kellett, míg megszikkad.

A várakozási időt kihasználva körülnéztem. Itt is egy Lenin-szobor megcsonkítva, feje leütve, drótvázas törzsével hajol előre, szónokló pózban. *(56. fotó)* Ő volt a kisbirtokok megteremtője, amelyen felépült az egész ország gazdasági rendszere. Hálás emléket hagyott ezért a nép széles rétegeiben. Az állam is jól járt, a nyomorgó béresek földtulajdonhoz jutott kisgazdák, adófizetők lettek.

E gazdasági tevékenységhez mérten megfelelő gépek is állottak rendelkezésre. Itt szemlélhettem meg egy orosz gyártmányú vetőgépet, a sortávolságot a szükséghez képest állítható szabályozóval. *(57. fotó)*

A hirtelen napsugár és szél segített bennünket továbbhaladásra Tarevkára. Gyönyörű templom, kapuja páncélkocsik bejárata céljából kiszélesítve, áttörve. A belsejét garázs céljára használták.

A környező kolhozistállókban víg énekszó mellett főzték az olasz kamerádok (bajtársak) a spagettit és reszelték hozzá a jó, hamisítatlan parmezán sajtot. Kedves közvetlenséggel kínálták főztjüket, amelynek elkészültét sajnos nem tudtam bevárni, mert esteledett, és szállás után kellett nézni.

A beszállásolt rengeteg katona miatt sok eredménytelen kísérlet után, mely az árokkal kettéosztott és szétesően települt faluban rendkívül sok fáradságos mászkálással járt, olyan orosz családra bukkantunk, amely ugyan az ide menekültekkel együtt népes családot alkotott, mégis akadt hármunk részére a szobában a földön megfelelő hálóhely. Ismét egy kis szalma a földre, a betyárbútornak kirakása, s máris otthonosan éreztük magunkat. Közben a családhoz menekült tizenhat éves gimnazista leányka, kivel az eddigi nyelvismeretem alapján csevegésbe elegyedtem, megmutatta iskolai leckekönyvét és meglepett, hogy a nyugati műveltségnek

33. fotó: Repenka
Ismeretlen szovjet civilek
A középső nő szovjet katonai álcamintás szoknyát visel

megfelelő oktatásban részesül. Matematika, fizika, a nyelvek ismerete és az az intelligencia, amellyel könnyedén megérttette velem mondanivalóját, méltán meglepett. Megjelent azonban egy kamerád, aki kevesebb tudással, de a szerelem nyelvén szólott hozzá, és gyors megértéssel, a hold fényében karonfogva támogatták egymást a szakadékos árokpart gyalogösvényén. Nem is volt baj! Valamivel több helyünk akadt így a megkívánt pihenésre.

Velünk maradt azonban egy fiatal asszonyka, afféle mondaine [világias] perszóna, amilyen ritka ebben az általában tisztes női erényeket mutató országban. Kis sapkáját félrevágta, az üveg nélküli petróleumlámpa füstös, gyér fényében adta a jókedvűt, a mulatósat. Nehéz volt azonban egy-egy orosz éneket kipréselni belőle.

Ezt is csak azon biztatásra tette, hogy rajzolónk szép magyar nótái után ő sem akart művészetével lemaradni. A cifra nyomorúság ütközött ki a jelenetből: öreg anyóka a tűzhely mellett guggolva reszelte a burgonyát valami másnapi tésztafélébe, mi a konzervjeinket melegítettük és ettük, fiatal leánykák borzas hajjal, elviselt ingben heverésztek a falsarokba állított, rongyokkal fedett, széles falócán és hallgatták avult selyemruhába öltözött művész nénjük sok cigarettától rekedt hangját, akit tizenhét éves siheder szerelme mint impresszárió sarkalt a mind magasabb akkordokra.

Annyit mégis megért ez az este, hogy a „Valahol a Volga mentén" románcot hallottuk eredeti szövegével azon a magas és mély hangok skáláján könnyedén táncoló hanglejtéssel, amely a maga szomorúságában annyira az orosz nép sajátja. Jó emlékkel térünk hát nyugovóra, s elszenderedtünk; a küszöb előtt átnyúló lábainkon a háziak mint lenge árnyak átlépkedve, szintén hamarosan pihenésre tértek.

Másnap reggel komoly munka, a felvett adatok alapján az anyagigénylés számítása és rövid elköszönés után máris száguldottunk Dolsikba.

Útközben az országút melletti lelőtt orosz repülőgép fényképtémáim közé került.

Fördős ezredestől a formális jelentkezés és háromnapos munkánk végeredményének jelentése után parancsot kaptunk Golopusovkára való azonnal átköltözésre.

Bár a Peskiben átélt sok ellenséges repülő bombatámadás eléggé bizonytalanná tette életünket, mindamellett ezen ideiglenes otthonunk

34. fotó: Repenka Szállásadónk a kislányával

35. fotó: Repenka – fiatalasszony

megszokása, az általunk készített légvédelmi óvóhely, a tűzifa és szálastakarmány nagy készlete szívünket idehúzta, s csak a rideg katonai parancsszóra, kényszerűségből hagytunk ott mindent. Reggel felszedelődzködtünk kocsijainkra, ezúttal a rakomány az ágyakkal is bővült, és a szomorú csoport lassú léptekkel indult neki a harminchét kilométeres útnak.

Én, a kiváltságos – az egyedüli mérnök, akiért úgyszólván az egész csoport dolgozott –, autón mentem parancsnokommal előbb Dolsikba, ahol közelebbi utasításként közölték, hogy a páncélosok téli szálláshelyei céljára felmért istállók átalakítása, sőt új földalatti kocsiszínek építése lesz a feladatunk. A munka komolyságát mutatta, hogy anyag- és szerszámigényeink kielégítésére az utalványokat is megkaptuk. A 21-es számú úton, másfél órai autóút után megérkeztünk újabb rendeltetési helyünkre, Golopusovka községbe.

A nagy árok két oldalán terjedelmes, gyér beépítettséggel elterülő, a fronttól harminc kilométerre fekvő falu a magyar páncélosok retablírozási helye. Ide telepedtek a dicsőséges nyári nagy ütközet után s azóta készenlétben állnak. A sok tank a házak fala mellett gallyakkal álcázva csak a figyelmesebben körültekintőknek ötlik szemébe.

Ha közelebbről tekintjük meg a modern háború e szörnyetegeit, elképzelhetjük a páncéltorony fenekén egy-egy harci bevetés alkalmával a mozgalmas tevékenységet. Három bőrözött nyereg ülőke, a jobb oldali a vezetőé, a bal oldali a rádiósé, a harmadik a gépágyút irányítóé. A páncéltörő lövedékek az oldalfalakon rugós-kapcsos felfüggesztéssel a löveget kezelő, töltő és csak állóhellyel rendelkező parancsnok keze ügyébe esnek. Minden oly komor, rideg – eltekintve a kis kutyától, az ember hű társától, amit mint kabalát visznek harcosaink magukkal, mikor a történelmet írják.

Eltekintve a vas jó meleg vezetőképességétől, mely nyáron forró kazánná, télen jégbarlanggá hűti le vasűrt, elképzelhető e légkörben az idegfeszítő áldozatos munka a csaták folyamán. Aki előbb tüzel, aki a halálos döfést adja a másiknak, az a dicső élő a halott felett.

A gyakran csak pár napig tartó küzdelem után az osztag hátsóbb, biztonságosabb helyen retablíroz.

A páncél alakulat parancsnoka, Mészöly százados éppen hadgyakorlatot vezet a szomszéd községben, és így egy fiatal zászlós áll rendelkezésre szálláshelyünk megszerzése körül. Ebben a sok körültekintést igénylő

tevékenységben rendkívüli szerencsével jártunk el, mert – eltekintve, hogy majd' minden lakás magyar és német katonasággal volt megszállva, de – éppen egy új német alakulat tért be a faluba, és a még létező pár üres lakáshoz is vajmi kevés lett a reményünk. Azonban motorkerékpárral előzve meg őket, sikerült a világ legrátartibb és legszervezettebb népe elől is négy megfelelő lakást biztosítani a magunk részére. Az ajtókra németül írtuk fel, hogy foglalt, amit szövetségeseinknek is respektálni kellett. Délután pedig a kocsijaink és a legénység beérkeztével birtokba is vettük azokat. Volt öröm a bajtársak között, hogy ily könnyen jutottak otthonhoz. Szükség is volt erre, mert a harminchét kilométeres út egy napon az idősebb legényeinket bizony meglehetősen igénybe vette. GH századosunk pedig ukrajnszka betegséget kapott, afféle hascsikarást, ami a különböző rossz vizektől kapható. Az olasz autósoktól csencselt kis vörösbor jótékonyan éreztette hatását.

Bár én szereztem e lakásokat, mindamellett magamnak jutott a legszerényebb. A szokásos jó tetős kemence hiányzott, és az ablakokon átfütyült a szél s állandó légmozgást okozott. De meg voltam azért elégedve, mert a háziak szívesen láttak és úgy éreztem, hogy nem is okozunk nekik különösebb kényelmetlenséget.

Olha, a fiatal asszony, kinek férje a háborúban pár hónapja elesett, az e vidéken ritkán előforduló tiszta nőkhöz tartozott, rendes ruhája, ápolt arca ezt a benyomást keltette. Két kisfiát nevelte. *(58–59. fotó)*

Bár a kisebbik másfél éves, nem járt még, beteges gyermek volt, és az általunk kieszközölt orvosi vizsgálat meg is állapította, hogy vérbajban született, amit a nagy fej és gyenge végtagok is igazoltak.

Az asszonyka gyermekeivel idős anyósánál kapott menedéket. Az öreg néni fekvőbeteg, összegémberedett tagokkal. A német támadás idején a nedves pincében való huzamos tartózkodás miatt kapta baját, melyet a mostoha körülmények miatt nem volt módja gyógyíttatni. Marija, az édes leánya parasztnő mivoltában is szép úri arcvonásaival vált szimpatikussá. A kis család a konyhában húzódott meg, ahol dacára a példás tisztaságnak, a juhzsírral sütött ételek orrfacsaró bűze terjengett.

Öreg és fiatal két különböző korszakban nevelt nemzedék volt. Az öreg néni áhítatosan mondta el a Miatyánkot, amely tartalmilag a miénkkel azonos, míg a fiatalok azt már nem tanulták.

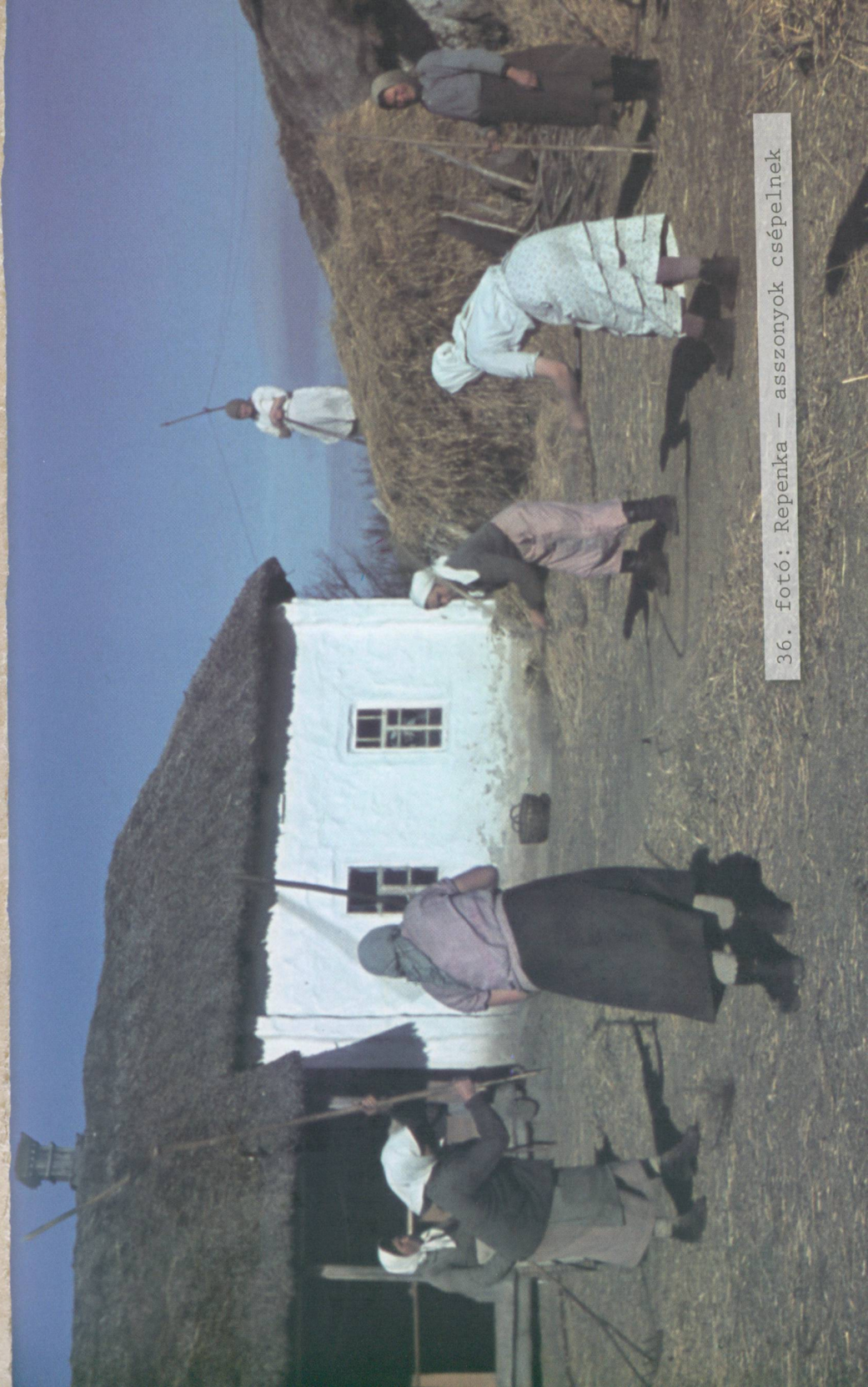

36. fotó: Repenka – asszonyok csépelnek

37. fotó: Repenka – fiatal lány

A fiatalasszony férje halála után egyik honvédünk oldalán, esti séták keretében vigasztalódott. E kis faluban általános szokás volt a magyarokkal való pajtáskodás, de csak úgy időtöltésből vagy titokban megvágyott házasság reményében. De a mi fiaink éppen a nők állítása szerint nagyon óvatosak voltak. Volt már valamennyinek a saját hazájában kiszemeltje, kivel szívesebben kötötte volna meg a szent frigyet.

Ezen új helyen a több községre kiterjedő munkaprogram végrehajtása lett a feladatunk az éppen bevonult két zsidó munkaszázad, a helybeli árkászok és a páncélos legénység munkaerejének felhasználásával. Megkezdődik az ütemes munka, az erők munkába állítása, és Sztojanov Dalay kolhozistállóinak, mint az újabban tervbe vett munkahelynek a bemérése.

Másnap, október 11-én Osztrogozsszkban teherautókkal megtörtént a szerszámátvétel, utána Pisarevkába mentem a 150 m^3 gömbfa elszállításának megkezdése miatt. Messziről, hosszú utakon, fáradságos szállítás során érkezik, mert a hatalmas orosz fennsík nem osztja mindenütt egyformán a földi javakat. Beláthatatlan kiterjedésű búzaföldek, hol csak imitt-amott látható pár erdőfolt, viszont máshol csak erdő, végtelen nagy, sűrű erdő.

A pisarevkai erdő a nagy búzaföldek között csak egy kis árnyék, bükk és tölgy szálfákkal, valaha harci küzdelmek színhelye, több orosz tank temetője. Egy ötven tonnás tizenkét centiméter vastag páncélzatú orosz tankóriás az érdeklődésünk középpontja, melyet egyetlen sebezhető pontján, az ágyúcső melletti páncél résén át ért telitalálat. A tankban heverő emberi csontok bizonyítják a személyzet halálát. Köröskörül mindenütt hősi küzdelem nyomai, számos orosz sírhant, egyiknél a földtakaró alól kilóg orosz szőrdarócos nadrágból a halottnak a lábszára. Szörnyű látvány, de éppen felrakodtunk az autókra és vágtatunk haza, hogy még lehetőleg a sötétség beállta előtt tegyük meg a hosszú utat.

Ezek a Sztálin-utak nem tagozottak, nem tűnnek ki a terepből. Ahogy a térszín vonult, ahhoz simulva, különösebb töltés vagy bevágás nélkül alakultak ki. Egy kis meredekebb szakasz nem okozott fejtörést vonalfektetés szempontjából senkinek sem.

Másnap reggel tervezőirodát alakítottunk. A legtágasabb orosz házban, parancsnokunk szobájában előkerült a megvetemedett, szúette asztal, melyre hazulról hozott rajzpapírunkat helyeztük és megkezdtük az egyéneként öt harci kocsi számára építendő földalatti garázs tervezését.

38. fotó: Repenka – fiatal lány

Kocsiállásonként 7,00 × 3,00 × 2,70 méteres űrszelvénnyel terveztük. A huszonöt harckocsi részére ki is tűztünk öt munkahelyet, és a zsidó munkások megkezdték a kemény agyagos földmunkát. Ugyanezt tettük Tarevkán október 12-én és 13-án; ott is beállítottuk a munkát.

Alakulatunk mindenkinek – mint egy nagy család minden egyes tagjának – megvolt a maga feladata. A most már véglegesnek tekintett téli szálláshelyeink fűtésére nagyban folyt a tűzifa, a lovak részére pedig a szálastakarmány beszerzése.

Sok apró igyekezettel, leleményességgel a koszt is kezd javulni. A körzetünkben elterülő nagy búzaföldeken még asztagokban kicsépeletlenül áll a búza, az oroszoktól tanult botveréses házi csépléssel gyűjtünk is valamit, amiből a közeli német, benzines kisőrlőben lisztet kapunk.

Megkeressük a közeli zabföldeket is, honnan a lovaknak jut bőven eleség. Kellett is mindez, mert embereink testi energiája megfogyatkozott, lovaink pedig az átélt mostoha körülmények között, főleg pedig a szabad ég alatti táborozás miatt betegségbe estek.

Átlagosan négy naponként élelem felvételezése, csütörtökön és vasárnap a posta elirányítása a tőlünk mintegy ötven kilométer távolságban levő Oszinovka községben egy pár személynek időszakos munkát adott.

Megfelelő közlekedési eszköz hiányában sajátosan kalandos volt egy-egy ilyen utunk. Az országúton ácsorogva lestük a rohanó járműveket, és bizonyos szimatra volt szükség, hogy melyik vesz fel szívesen útitársat. A németek legtöbbször mit sem törődtek e bajtársi szolgálattal, de az olasz kamerád mindig szívélyes, kedves volt, ha magyar fegyvertársának segíthetett. Egy pár cigaretta és azután „avanti" a mindnyájunknak lelki felfrissülését, a hazai postát jelentő, hosszú, de szívesen vállalt útra.

Az irodában éppen elkészültek a mérnöki tervek, mikor Fördős ezredes látogatott meg bennünket és nagyszabású munkatervvel ismertetett meg. A páncélosok számára nemcsak az eddig tervbe vett Golopusovka, Tarevka, és Sztojanov Dalnij községeket, hanem Kiricsenkovo, Sitnikovo, Gojkalovo, Hvoscsevatij és Gyegtyarnij községeket is bevonta a földalatti fedezékek építési programjába. Az általunk készített páncél kocsiszín tervét megtekintette, műszakilag helyesnek találta, de a hadosztályparancsnokságtól kapott újabb parancs alapján utasítást adott, hogy a tervet

a német szabványnak megfelelő 7,00 × 4,00 × 5,70 m kocsi űrszelvényre módosítsuk, illetve új tervet készítsünk.

Gyors iramban elkészítettük az újabb tervet, sőt ezt, mint véglegeset, tussal is kihúztuk.

Október 18-án az időközben beérkezett öt zsidószázad tetemes létszámára való tekintettel, úgy a magunk, mint az ő részükre, külön postaszámot sikerült szerezni. Éppen egy hónapig tartott, hogy a már Alsódabason beígért postaszámot végre-valahára megkaptuk. De hiszen különleges alakulat voltunk, s így különleges elbánásban részesítettek bennünket. Tehát végre a 254/78-as postaszámunkra, mint véglegesre írhatjuk lapjainkat. Elképzelhető e téren kifejtett ügybuzgalmunk. Kalandos életünkből – ha nem is lehetett mindent megírni, de – akadt ezer és ezer téma, amelyet sűrű sorokra vetve küldöttünk most már nemcsak családunknak, hanem ismerőseinknek is.

Alig élveztük tíz napig lakásunkat, mikor a több csillag, a hatalom szaván kiköltöztetnek bennünket a lakhelyünkről. Fördős ezredes azon kijelentése, hogy idejövet a megbecsülést érdemlő, nagy fontosságú munkánkat tekintve a páncélosok dédelgetett kedvencei leszünk, így vált valóra.

Rosszulesett, hogy egyik feljebbvalónk, bajtársunk, ki történetesen még a beszállásolásunkat is kedvező megjegyzésekkel tudomásul vette, most a nálánál sokkal idősebb, de rangban alacsonyabb tiszttársait lakásukból kikényszerítette. Nem használt többszöri kérlelésem, zászlós barátommal és két tiszti legényünkkel ismét vándorútra keltünk. A nagy árok partján, a temető szélén, barátságtalan helyen ütöttük fel tanyánkat, de innen még az est beállta előtt a falu elejére, egy az országút mentén fekvő házba költöztünk át. A hely kétségtelenül előnyösebb s maga a szoba tágas és kellően tisztának látszott, de csak este tudtuk meg, hogy tulajdonképpen hová kerültünk. Sötét, szakállas, megtört alakok, asszonyok és gyermekek szállingóztak kis kormos viharlámpánk félhomályában a szobába. A sok kalandban megedzett idegeink dacára is nagyon idegenül éreztük magunkat. Ők azonban, hála Istennek, nem.

Ledőltek, elterpeszkedtek a puszta földön, a kemencetetőn, a padon, a szoba minden zugában, csak úgy otthonosan. Igazi Gorkij nyomortanya! Nekünk valamivel jobb sors jutott, a romokból kiszedett és magunkkal hozott rozoga vaságy volt hálóhelyünk, de emellett is álmatlan az éjsza-

39. fotó: Repenka – kolhozistálló helyi asszonyokkal

kánk, mert a kis térfogatú, túlzsúfolt szobában az oxigénhiányban csak hápogtunk, mint a partra került halak. A konyhában meg egész éjszaka mosnak, az onnan terjengő gőz, a birka- és különböző egyéb bűzök elviselhetetlenné tették az ott tartózkodást.

Reggel a szürkületi félhomályban elszállingóztak lakótársaink, csak a serdülő korban levő fiatalság és az asszonyság ólálkodott körülöttünk. Mosdásunk, fogtisztogatásunk külön látványosság számba ment. Megcsodálták a nagy vízpazarlást, mert egyenként is több vizet használtunk el, mint e sok tagú család. Apraja-nagyja egyszerűen intézte el a tisztálkodást egy-egy pofa szájvízzel, melyet pazarlás nélkül lassan eresztett a tenyerébe és közben az arcán maszatolta szét a nedűt.

Fogmosásról külön gondoskodni sem kellett, mert e művelettel egyidejűleg az is megoldást nyert. Szájjal fröcskölték a vizet a szoba seprése előtt a portalanításra, a vasalandó ruha nedvesítésére, a virágok locsolására, és minden egyébre, ahol a takarékosságot ily célszerűen lehetett megoldani.

De elég volt ebből, „vezess új tájakra, Lucifer" jelszóval hagytuk el reggel magunk mögött az ajtót. Ismét költözködési gondok! De hová? Itt minden ház zsúfolt a katonaságtól. Magyar, német, olaz és zsidó csapatok jönnek-mennek, de a további elosztás, irányítás miatt legtöbbször napokat töltenek itt. A már hűvös éjszakák, sőt az őszi esőzés fedél alá kényszeríti őket.

Tömegesen járják a falu házait, s boldogok, akik bekvártélyozhatják magukat, mert a háziaktól legtöbbször egy kis burgonya, tej, esetleg méz s más efféle csemege is jut az éhes gyomrokba. Aki a szabadba kényszerül, felüti sátrát, s tábortűznél melegedve rövidíti meg a dermesztő, álmatlan éjszakát. Rendre hull a sok élőfa a szérűskertekből és ad a didergő testnek meleget. Viaskodik az ember, az élet, a természet könyörtelen elemeivel, széllel, hideggel, esővel. Nincs itt katonai reglama [katonai szolgálati szabályzat], mely eltilthatja az ellenséges repülők szemébe ötlő, áruló tüzeket. Pedig azok gyakran megjelennek s osztják a halált a mindenben elfásult embereknek.

Volt azonban itt pár napos átvonulóban egy nagy csoport olyan katonafajta is, mely a háborút vele született ösztönénél fogva is kereste, sőt direkt kívánta csak azért, hogy öldököljön, vért lásson. Ez az ázsiai nép szívesen vállalta a kalandos élettel járó sok viszontagságot is.

40. fotó: Repenka fiatalasszonyok

A turkesztániakról van szó, akik sárga bőrűek, és kiálló pofacsonttal, mélyen benn ülő szúrós mandula szemekkel és fekete hajukkal valami mongol-kínai keverék benyomását keltették. Mintha egy anya szülte volna őket, olyan egyformák, övükben az elmaradhatatlan gyilokkal, amelyet még nemrég az ellenfél oldalán, ma pedig már német egyenruhában, azok ellen használnak. Ők a falu rémei voltak. Éjjel becsellengőztek az udvarokba, fosztogattak, raboltak, lövöldöztek. A német szigor sem tudta megfékezni őket, de minthogy igazi katonák voltak, bizonyos elnézést is élveztek. Garázda természetüknél fogva hamarosan elirányították őket oda, ahol rajvonalakban tör át az ellenség és a nagy kaszás vígan arat.

Ilyen tömegekkel megszállt faluban megfelelő férőhely megszerzése nagy nehézségekbe ütközött. Lestük az alkalmat, hol ürül meg szoba a német katonák továbbvonulása miatt. Mindenfelé érdeklődtünk, és a nap nap utánra ígért elvonulás egyszer mégiscsak sorra került. Ilyen fürgén még nem csomagoltunk, nem költözködtünk, hogy mások el ne foglalják újabb bohémtanyánkat, ez ízben egy istállóból kialakított házban. Rideg, piszkos falak két apró, több darabból összefoltozott szimpla ablakkal. Jászolkarikák talán a célból, hogy meg ne szökjünk! Nem, arról szó sem lehetett, mert örültünk, hogy fedél alatt vagyunk. Mint örömlakók felállítottuk hálóhelyeinket és a kályhában, mely csak afféle összetákolt takaréktűzhely volt, próbatüzet gyújtottunk. Az otrombán sárral tapasztott kémény, mely felül ferde iromba, nagy deszkakürtővel a tetőkéménybe volt bekötve, meglehetősen csúf látványt nyújtott. A helyiség a mi vizes fánkkal, amin minap még az erdőben a veréb csiripelt, csak nehezen volt fűthető, viszont a felső fakémény tűzveszélyessége miatt a kályhát úgy igazán megrakni nem is volt tanácsos. Lemondtunk tehát a meleg élvezetéről és megnyugodtunk sorsunkban.

Barátságunk mindamellett vonzotta a látogatókat. A már délután fél öt órakor beálló sötétségben bajtársvendégeinkkel összedugtuk fejünket és megbeszéltük a történteket. Panaszkodtunk, méltatlankodtunk, de a humor mindig felülkerekedett bennünk és vigasztalódtunk, hogy azt a pár évet amíg a háború tart, majd csak valahogy kibírjuk.

Nyomasztó gondjainkban, amelyeket most már a beállott őszi, esős időjárás is elviselhetetlenebbé tett, üdítőleg hatott a honvédelmi miniszter (Nagy Vilmos vezérezredes) úr október hó 22-én tett látogatása. Bajtársi

41. fotó: Repenka Magyar legény...

közvetlenséggel kérdezősködött bajaink, panaszaink felől és kilátásba helyezte a hadműveleti területre már megérkezett téli ruhaneműk szétosztását és a panaszolt német koszt helyett jó magyar ételek kiszolgáltatását.

Nem tudjuk, hogy e magas kijelentésre vagy csak véletlenül, de éppen a következő öt napon keresztül csak babot és héjas téli borsót kaptunk menázsira. A merőben magyaros ételváltozástól felháborodott egész bélrendszerünk. Eltekintve éjjeli nyugalmunk megzavarásától nem történt nagy baj, mert odakint más hiányában rendelkezésünkre állott az egész pusztaság, az éjjelenként rendezett fényszórók és légvédelmi piros lövedék labdacsok tűzijátékában.

Az egyszerre öt munkahelyen beállított tank kocsiszín építése tervszerűen haladt. A földmunkák közel befejezés előtt, a gömbfakészlet a helyszínen, ácskapcsok, szerszámok a nehézkes kiigénylés után mind készenlétben.

A páncélosok százados parancsnoka nyilván önálló érdemek szerzése körüli buzgalmában, a munka irányítását parancsszóval átvette. Félreálltam. Volt a többi községben elegendő más munkahely, aminek a vezetése alám tartozott és elegendő munkát adott.

A következő napon, október 23-án átmentem Tarevkára, ahol a kolhozistállók fedezékké való átalakítása már közel befejezés előtt állt. A nagyobb űrszelvény biztosítására a földet a zsidó munkáscsapat aláásta. A szükséges magasabb dúcok elhelyezésére pedig éppen ez alkalommal adtam parancsot.

A zsidók munkateljesítménye az itteni erős, kötött talajban naponként átlagosan 1,4-1,5 m^3 föld leásása és ennek a talicskafuvarozás helyett végzett többszöri átlapátolása a depóniába, ami igen hasznos munkaértéket jelentett.

Érdekes, hogy a tetőfedésnél, a kemencék és kémények építésénél mindenkor orosz munkásokra szorultunk. Mesterek voltak ezekben a munkákban. A nők pedig a szalma- és rőzsefonásban, a válaszfalak és mennyezet sározásában tűntek ki ügyességükkel.

Sztojanov Dalnijban a sütőoszlop kocsijai már benn állnak a garázzsá átalakított kolhozistállóban.

Nagy orosz kemence is épült abban, amely kívülről volt fűthető, úgyszintén a külső szabadtérben volt felállítva egy jó huzatú, magas, téglából falazott kémény.

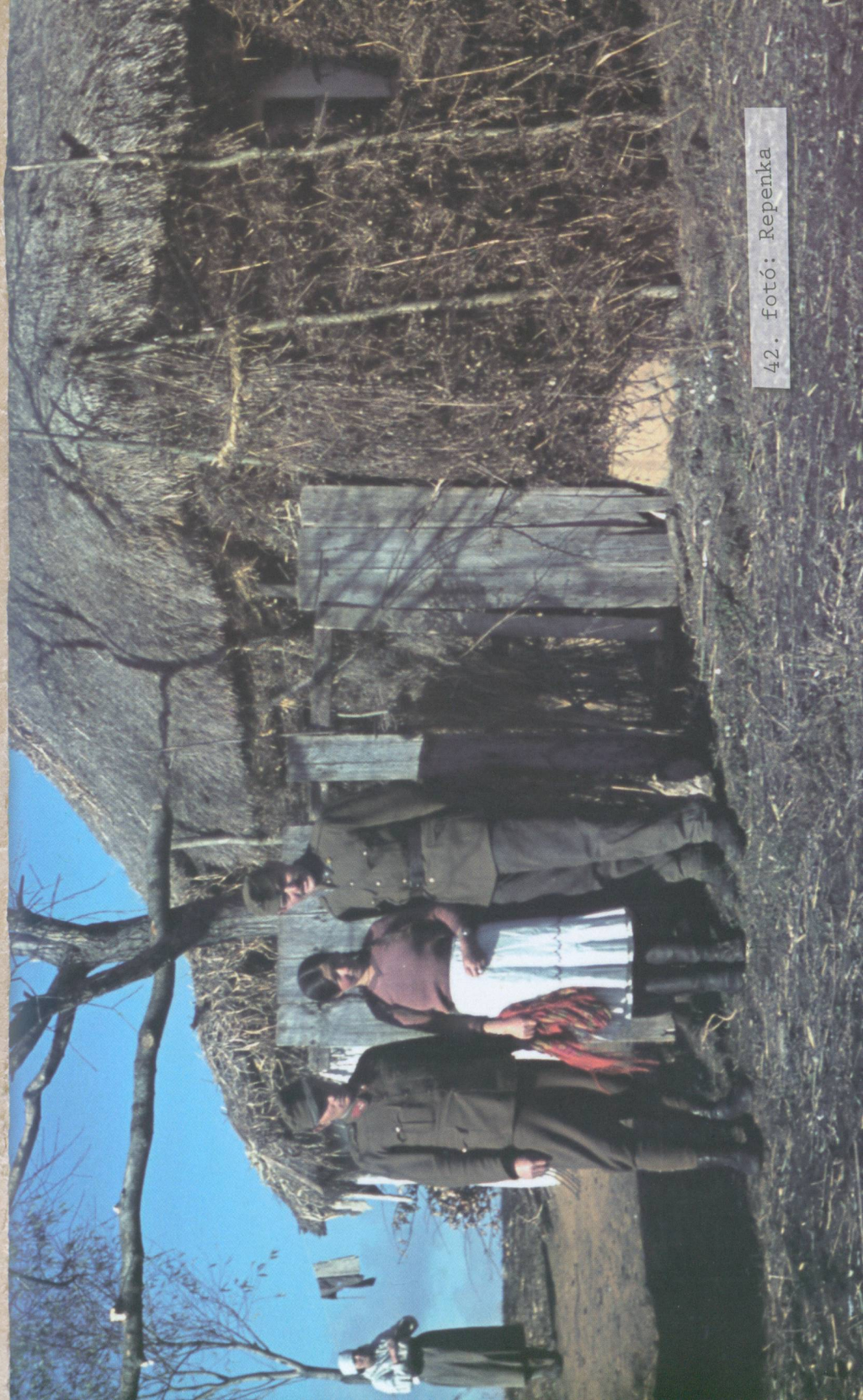

42. fotó: Repenka

43. fotó: Verhnyaja Olsevka

Kettős kereszt

Megszemléljük a falut. A hármas halomra felállított magyar kettős kereszt hirdeti, hogy e községet is a magyar honvédség szabadította fel és visszaadta Istent, a szabadságot, földet és házat az oroszoknak. *(43. fotó)*

Kisszámú katonaságunk kényelmesen helyezkedett el a faluban, autóikat a házak mellett ágakkal álcázva rejtették el az ellenséges repülők szemei elől. A magyar katona lojalitására jellemző, hogy mint megszálló csapat sem él vissza hatalmával. A lakosság kedvében jár, segíti a benszülötteket, istápolja az elesetteket. E helység is úgyszólván oázis a többi más katonaságtól megszálltak között.

Tyúk, malac, borjú szabadon szaladgál, és senkit sem kísért a jó falat zsákmányolása. Békés világ ez, ahol a magyar honvéd együtt tereferél az orosz menyecskével a kis kapu előtt, kedveskedve vigasztalja. Sor kerülhet a kényelmi, a hideg ellen való védekezésre is. Akad szalmarőzse a házak falainak téli befonására, amely takaró alól a kis orosz otthonokban is elviselhető a zord téli időjárás és hideg.

Érdekes, hogy e községek, települések mindenkor a völgyekben alakulnak ki, éppen a nagy orosz fennsík szélsőséges, rendkívül szeles időjárása ellen való védekezés miatt. Ez a völgyárok, amit „horosnak" neveznek, igen érdekes természeti képződmény. Dacára, hogy a fenekén legfeljebb csak csekély vízér folydogál, elején és végén is zárt nagy völgymedret képez. Képződésének oka a mi budai hegyeinkben is megtalálható agyagos altalaj feletti igen vastag, hat-nyolc méteres löszréteg, amely a rétegvizek hatására szakadozó hajlamú. A szakadás a talaj vízbősége idején a föld felületén észlelhető mély repedésekből megállapíthatóan tovább folyamatos. A mérhetetlen nagy területek e földjén az ilyen aránylag kis területek leszakadása mint terület, veszteségszámba sem jöhet, megakadályozása céljából tehát mi sem történik. Az idővel beálló egyensúlyi állapotban pedig a településnek viharvédett helye lesz.

Golopusovkán a páncélos százados parancsnokot, ki átvette a fedezék építési munkálatainak irányítását, igen nagy meglepetés érte. Terveimtől eltért.

A fedezékek fedésére szükséges harminc centiméter földfeltöltés nagy súlya miatt a keresztirányú kötőgerendák alátámasztására tervbe vett öt oszlop helyett csak hármat alkalmazott. Érthető, hogy a nagy súly alatt az egész tákolmány miként hajlott, recsegett, ropogott. Jónak is látta, hogy

a helyszínére vigyen és tanácsomat kikérje. Csodálkoztam a szörnyen laikus elképzelésen. Egyszerűen hatalmi szóval, a csillagok és a rang jogán nem lehet a tudományt, a képességet háttérbe szorítani. Ha a kincstár nagy áldozatok árán szakembert küld ki a sok milliós értékű páncélkocsik téli szálláshelyeinek építési munkálatára, hogy azok fedett helyen, biztonságban, az idő viszontagságai ellen védelemben és a téli hadihelyzet követelményeinek megfelelően üzemképes állapotban legyenek, akkor tessék a mérnököt a szakkérdések eldöntésére igénybe venni. Meg lettem értve? A tetőszerkezetet ezek után leszedettem, az oszlopokat és kötőgerendákat ácskapcsokkal összefogva megkettőztem, és a stabilitás nyomban helyreállott. Intézkedésemet Fördős ezredes utólagos telefonjelentésem alapján megelégedéssel jóváhagyta.

A munkák kivitelezésénél a spontán elhatározás, a vitás kérdéseknél a határozott fellépés öregbítette tekintélyemet. Páncélos autón jártam, hogy az esős időben is biztosítva legyen a közlekedési lehetőség. A kis Botond négy kerekével egyszerre kapaszkodik és a dagasztó sárban sem hagyja cserben az embert. Hadigép, páncélos karosszériáját már több helyen átütötte az ellenséges golyó. Belső berendezése, kényelme vajmi sivár. Keményen bőrözött vasülések, vitorlavászonba applikált, gyakran már kitöredezett cellofán ablakokkal, huzatos, hideg, és a rossz utak miatt rázós. Legtöbbje orosz géppuskával van ellátva, amely bár egyszerű szériа gyártmány, mégis oly nagyszerű, úgy az egyszerű kezelés, mint a könnyen kiváltható töltényadobtár kiváló teljesítménye miatt.

A hűtő fedelén az előző sofőr neve kegyeletes megemlékezésül. Őrvezetői mivoltában ellenőrizte az őszi harcok során a tűzvonalban felállított őrhelyeket. Egyik őr, aki e völgyben sűrű bozótos erdőben teljesített szolgálatot, az egyedüllét idegtépő szorongásában, jóllehet a hozzá közeledő, általa jól ismert ellenőrző a nevén szólította, agyonlőtte őt. Tragikus körülmény, jellemző a mai háború észbontó hatására. Az ügyet kivizsgálták, a hadbíróság felmentő ítéletet hozott.

Szálláshelyünkön szépen gyarapszik az általunk behordott széna, a téli fűtésre kitermelt tűzifa. Nagy nehézségek árán messziről kell beszerezni mindent. A környék az átvonuló seregek által letarolva, már csak facsonkokat mutat. Egész erdők pusztulnak el a tábortűzön, a melegedő katonák védelmére, a gépek földalatti fedezékeinek anyagszükségletére. Füstölnek

44. fotó: Továbbhaladás Oszinovka irányába

a kis házak kéményei is vígan, mert a kisablakos, barátságtalan lakásokban csak a meleg hoz derűt és életkedvet. No meg el ne felejtsük, a nők!

Bejön Sura, széles mosolyú buldogarcával. Világnézete a „harosi" és „noje harosi" között mozog. Az egyik a szép, az illő, a másik ennek az ellenkezője. Testes, középmagas nő, csupa erő. Az orosz munkásnő típusa. A környék hasonló leányaival jár a négy kilométerre fekvő Kamenka kisvárosába az olaszoknak, németeknek dolgozni, a pályaszélesítés földmunkájánál, vagonátrakodásoknál.

Sokszor éjjeli munkára fogták be és ilyenkor reggel jött haza, ugyanavval a jókedvvel, frissességgel, ami testi egészségénél fogva általános énje volt. Nem pihent, fáradtság nem gyötörte, elvégezte a ház körüli férfimunkát is, hóhányást, istállótakarítást, tetőfedést és minden egyebet. Bizalmaskodó, oly annyira, hogy birkózott velünk és csak csekély túlerőnkön múlott, hogy fölénybe kerültünk. Víg természete egészséges életösztönéből adódott, bár nem volt irigylésre méltó helyzete.

Robotmunkáját a légitámadásoknak legjobban kitett helyen, egy pályaudvar közelében végezte. Napi 10 rubel, 1 márka, 1,64 pengő volt a keresete, amely összegért a háborús áremelkedés és általános áruhiány miatt mi sem volt vásárolható.

Írni, olvasni tudott, mint általában az egész orosz alsóbb néposztály. De a betű fájt neki, untatta és orosz nyelvtanulási ambíciómban minden cselt igénybe véve otthagyott és az élet vígabb oldalát vette. A hosszú esti sétákat honvédeink oldalán, időnként pedig a táncot, a tömeget, ahol tereferélni lehetett, amelyre szintén akadt ideje. Hogy hol volt ezekre az összejövetelekre alkalmas helyiség, nem tudtuk meg sohasem.

Itt általában még üzleteket sem lehet találni. Egy cégtábla sem mutatta a mi falunkban szokásos hentes-mészáros, péküzleteket, de még az oly nélkülözhetetlen cipész-, esetleg szabóműhelyt sem. Bevásárlásaikat általában a nagyvárosból, a harminchét kilométerre fekvő Osztrogozsszkból eszközölték. De oly igénytelenek voltak, hogy vajmi kevés kellett nekik. A harisnya, a ruha, a kendő a házi szőttesből kerül ki. Itt is pereg a rokka, mint nálunk, és az igen virágzó juhtenyésztésből akad is anyag a fonóra.

A juh itt a szegény ember disznója, a gyér füvön is zsírosra hízik, a húsát pedig apró darabokra vágva télire besózzák és elrakják. A juh egyúttal a szokásos ünnepi eledel is. Az október 23-i vallási ünnepük előtti napon

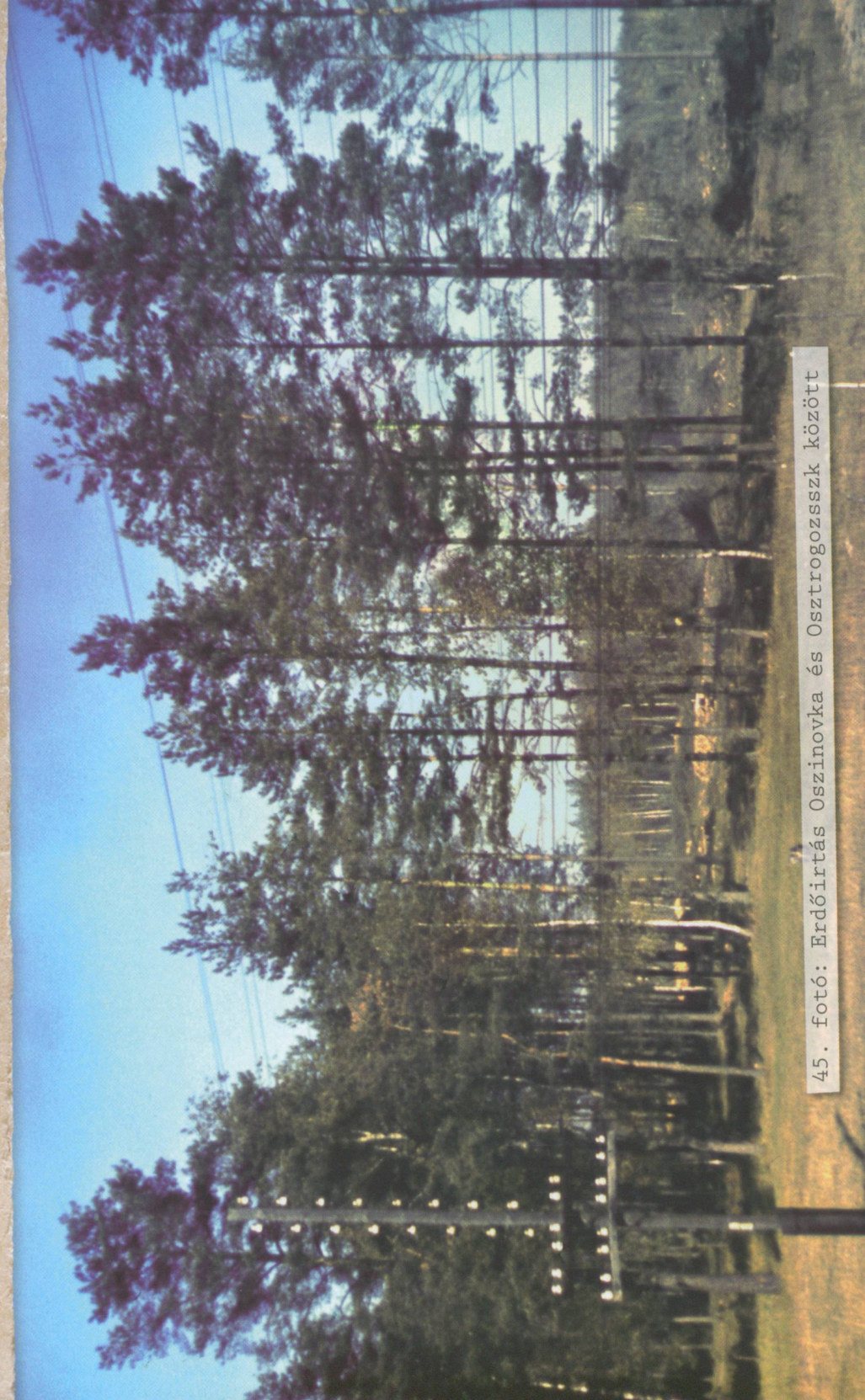

45. fotó: Erdőirtás Oszinovka és Osztrogozsszk között

összekötött lábakkal nyakukba veszik az állatot és a falu gyűjtő karámjából levágásra házukhoz viszik. A főzés-sütés valami gusztustalan. Öregasszonyok pörkölik le a nyúzatlan juh fejéről a szőrt a takaréktűzhely parazsán.

A csirke pedig egy cserépfazékból ázott húscafatként kerül elő. A rég áhított étel ilyen állapotban még nagy kínálás után sem volt ínyünkre.

Ők természetesen jóízűen falatoztak ebből is, abból is a jó köleskásával vegyesen, melyből a takaréktűzhely szélén álló nagy cserépfazékban mindig akadt bőven gyomortöltésre. Mindez azonban nem érdekelt, s csak mint a mindennapi asszonyi foglalkozás ötlött szemembe.

A nők házasságára, barátságára csak az orosz nyelv helyes kiejtésének elsajátítása céljából volt szükségem. Fiatal ember egy sem akadt a faluban, mind a fronton küzdött, így e tekintetben csak a hölgyekre lettem utalva.

De ezek sajnos mind betűiszonyban szenvedtek. Rövid, negyedórás olvasás után ásítoztak már az unalomtól, elszunyókáltak, használhatatlanok lettek. Sura, Marusza, Olha, Marija, Varja, Ragya, Hála, Rája, Dunya, Nyina és még mások csak rövid ideig, felváltva kerültek a tudomány berkeibe.

Az orosz és ukrán tartományok e határán sok baj volt a kiejtéssel is. Érthetetlen, hogy egyazon faluban egyes szavak kiejtését hol így, hol úgy kellett könyvemben kijelölni, amint más és más szájból hallottam. Eleinte kedvemet vette e bizonytalanság, de később beláttam, hogy mindegy: jó így is, úgy is. Fontos volt az időtöltés, a foglalkozás, ami az idő kerekét gyorsabban hajtotta és közelebb vitt otthonunkhoz.

Otthon! Több mint egy hónapja nem kaptunk hírt rólatok, szeretett otthoniak. Rádiót is csak ritkán hallunk, kiváltságosaknak jut itt az efféle kultúra. Újság is csak néha-néha, fél hónapos késéssel jut a kezünkbe, hírei már a múlté, érdektelenek. De mindennek eljön egyszer az ideje.

Október 25-én segédtisztünk hozta magával az oszinovkai postahivatalból a hazai földről várva várt első tábori lapküldeményt. Lázas izgalom, alig tudjuk kivárni a szétosztást. Szakítjuk egymás kezéből a rózsaszínű lapokat. Tényleg ők írták, a jellegzetes betűk kinek-kinek ismertekké válnak.

Utána nagy megnyugvás, megy otthon minden a maga rendjén, A férfi gondját a feleség vállalja és mindenben megállja a helyét. Szegény Aszszonykám az adóívek, statisztikai lapok dzsungelében botorkál, ami a megszokott háztartási gondokat messze túlszárnyalja. De élő bizonyság,

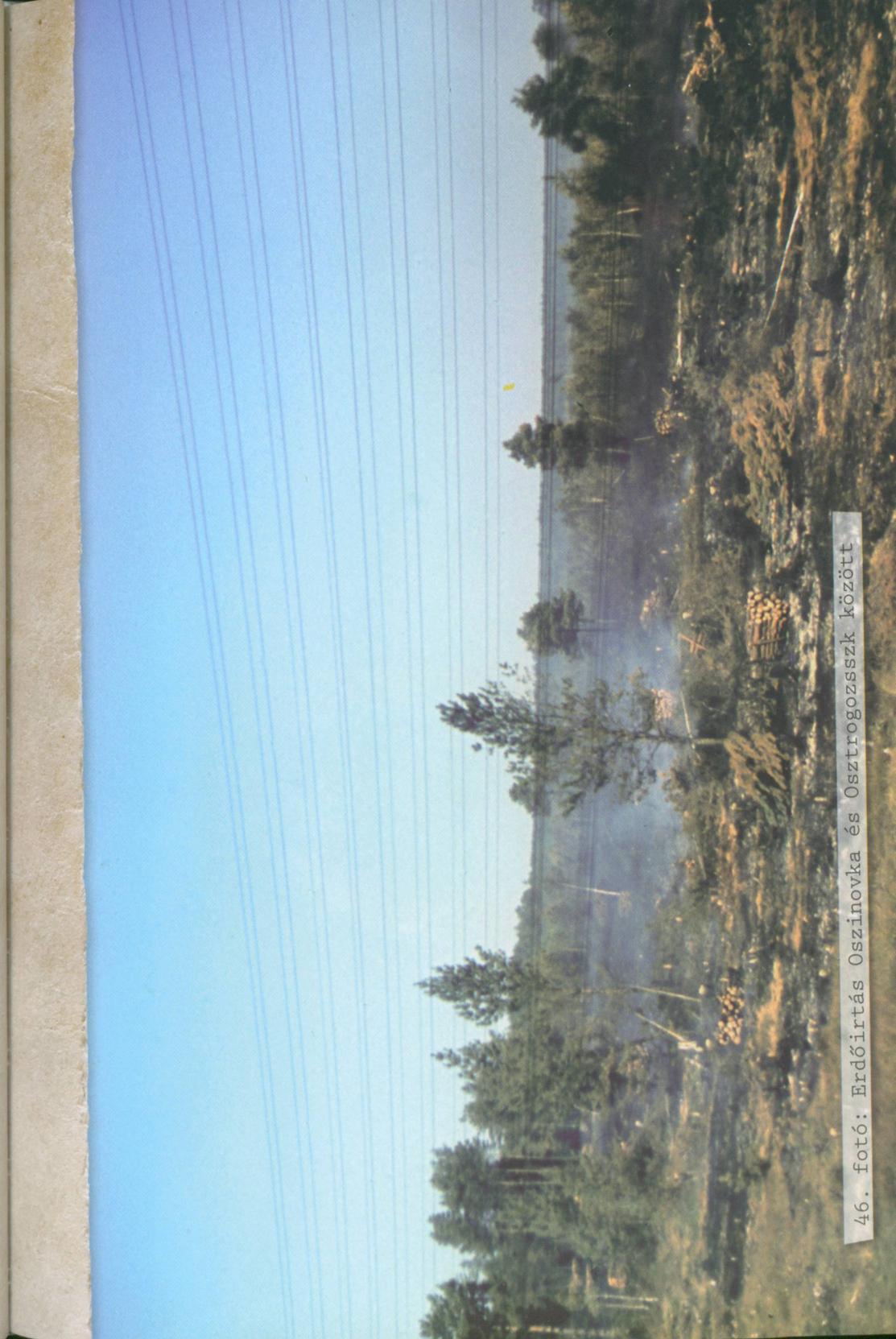

46. fotó: Erdőirtás Oszinovka és Osztrogozsszk között

47. fotó: Osztrogozsszk

hogy mi is tettünk otthon valamit, nemcsak a jó ebédeket kritizáltuk kényeskedve.

Bezzeg most itt nem tehetünk kifogásokat. Igényeinket annyira le kellett szállítanunk, hogy örülünk annak, amit kapunk. Mi még csak valahogy bírjuk, de lovaink dögrovásón vannak, szörnyen betegek, sőt a 005-ös pataszámú, amely cigánykaraván menetünk büszkesége volt, egy szép napon kimúlt. Kevesebben lettünk, egy élőlénnyel, egy segítő bajtárssal kevesebben.

Október 27-én Dolsikba megyünk, a jó Fördős ezredes helyett Laczkó ezredes veszi át a parancsnokságot.

Az új parancsot rögtön tudomásul vesszük: a páncélos járművek téli szálláshelyeinek munkálatait ezentúl a páncélos hadosztály parancsnoka irányítja, műszaki kérdésekben a tanácsadás a mi kötelességünk. Kellemesen érintett munkám pallérkodási felügyeletének átvállalása, illetve az átruházása. Lassan már el is tanulták mesterségemet, s eltekintve egy pár baklövéstől, melyet tanácsomra megfelelő, stabilabb szerkezet összeállításával korrigáltak, jól ment most már így is minden. Más szempontból kellett is egy kis szabadidő, hogy a magam portáján egyet-mást csinálhassak.

A beállott szeles, hűvös idő árnyékszék készítését sürgette. A házunktól pár lépésre kemencetapasztásra kitermelt agyaggödör megfelelő szélvédett helynek kínálkozott. Faanyag vajmi kevés akadt, s így kukoricaszár fonással kellett megelégednem, mely csaknem hézagmentes oldalfalakat nyújtott.

Másnap mint önálló háztulajdonos a kényelemnek örvendve kellemetlen csalódásban lett részem. Lakásom e kiváló komfortja egy borjú falánkságának esett áldozatul. A szomorú tapasztalat után a most már rőzsével font oldalakat hasonló veszedelem nem fenyegette.

Ezenfelül minden eddigi lakhelyem emléke egy otthagyott légvédelmi fedezék volt, ami bizony itt is időszerűvé vált. A nap nap után éjjel-nappal több ízben megismétlődő ellenséges repülőtámadás már nem ismert határt. Október 30-án az általános támadás időpontjában, délelőtt ½ 11 órakor a repülők oly alacsonyról szórták a gépfegyvertüzet és dobták le bombáikat, hogy a pilóták működése szabad szemmel is jól megfigyelhető volt. Nyilván az egy órával később bevonuló páncélos század érkezéséről értesülhettek, s csak a nálunk éppen érvénybe lépett új eltolt időszámítás

48. fotó: Osztrogozsszk – „Scsorsz” becenevű T-34 típusú szovjet harckocsi, amit Mikola Scsorsz ukrán származású parancsnokról nevezetek el

küszöbölte ki az egyidejűséget. A civil lakosság megrémülve futkározott, pedig ilyenkor legjobb a helyhez kötött nyugalom.

Hadi terveinkről szerzett előzetes értesülésük más alkalommal is bebizonyosodott. Az egyik őszi támadásunkat megelőzőleg táblát emeltek vonaluk fölé, amelyen az „El vagyunk készülve, támadhattok!" magyar felírás volt olvasható. Hogy a civil lakossággal való elkeveredésünk, a kémszolgálat vagy tábori telefonunk lehallgatása okozta-e az árulást, nem vált nyilvánvalóvá. A vigasztaló az volt, hogy mi is éppen úgy tudtunk helyzetükről, állásaikról, terveikről.

Nem csodálkoztunk ezek után, hogy az exponáltabb, a csapatelosztó, átvonulási helyeket szüntelenül bombázták. A kíváncsiság vitt egyik vasárnapi szabad délutánon a bombatámadások tűzfészkébe, Kamenkára. Virágzó kis iparváros lehetett a legújabb kor e telepe, ma pedig teljes romhalmaz. Volt itt kútból szivattyúzható kátrányos nyersolaj, amelynek itt a föld mélyében volt a természetes lelőhelye.

E nyersolaj finomítására gyári berendezés, két hatalmas víztoronnyal. Nagy vaj- és tejtermékgyár emeletes épületben, külön gépi berendezés villanyfejlesztésre, transzmissziók a centrifugál gépek meghajtására. Burgonyazúzó üzem, keményítő, szesz és csiriz gyártására. E gyárak nyerstermékei a messze környék állami felügyelete alatt álló kolhozgazdaságokból kerültek ki. *(60–62. fotó)*

A jó zsíros fekete föld termékeiből mindenkinek jutott bőven. Magánosoknak, közületeknek is. Termett a föld, ontotta a búzát, kölest, zabot, burgonyát – trágyázatlanul, primitív műveléssel. A trágya ugyanis e fenséges vidéken szalmával elkeverve, fűtésre kellett.

De megyünk tovább! Az út egyik kiszögellésében a volt iskola előterében elkerített, faragott kövekkel szegélyezett német hősök temetője hirdeti, hogy itt is dicsőséges harcok folytak a népek szabadságáért. *(63. fotó)*

A kis város pályaudvarán rendkívül sok vasúti szerelvény, rengeteg faáru. Megtaláljuk kiutazásunk alkalmával a vasúton velünk párhuzamosan szállított kész téli fedezék rakományt. Éppen orosz foglyok hordják, és most az olasz felügyeletből kitűnik, hogy e melegkedvelő nép téli szálláshelye lesz. Emlékül elhozok egy fejtámasz deszkalapot, amelyből lábak hozzászegezésével kis íróasztalt alakítottam. Szükséges beruházás, amelynek oly kiváló hasznát veszem.

49. fotó: Osztrogozsszk – templomban kialakított katonai raktár

50. fotó: Osztrogozsszk – egy lelőtt IL-2 Sturmovik szovjet csatarepülőgép

51. fotó: Osztrogozsszk
A Megváltó átváltozásának temploma

A pályaudvar kiszélesítési és vágánybővítési munkálatai itt is folynak a nagyobb forgalom és átrakodás biztosítására.

Visszajövet olasz kamerád előtt szállunk le autónkról. Egyike azoknak, akiket úton-útfélen látunk, rendíthetetlen őrei az országutaknak: Napóleon-sisakban, egyéni vadászruhájukban messze elütnek a frontkatonák köznapi egyszerűségétől. Hamar egy felvétel, kapom is már a címet a kép elküldésére. *(64. fotó)*

Állítólag ezek lövöldöznek éjjel össze-vissza nagy félelmükben. A nap lealkonyodóban, sietünk haza, ott a legbiztonságosabb.

Az említett új páncélosszázad elhelyezkedése érdekében a katonaság is, a civil lakosság is szűkebb térre szorul össze. Ez alkalmat felhasználjuk arra, hogy rosszul fűthető istálló lakásunkat az oroszok belső szobájával cseréljük fel. Nem tiltakoznak, örülnek, hogy ha kissé kényelmetlenebbül is, de a házukban maradhatnak. Mi pedig ujjongtunk örömünkben, fűtöttünk, felmelegedtünk, tisztálkodhattunk. Az orosz szag kivonult a szobából, elvitték magukkal a háziak, s pillanatok alatt betöltötték külső helyiségük légterét. A jó barátság azonban továbbra is fennállt, Surát sokszor láttuk vendégül, bizalmaskodtunk egymással, és ő mindig szolgálatkész volt, még fürdetésünket is vállalta volna, de ennyit már igazán nem kívánhattunk tőle.

A munkáinknál felhasznált nagy mennyiségű anyag és szerszám leapasztotta készletünket. Újabb pótigénylést állítok össze, és október 28-án teherautókkal anyagszállítás végett Osztrogozsszk felé veszem utam. Járkinál orosz cséplőgép tűnik szemembe, ormótlan nagy alkotmány, traktor húzza a szántóföldön. Elcsodálkozom, hogy hogyan maradhatott ez az egy is ép állapotban, mikor annyi társa elcsonkítva hever az árkok mentén. De hát egy ilyen is akadt. Szükség is van rá, mert az egész határban kicsépeletlenül, asztagokban áll még a búza: akad itt még egész télre való munka. A német is iparkodik az elmaradt munkát pótolni. Minap Kamenkában tucatszámra láttam a vadonatúj gazdasági gépeket a téli cséplésre tartalékolva. *(65. fotó)*

Blisnyaja-Polubianka tűnik fel festői völgyekkel, művészi templommal, sok házikóval.

Petrenkovo a Krutezből Sztálingrádba épülő új német vasútvonal mintegy egy kilométer hosszú, a mocsarakban facölöpökre vert hídjával, alatta két pályás közúttal látható. *(66. fotó)*

De feltűnik Osztrogozsszk látképe, melynek pályaudvara előtti országútszakasza, mely sokat szenved a bombáktól, vaslemezes úttá van átalakítva. A Todt-szervezet egyik szabványa az egymásba hornyolódó, három méter hosszú, huszonöt centiméter széles lemezek egyszerű sorba rakásával kész, szilárd útburkolatot szolgáltat. *(67. fotó)*

Hosszú veszteglés után átvergődök kocsisorommal a pályaudvar előtti közlekedési akadályon és olasz forgalmi rendőr irányítása mellett a város főutcájára, a Rákóczi útra fordulok. Piaci nap van, hatalmas, egymást torlaszoló forgalom és igen élénk utcai élet. Köszörűs vígan hajtja a követ, nagy tömeg csodálja. A bazár árusai kínálgatják ócskaságaikat, én is veszek vödör helyett egy henger alakú bádogedényt, mert lavór beszerzéséről álmodni se lehet. Azután sietek tovább, hogy ajándékba tetűt ne kapjak.

Pár orosz repülőgép jelenik meg felettünk, de ez esetben nem bombákat, hanem papírokat szór le hatalmas tömegben. A küzdelem egy neme lelkileg mérgezni az ellenfelet, megfélemlíteni, fegyverletételre kényszeríteni. A német szöveggel nyomtatott röpcédula:

„Lesen und an die Kameraden weitergeben.
An die deutschen Soldaten im Süden Russlands

Deutsche Soldaten!

Hier, im Süden Russlands, im Don und Kubangebiet, ist es Euch – um den Preis schwerer Verluste – gelungen, vorübergehend weitere Kilometer auf russischen Boden vorzustoßen. Ihr wiegt Euch in der Hoffnung, daß diese Erfolge Euch noch vor Einbruch des Winters den Endsieg bringen und daß ihr mit reicher Beute heimkehrt.

Macht Euch doch nichts vor!

Genau so wie Ihr jetzt, dachten und hofften Millionen Eurer Kameraden im vorigem Sommer, als sie auf dem Vormarsch waren und damals an der ganzen Front vorübergehend Erfolg hatten.

Was ist dabei herausgekommen?

Die Knochen Eurer Kameraden modern jetzt, fern der Heimat, im Kampfraum von Moskau und Leningrad, am Oberlauf der Wolga und der Newa, in den Niederungen des Dnjestr und des Bug, des Dnjepr

52. fotó: Osztrogozsszk – A Megváltó átváltozásának temploma

und der Düna. Ihre Opfer waren vergebens. Die damaligen Erfolge der deutschen Armee zermürbten sie und führten sie in die furchtbare Winterkatastrophe 1941.

Dasselbe Los erwartet auch Euch im Süden Russlands.

Den Krieg könnt Ihr nicht gewinnen!

Die vorübergehende Besetzung unserer Gebiete durch Eure Truppen wird unsere Macht nicht brechen.

Tagtäglich fallen tausende Eurer Kameraden. In den bevorstehenden Kämpfen wird Euch Hören und Sehen vergehen.

Wir werden Euch so zusammenhauen, daß die Winterkatastrophe 1942 für Euch die endgültige sein wird.

Ihr werdet nie mehr heimkehren!

Je tiefer Ihr nach Russland hineindringt, um so weniger Aussicht habt Ihr, nach Hause zurückzukehren. In weiter Ferne, in Kosakensteppen, am Don und an Kuban in den Verbergen des nördlichen Kaukasus werdet Ihr Euer Grab finden.

Schon mancher Eroberungslüsterne ist in Russland eingebrochen, aber noch keiner ist mit heilen Knochen davongekommen.

Euch wird es nicht anders ergehen! Jeder Schritt vorwärts, den Ihr tut, ist ein Schritt ins Grab.

Besinnt Euch endlich!"

Magyar fordításban:

„Olvasd el és add tovább a bajtársaidnak!
A német katonáknak Dél-Oroszországban

Német katonák! Itt Dél-Oroszországban a Don és Kubán térségben átmenetileg sikerült nektek – erősebb vesztességek árán – további kilométerekre előretörni. Abban a reményben ringatóztok, hogy ezek a sikerek még a tél beállta előtt a véggyőzelmet hozzák, és hogy gazdag zsákmánnyal hazatértek.

Ugyan ne reméljetek semmit!

53. fotó: Dolsik
Jobbra feltételezhetően
Fördős Reich Egon ezredes

Pontosan úgy, mint ti most, bajtársaitok milliói ugyanazt gondolták és remélték a múlt nyáron, mikor előrenyomultak és annakidején az egész fronton átmeneti sikert értek el. Mi lett ennek a következménye?

Bajtársaitok csontjai most messze a hazától porladnak, a Moszkvától Leningrádig terjedő csatatéren, a Volga és Neva felsőfolyásánál, a Dnyeszter és a Bug, Dnyeper és Duna medreiben. A ti áldozataitok hiábavalók voltak. A német hadsereg akkori sikerei széthullottak, és a szörnyű 1941-es téli katasztrófához vezettek. Ugyanaz a sors vár reátok Dél-Oroszországban!

A háborút meg nem nyerhetitek! Térségeinknek csapataitok által való ideiglenes birtoklása a mi hatalmunkat megtörni nem fogja.

Naponta esnek el bajtársaitok ezrei. A küszöbön álló küzdelmekbe beleszédültök, úgy össze fogunk verni benneteket, hogy az 1942-es téli katasztrófa reátok nézve végzetes lesz.

Soha többé nem fogtok hazatérni. Minél mélyebbre nyomultok Oroszországba, annál kevesebb kilátásotok lesz a hazatérésre. A távolabbi messzeségben, a kozák sztyeppéken, a Donnál és a Kubánnál, az északi Kaukázus előhegyeiben sírotokat fogjátok találni.

Már néhány hódítási vágy megtört Oroszországban, és még senki sem menekült ép csontokkal.

Ti sem fogtok másképp járni!

Minden lépésetek egy lépés előre a sírba.

Gondoljátok meg végre magatokat!"

Futólag olvastam el s azzal a meggyőződéssel tettem el emlékül, hogy csak a gyengék harcolnak fegyverek helyett a papírok e nevetséges eszközeivel.

Elhagyva a várost, a nyílt országúton az orosz foglyok szomorú csoportját látom, szörnyű látvány, az emberi elesettség netovábbja. A küzdelmes háború, a sok viszontagság barázdákat vont homlokukra, a halál képe ül csonttá soványodott arcukon, s belőlük, tőlük szaporodik az út mentén a domboldalakon és főleg a barakktáborok mellett a temetőben a sok fakereszt – a háború mártírjaitól. *(68–70. fotó)*

54. fotó: Dolsik – tisztek tartanak terepszemlét

55. fotó: Jevdakovo – hősi emlékmű 1916-ból

Kis pihenés odahaza, mikor zászlós barátom lélekszakadva küld értem, fényképezésre ajánl egy harkovi leányt, ki az orosz foglyok ápolónője. Helyes, kócos, alacsony, de nadrágban, csizmában fess termetű, huncutkás szemekkel, életvidor csintalanságával és mindavval, ami egy fiatal embert vonz. De hogy még az öreg csatárok is megbomlottak érte – nem hittem volna. A fotóredőny lezárult, és egy röpke emlékkel gazdagabb lettem.

Érdekes volt e civil lakosság szabad mozgási lehetősége, a magyar lojalitás ebben is megnyilvánult. Mindenki kénye-kedve szerint végezhette napi teendőit. A pár itt maradt férfi segédkezett a csak asszonyokra maradt házakban. Tetőt fedtek, az állatok körül foglalatoskodtak, ha sokszor nem is fizikai munkájukkal, hanem tanácsaikkal a munka célszerű kivitelezésében állottak rendelkezésre.

A fiatalok, akik nyilván a német kényszermunka elől bujkáltak, csak estefelé voltak láthatók. Az aggastyánok a család körében perlekedtek, vigyáztak a sok hadiözvegyre és a férj nélkül maradt asszonyokra. Szükség is volt erre, mert a szerelem nem válogatós a fajtában, nem kérdezi a nemzetiségi azonosságot, összeszövődik az a világon mindenütt.

A falu feje és vezetője, a staroszta, idősebb, értelmes és jobbmódú ember, akinek a szava nyomatékos. Vele közli a katonai parancsnokság a polgári lakosságra vonatkozó rendeleteket. Éppen időszerű volt november elsejei hatállyal azon rendelkezés, hogy a falut katonai célokra, katonák elszállásolására részlegesen ki kell üríteni. Micsoda rémület! Mennyi suttogás, megbeszélés, a dugott javaknak a helyben maradó szomszédokhoz való batyuzása, csupa törődés, csupa láz az állatok és termények megmentésére. Másnap a szomorú tömeg a falu végén várt a katonai teherkocsikra, hogy útra kelve az ismeretlenben keresse, találja meg új otthonát.

A háborúnak ez az elkerülhetetlen, sőt, mondjuk kíméletlen következménye mélyen érintett bennünket is. Megismertük az orosz népet a maga közvetlenségében, jószívűségét, vallásosságát, barátságát, vendégszeretetét becsültük. A nálunk szokásos protekció útjára kelt és sokaknak megmentést, vigasztalást hozott. Kis csoport kelt hát útra, és a hálás otthon maradottak bőkezűséggel akarták jutalmazni az érdekükben nyújtott kegyes beavatkozást. Ám az ilyen juttatás még szerény életkörülményeink között sem talált talajra. Valami azért mégis jutott a mi különlegesen gyá-

56. fotó: Tarevka – Megcsonkított Lenin-szobor

moltalan alakulatunknak is
vált juhot a starosztától, és
Sajátos egyéniség volt a s
tével. Elég volt hóna alatt eg
jen ez ország földjén. Bekér
kább koldult. *(73. fotó)* A kap
Ez a mahorka, a dohány
újságpapírba csavarva ker
gyújtani, mert egy-egy nag
a kiérdemelt élvezetekhez
A férfiak jó része – a háb
rokban, felügyelet alatt állo
megérdemelték a részükre
és az őrizet kellő hiánya m
Tarevkáról és környékéről
éjjel mindenki nyakán érez
ságunk a maga látszólagos
éjjel kevés híján összefogt
egy-két őr kíséretében viss
nösebb büntetés nélkül isn
mindenekfelett fontos érde
A kis epizód hamar feled
hagyott az a pár tífuszgyan
Itt az agyat elborító, tavaly
apró tetű a terjesztője. Mi
sabb orosz nő csábos éneke
ruhafodraiból kerül ki. Ezé
tárral kísért fülbemászó ha
ben élt a félhomályos szoba
melódia, minden vonzalmá
Helyette az élet a való
a hastífusz és kolera elleni
gel és lázzal.
Éppen e napon állítják á
szóra egy órával hátrább

ezután már háromnegyed háromkor a sötétség homályába vész. Gyertyánk sokáig serceg, míg elmondhatjuk, hogy mával is fogyott a földi kín. Vakoskodunk, nem látjuk, hogy mi a vacsoránk, s ez sokszor előnyös is. A sok kalória nyugodtabban tárolódik bennünk, mert szemünk nem látja, amit gyomrunk befogadott. Az oroszokat az időátállítás nem érdekelte, nem kellett óra, a nap kelt és lenyugodott, s ez meg is szabta életük beosztását.

A mi napjaink tehát korábban virradtak. Lázas tevékenység, kihasználni a reggelt, a délelőttöt, mert a délután korai alkonyodója már csak az otthonunk utáni elmélázásra volt való. Egyik nap reggel visznek Philippibe, mert ott is kiüt a fedezék-építési láz. Hosszú várakozás, rövid tanácskozás, mint ahogy az katonáéknál szokás, s azután vissza. A gyönyörű idomtéglákból falazott, 1906. évben épült orosz templom – impozáns bejáratával – azért filmre kerül. *(75–76. fotó)* Utolsó őszi képem, mert másnap, november 4-én Veress altábornagy úr erdélyi áthelyezésével kapcsolatos búcsúja és a páncélos bajtársak délután lefolyt hősi emlékünnepe után az eddigi szép időket szitáló eső váltotta fel. *(77. fotó)*

Piszkos felhők gomolyogtak az égen s ontották a harmatot sűrűn, kegyetlenül. Beszivárgott ez a ruhákba, átáztatta az éppen itt átvonuló német csapatok útra kirakott minden felszerelését. Szánalmas látvány a sok féltett kincs, a jó hazai, a kultúra, mely itt csak a hátizsákokból kerül ki – amely az idő martaléka. De hát háború van! S a győztesek azok, akik szenvedni tudnak némán, áldozatosan.

Igen, esett szitálva, átláthatatlanul. A többi azután úgy jött, amint az öreg, tapasztalt emberek jósolták. Hideg fagyos szél kerekedett felül, a csurom-vizes növényzetet, tárgyakat, házfalakat jégpáncél borította be. *(78. fotó)* Másnap dér, majd hó – a mindent ellepő, nagy, orosz hó – süppedőn, de állékonyan. A nap melege viadalra kelt még a hideg ellen, de a tizenhét fokos fagyot, a megdermedt természetet legyőzni már többé nem volt képes.

A jeges táj november 7-én minden részletében, a fáktól a leghitványabb kóróig, csillogott a ragyogó nap sugarában. Tündéri látvány, összhatás, mintha nem is valóság, hanem a földöntúli, az elérhetetlen játéka lenne ezen az egyébként szürke, egyhangú pusztaságon. Lealkonyult, a pompás kép eltűnt, csak a dermesztő hideg vált még elviselhetetlenebbé. Orkán dühöng, egy lompos szibériai kutya, a Leszko vonyít bele, szőrén jeget csörget és vigyáz a ház körüli borjúra, meg az egynéhány baromfira.

57. fotó: Mezőgazdasági gépek

(79. fotó) Élőlények a szabadban, fedél nélkül megadással tűrik sorsukat s csak az ember nézi a fergeteget az ablak mögül védetten.

A káprázatos látvány még vagy egy hétig él a nappali fény játékában. A jégtakaró nem olvad, nem tűnik el a legkisebb rügy csúcsáról sem. Csak a tölgy, a bükk és pár vadonc gyümölcsfa képes eltűrni az életet fagyasztó jeget, és megoldódik a rejtély, hogy az egyébként jó búzatermő fekete föld miért nem hozza a nemes fák annyira megkívánt kiváló gyümölcsét. E fennsík a korai tél és késői tavasz hazája, és a kikelet csak a mindennapi életre valót fakasztja, hogy az ember a magas rendeltetés folytán e földet is betöltse, uralja.

Az orosz nép a hideget csodálatosképpen jól bírja, úgy nevelkedik fel, edződik hozzá, mert az élete nagyobb részét abban kénytelen eltölteni. Apró gyermekek a zuzmós, fagyos időben mezítláb futnak ki az udvarra és játszadoznak. De a hirtelen beállott tizenhét fokos hideg már a kályhák, kemencék fűtésére készteti őket.

A mindenben megnyugvó orosz közöny, amely az utolsó pillanatig türelemmel veszi sorsát, most az annyira ismert, félelmetes zord tél elől menedéket keres a kemencék tetején, vagy azok szögletében. Sok ilyen tűzhely bontásra, átépítésre kerül az udvaron heverő fagyos téglák pótlásával megnagyobbítva, fűtő felületében megnövelve. Szegény magára utalt orosz asszony a fagyos lakásban rakja szaktudással szorgalmasan. Elcsodáljuk a világ legszorgalmasabb asszonyainak e nagy cselekvőképességét. A gyerekek fáznak egy fapulton: sietni kell, a vacsorát is meg kell főzni. De időre szalmán lobban a láng, ég a tűz és birkahájban sistereg a mindennapos krumpli vacsora, a tömegek eledele. Iván a be-belátogató, mindentudó orosz meg van elégedve, s ennyi elég, hogy oly nyugodt legyen utána az álom, mintha mi sem történt volna.

E nap jelentős eseménye a téli takarodó. Páncélos gépeink fedezékbe vonulnak. Nehéz a felfűtésük, indításuk, máris lehűltek. Jót tesz nekik az anyaföldben a melegebb levegő, hogy üzem- és ütőképességüket ismét visszanyerjék.

Erre bizony nagy szükség van. Ma, november 7-én van ugyanis az oroszok forradalmi emlékünnepe. Támadástól tartunk, általános készenlét van parancsban. Bár nem járt erre az ellenség, még repülő sem, de a nyugalom mégsem teljes, mert égig emelkedő lángnyelv szökell az égnek,

58. fotó: Golopusovka – Olha asszony gyermekei

bíborpirosra festve a felhőzetet. Kigyulladt egy orosz lakóház, a páncélos legénység ingben menekül, s reggelre már csak a füstölgő oldalgerenda-falak figyelmeztetik az embereket a fűtésben való mérsékletre. *(80–81. fotó)*

Jelentkeznek a munkaakadályok is. A fagyos gerendákba ácskapcsot beverni nem lehet, mert a vas eltörik vagy a gerenda hasad ketté. Parancsot kapok más műszaki megoldásra. Csak egy éjjel múlik el, és máris megszületik az új gondolat, az egymásra lapolt kötőgerendáknak kengyeles drótlekötése, miáltal a faillesztések még szilárdabbak, mint a vaskapcsosak. Leküzdjük a telet a munka terén is, és szegény páncélosok azon vágyálma, hogy a fedezékek építését az erős fagy miatt be kell szüntetni és az értékes gépeket csak otthon lehet biztonságba helyezni – szertefoszlik.

Másnap Sáska ezredes, az új hadosztályparancsnok szemlét tart, futnak utána a tisztek a behavazott utakon, árkokon keresztül. Felelősségre von a fedezékeknek a német szabványtól eltérő szűkebb mérete miatt. Felelősségről szó sem lehet, miután Mészöly százados önálló munkairányitást vállalt. Terveim is igazolnak.

A parancsokat és általában a híreket a páncélosok zászlóalj irodájában tudjuk meg. Ott vitatjuk meg a műszaki kérdéseket is. Ami azonban legjobban érdekelt bennünket, ide futott be számunkra a 241/15-re érkező postaküldemény is. Fut ez bizony, mert nincs akadály, amelyen a tábori posta megakadjon. A szívek áhított balzsamáért a modern technika minden eszköze rendelkezésünkre áll. Látnád csak a fagyos katonakezek hogy kotorásznak benne. Ezer és ezer a zsákokban, s mindenkinek csak az az egy-kettő kell, ami az otthonát hozza el neki, az után kutat, a maga leveléért...

De várjunk egy pillanatra, november 8-i ottlétünk alkalmával is parancsot hirdetnek, óvatossági rendszabályt arra, hogy az orosz ház leégése tanulságából kifolyólag a szükséges téli fűtés csak délután 5-től 6 óráig eszközölhető.

Kedd délután a második oltást kapom, dupla adagot, ami kellemetlen levertséget okoz. Viharos, kiadós fagyban térek haza, mikor éppen német csapatok vonulnak oszlopokban Kamenkára, hogy onnan vonattal utazzanak Sztálingrádba.

Arcuk mint a lárva, mozdulatlan, fagyott. Szempilláikon a jég tűket formált. Óriási poggyászaikkal küszködnek, hevenyészve összetákolt

59. fotó: Golopusovka – Olha asszony gyermekeivel

szánkókon erőltetik az árokból a kocsiútra a súlyos terhet, többször összecsúsznak, megakadnak, de aztán csak előre, mert a győzelem útja ez, a világhódítóké. Mennyi szenvedés, mily könyörtelen emberi sors!

November 11-re harminckilenc fokos lázzal influenzába esem. Első komoly betegségem e távol idegenében, gondos ápoló kezek nélkül. Az orvos ugyan több ízben is meglátogat, mindamellett oly árva, oly elhagyatott az ember a kemény, hepehupás fekvőhelyen. Súlyosbító körülmény, hogy ismét költözködés előtt állok. A tífusz-esetek száma növekszik, a lakosságot emiatt elkülönítik a katonaságtól. A műszaki iroda lesz a legújabb otthonom. Százados parancsnokom lakta eddig egyedül, kényelmesen, most kényszerből megosztotta. Jobb módú ember háza, belül az eléggé nagy szobában vaságy, asztal, székek, pad, eddig nem élvezett komfort.

Ágyainkat elhelyezzük zászlós barátommal. Jómagam rögtön lefekszek, hogy betegségem kiheverjem. Szűz Mária a kis Jézussal hármas ikonképből néz le reám oda, ahol alszom. Barátságos a hely, egyelőre jobbat nem kívánhatok... Pár nap alatt kiheverem a bajom, s az orvos zászlós utolsó látogatása során már csak szobatartózkodásra utasít.

Az orvos másodfél éves itt-tartózkodása után az orosz viszonyok jó ismerője. Elmondotta, hogy az orosz népegészségügy hihetetlen magas fokot ért el. Minden gyógyszert megtalált itt, nem ritkán külföldieket, sőt ha kellett, a magyart is. Magam részéről ugyanezt állapítottam meg a technika terén. Szakkönyvek az automobilokról, érthető gépmetszetekkel, hatszázhuszonnyolc oldalas, vastag kötetben, azután a fizika és matematika köréből, de mindezen túlmenően a hadiszakkönyvek, melyeket népies kiadásban már a középiskolai tanulók is forgatnak. Így érthető meg az alapos előkészület, mely a háború alatt lett nyilvánvalóvá és világcsodálattá, hogy a gép vezérlője, az ember itt is tanulhatott, művelődhetett, ha akart, mert az eszközök rendelkezésére állottak.

Maguk a gépek is nagyszerűek, nemcsak a hadieszközök – a kitűnő Rata, a hatalmas páncélos tank, a nagyteljesítményű golyószóró, a hatnyolc csőből tüzet okádó Sztálin-orgona, mozsárágyú, a pár méteres hosszú csövű, 35 mm-es, acélgolyós amerikai páncéltörő puska, a motorikus vitorlásszán –, hanem a békés gazdálkodás eszközei: a traktorok, a vetőgépek, az aratással kombinált cséplőgépek, mind a modern technika kitűnőségei.

60. fotó: Kamenka

A téli időben a legnyomorúságosabb faluban is előkerülnek a sítalpak, a korcsolya, a szán, mint a végtelen hó és jég országának közlekedési és egyben kényelmi eszközei. Ezek az eszközök az oroszt gyermekkorától a sírig szolgálják, és összenőnek lényével, kiegészítői életének.

A november 8-án, a tűzveszély elhárítása céljából kihirdetett magas parancs után nyolc napra, az óvatosságra intő szavak kijelentésének e hivatott helye is a tűz martaléka lett. A dermesztő fagyban égett, mint a fáklya, a mentési munkálatok víz hiányában meddők maradtak, és csak a faoldalak megmentésére szorítkozhattak. E szörnyűségében is nagyszerű látvány vitt ki betegszobámból, s bizony félelemmel néztem az elemek harcát az emberi alkotással, az emberi munkával.

Egyik este zászlós barátom a mi szállásunkon pörkölt kávé szagot érzett. Bár a feketekávé nem volt elérhetetlen vágyunk, mert ez minden reggel párolgó, zamatos italunk volt, mindamellett nem volt valószínű, hogy a Meinl cég itt nyitotta volna egyik fióküzletét. A gyanús szagra felfigyeltünk, néztük a kályhát, künn a kéményt többször is. Tudtuk, hogyha tűz üt ki, a szalmatetős faházat még a legszakértőbb tűzoltóság sem képes eloltani, s így nyugtalanul szimatoltuk tovább a tűz fészkét. Óvatosan megemelve a kemence tetején elhelyezett szalmazsuppos heverőt, láttuk hogy parázzsá üszkösödött annak alsó rétege. Vigyáztunk, visszanyomtuk azonnal, hogy levegő ne jusson hozzá, mert akkor a lángtenger elborít mindent.

Így pár vödör víz mentett meg bennünket attól, hogy nincstelenül, hajléktalanul az utcára kerüljünk.

Egy havi golopusovkai tartózkodásunk után mintha őslakói lettünk volna e falunak. Megismertük a lakosságot, a katonai alakulatokat, összebarátkoztunk az átvonuló csapatokkal, olaszokkal, németekkel. Felismertük, hogy távol hazulról, itt, az idegenben egymásra vagyunk utalva. Az otthonról hozott élelmiszerek és apró szükségleti tárgyak elfogytak, illetve cserebere útján gazdát cseréltek. Folyt az effajta üzérkedés. Egy-egy tintenkuli 15 márkáért, pár óra múlva másnál 20 márkáért kelt el. A kenyérfelesleg a háziaknál tejjel, mézzel cserélődött. A birka 15-20 márkáért volt kapható, a bőre pedig gyakran még többért, attól függően, hogy kinek mennyire volt szüksége reá.

A pénz átváltására meg éppen külön börze alakult ki, naponként változó értékekkel, a kínálat és kereslet mértékéhez képest. A német márka,

61. fotó: Kamenka

melynek 1,64 pengő a hivatalos árfolyama, e zugforgalomban, mivel mi sem volt érte vásárolható, különösen aláértékelődött. A tömeget a magyarság képviselte, s így a pengő, mint a szabadságos katona vásárlópénze, különösen magasra értékelődött. Zsidó munkásaink, kiknek hazulról csak 20 pengőt lett volna szabad elhozniuk, a maguk sok száz pengős összegével különösen jó üzleti alkalmakhoz jutottak. Mindegyik ügyeskedett, s a maga kis fogásaival megtöltötte a pénztárcáját és urasan költekezett. A rendszeresített kantinárut, a jó cseh cigarettát, a francia konyakot és egyéb italokat mosolyogva fizette ki, és nem érzett hiányt semmiben sem.

Vendégségbe, egymáshoz látogatóba járni inkább csak a fiatalabb tisztek mulatsága. Az „édes öregem, van-e abból a múltkori ó barackból" igaz baráti elismerés mindig kihajtja a belső zsebek rejtekéből a kis csavaros kulacsot, s ki-ki húz belőle kedvére, és pillanatok alatt a hazulról oly nehezen kapható nemes nedű a gyomrokban változik kicsapongó hőenergiává. Kiváltja ez azután a fékezhetetlen ősi virtust, pár golyó szalad a mestergerendába, fotográfiákat lőnek ki egymás kezéből.

Másnap mintha nem történt volna semmi: katonai hivataloskodás, parancs, zárka, szobafogság, kinek mi büntetés jár. Mert rend és fegyelem azért van, a legénységet kioktatják katonás viselkedésre, tudjon tűrni, nélkülözni, hideget elszenvedni, ne csak a fűtött hajlékában kiragasztott fürdőző nők és egyéb izgató képek egyoldalú élvezetében találja örömét. Mintha magyar ház lenne itt valamennyi, legalább belső falairól ítélve. A magyar képes újságok lapjai a falvédők, a célból, hogy el ne vigyék a falról a meszet, ami valami igen gonosz anyag – tapad, mint a tetű, a kefe sem fog rajta.

A mi lakásunk kényelme is kialakult az ablakokba illeszthető szalmatáblákkal, rőzséből, szalmából font szőnyegekkel, a páncélosoktól csencselt petróleum és a raktárból kapott gyertya pedig a hosszú téli estéket tette elviselhetővé. Az étkezés is javult. A szabványos főzőláda a nyílt tűzhelyről a legénységi konyhába vándorolt, kiegészítve lábasokkal, ami most már többféle étel főzésére-sütésére adott alkalmat. Gazdasági hivatali őrmestereink pár szivarján múlott, hogy a sablonos marhahús mellé borjúmáj, kitűnő ementáli sajt, gyümölcsíz és másfajta jó is jutott. A polgári lakossággal még nagyobb barátság fejlődött ki, mikor a magyar nyelv tanulására ingyenes kurzus felállításával adtam alkalmat. Jön a sok

62. fotó: Kamenka

tanítvány, mindennap több és gyötörték az e, o, ő betűs szavainkat, ami az orosz szájból alig volt érthető. Kedves időtöltést és amellett barátságot is jelentett a télire számított partizántámadás elleni védelemben.

A hideg elleni védelmünkre a kincstár november 16-án irhamellényt, hósapkát, hószemüveget, szőrmekesztyűt, pokrócot és érmelegítőt osztott ki. A jó téli tüzelő és a lovaknak szerzett széna már az egész fészert betöltötte. Boldog megelégedéssel néztünk hát a tél elé, amiben már úgyis benne voltunk: fűtöttünk, eldiskuráltunk, magyar szokás szerint.

Ennyi jó után, mint a mennykőcsapás ért bennünket Klenóczy alezredes látogatása. Műszaki jó hírünket hangoztatva merényletet követett el ellenünk, mikor a páncélosok többi fedezéképítésének helyszínét Kovalevo és Misevo községekben jelölte ki. Mint a megveszekedett darázsraj estünk a térképre és felismertük, hogy e korunkat meghazudtoló új beosztási helyünk a frontnál, a Dontól mintegy hét-nyolc kilométer távolságra esik. Nehezen hittük el a valót, s magam részéről műszaki abszurdumnak tartottam, hogy a sziklává fagyott földben ásni lehessen, társaim pedig képtelennek tartották kényelmes, eddigi többé-kevésbé biztonságos helyünknek elhagyását.

De hát a katonai paranccsal szemben nincsen sem meghátrálás, sem kegyelem. Parancsnokunk november 21-én reggel szemleútra ment új állomáshelyünkre és másnap délután fagyosan, álmatlanul, rosszkedvűen tért vissza és kiadta a parancsot a másnap reggeli átköltözésre. Elbeszéléséből nyilvánvaló lett, hogy új állomáshelyünkről a kovalevói mély völgyeleten át látható a Don völgye, és az orosz tüzérség nap nap után belő a faluba. Az esténk rémlátások képzeletében, az éjjel pedig sóhajok között, álmatlanul telt el.

Másnap a sok lappangó betegség nyílt panasszá tört ki az orvosi rendelőben. Egyik, úgy látszik, csak most vette észre, hogy fogai nincsenek – sikerült is neki, hazamehet! Az orvosi előírás ugyanis bizonyos százalékú foghiányt a szolgálat alól mentesít.

A többi foghíjas helyesléssel és vigyori együttérzéssel vette tudomásul a kitűnő tippet. Mások között suttogó tanácskozás folyt a további lehetőségek taglalásában. Egy őrmester középfülgyulladással utasíttatott kórházba. Felélénkülnek az arcok a sors kegyes megváltásában. Harmadiknál heresérv, de nem jó tipp – csak könnyebb szolgálat a verdikt. Meghátrál

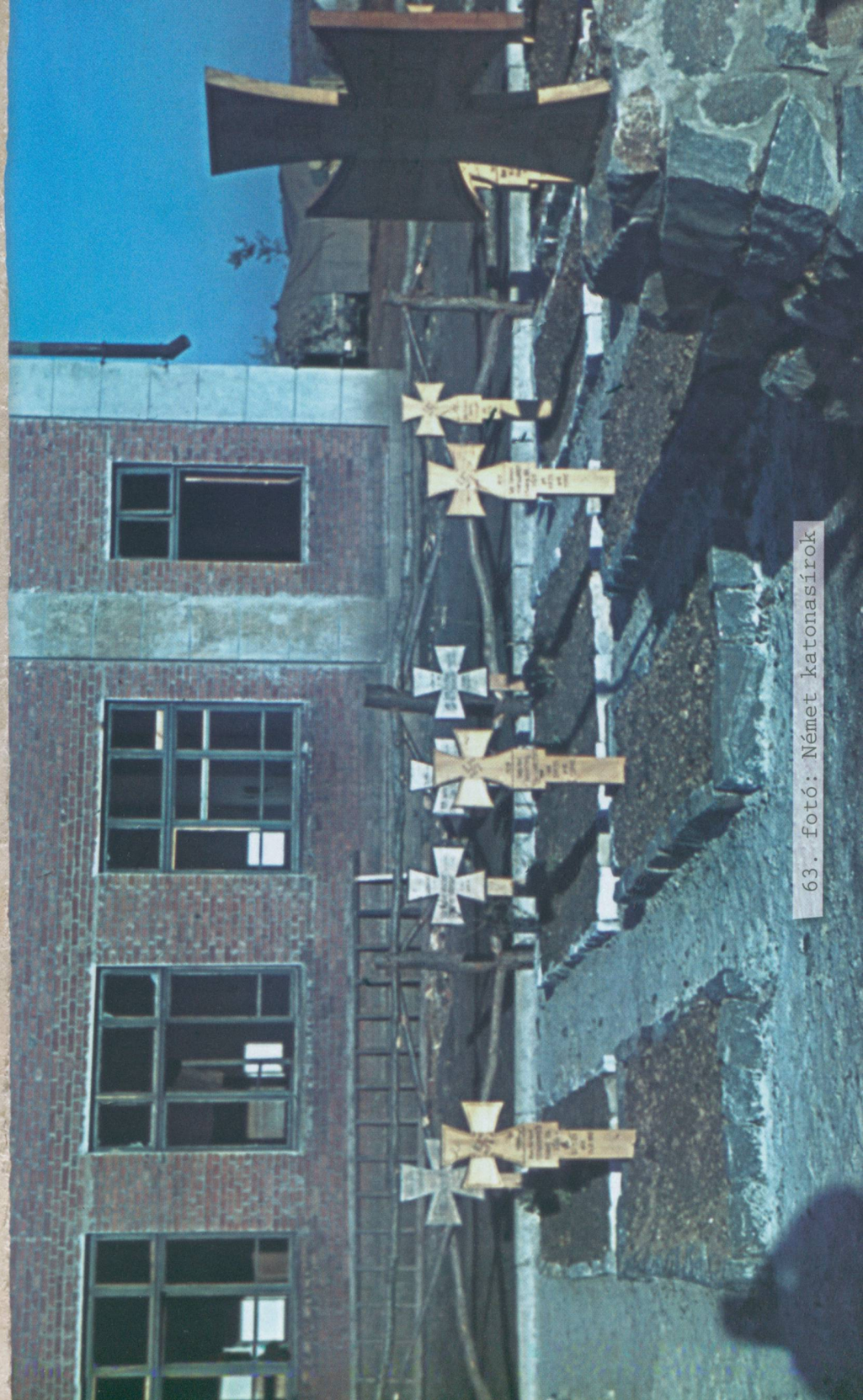

63. fotó: Német katonasírok

az egész sor, belátják, hogy egy napon egy orvosnál nem lesz több megfelelő eredmény. Elcsomagolják hát fájdalmaikat, mint batyuikat, és a kölcsönkapott kilenc szekérrel együtt tizenegy kocsiból álló sor vár a felrakodásra. Régi itt-tartózkodásunkból fakadt barátság teherautót is juttat számunkra. Egyszer hát urasabban megyünk, nem úgy cigánykaravánban, gyalogosan.

A sok jóakaratnak, szívességnek is megvolt a háttere. Megjelennek a lakáshiénák és lesnek a jobb alkalmi lehetőségre, osztozkodnak a szobákon, a szobasarkokon, zugokon. Érezzük, mit vesztünk e pillanatban – bizony mindent, otthont, kényelmet, amit csak lehetséges.

Dél felé a teherautó ponyvája alá bújunk és megindulunk. A száguldó gépkocsi a gödrös, jeges utakon nagyokat himbálózik, dobál bennünket, mint maga az élet. A keskeny ponyva résein figyeljük az ismeretlen utat, a front felé özönlő forgalmat, az utat takarító asszonycsoportokat, a fagytól megmerevedett sok elhullott lovat, farkasoktól, kutyáktól kitépett beleivel, a háború néma áldozatait.

Másfél órás iram, nagyot zökkenünk, megérkezünk. Puhovo-Kovalevo egyesített vasúti állomás, hatalmas orosz mozdonnyal, csövei, vasai, belei kiszedve, mint imént látott élő társainak. *(82. fotó)* Mind a nagy pusztaságot járta azzal az energiával, melyet a magas rendeltetés a számára kijelölt, s most a húsa lüktető vér, a vasa feszítő gőz hiányában tehetetlen tömeg. Ez a közös sorsa mindnyájunknak.

De nem mélázhatunk el sokáig, a közeli alkonyat sürget a lerakodásra. A vasúti állomások várócsarnoka sohasem szimpatikus hely a maga ridegségében, piszkos, szellős mivoltában. Elképzelhető, milyen sivár lehetett az itteni, amelyet szálláshellyé kellett varázsolni.

Deszkából összetákolt, előugró szélfogón át bejutunk a szamováros előszobába, majd a nagyterembe, hol magas, mennyezetig érő, vasköpenyes, téglával bélelt kályha áll, ajtaja kiszakítva. Elképzelem, hogy tódulhatott valaha a messze országból érkező utas a szamovár köré, kis forró tea, pár falat frissítő, egy kis meleg élvezetére, míg a gépóriás az elgőzölt vizet pótolta vasgyomrában. A belső terem a nagy kályha melegétől elárasztva az éjjeli átutazóknak szolgálhatott hálóhelyül, virrasztóul. Ma mind ez dermesztően hideg, a bakancsainkról leverődő hó ráfagy a padlóra. Robinzoni életünk ezen új fejezeténél mindnyájunk homloka aggodal-

64. fotó: Olasz forgalomirányító

mas redőkbe borul, elsoványodott arcunk mintha tíz évvel öregebb lenne. Pár kiló tűzifánk, mely az autóra poggyászaink mellé elfért, vajmi kevés a terem kifűtésére.

A nagy ablakokon keresztül tomboló vihar hangja mellett megkezdjük a fűtési kísérletet, de életet lehelni e rég kihűlt kályhába szinte lehetetlen. Körülnézünk. Mindent el kell követni egészségünk – életünk – megmentésére! Az állomáson hatalmas tölgyfára szerelt német megfigyelőállás. *(86. fotó)* Hát mégsem vagyunk egyedül. Van, aki megértse sorsunkat, és egy zsák szén, mint gyors segítség, vonul be kályhánk mellé. Megjön a kedv, parázslik az egész tűztér, s a kályha mellett már némi meleget érez a test, de a fagyos falak csak úgy ontják a hideget. A humor hangja is rákezd, mikor a padlóból a poloskák ezrei a kályha melletti meleg falra iparkodnak. Nincs itt már baj, otthagyjuk a legénységet és megnézzük, mit rejt a kis falu.

Elszórt kis házak, mint másutt, a bizalmas lakosság, amely megszokta már az új rendet, köszöntéssel kedveskedik. *(83–85. fotó)* Mint újdonság ötlik szemünkbe a sebesültkötöző segélyhely. *(87. fotó)* Liszkiből érkezik éppen a szán, onnan, a Don partjáról, ahol a történelmet véres betűkkel írják. Simán siklik a szán, nagy magyar ló és a kis muszka jó barátságban, egymás mellé fogva, magyar sebesültet hoznak pokróccal letakarva. Pár vércsepp a szűzi fehérségű havon jelzi egy koponyasérült utolsó útját. Odabenn már nincs sok teendő vele. A 35 mm-es amerikai hosszúcsövű puska golyója hatolt át az agyvelőn, mikor a fedezék figyelőrésén kitekintett. Odakerül Puhovóra a többi mellé csendesen, névtelenül, de dicsőségesen.

Estére van egy kis babpörkölt, a hadikoszt egy speciális fajtája, de ízlik a sok fáradság után. E napon az első falat szánkban, doktoraink jóvoltából... De azután gyorsan pihenni térünk, mert utam három bajtársammal másnapra maradt, új táj felé, Misevóba.

Az éjszaka elmúlt itt is, ott is, mindenütt. A különbség csak az, hogy egyik virrasztva fűtött, míg a másik a takaró alatt vacogott. De a hosszú éjszakát is egyszer megtöri a hajnal, s talpon, mozgásban már nem fázunk, már csak egy rossz emléket felejtünk. Még hazulról hozott szalonnámat osztom szét a legénység között, mert csak pótélelmiszer készletünk van kéznél, amihez nyúlni nem szabad, pedig paragrafusból mégsem lehet megélni.

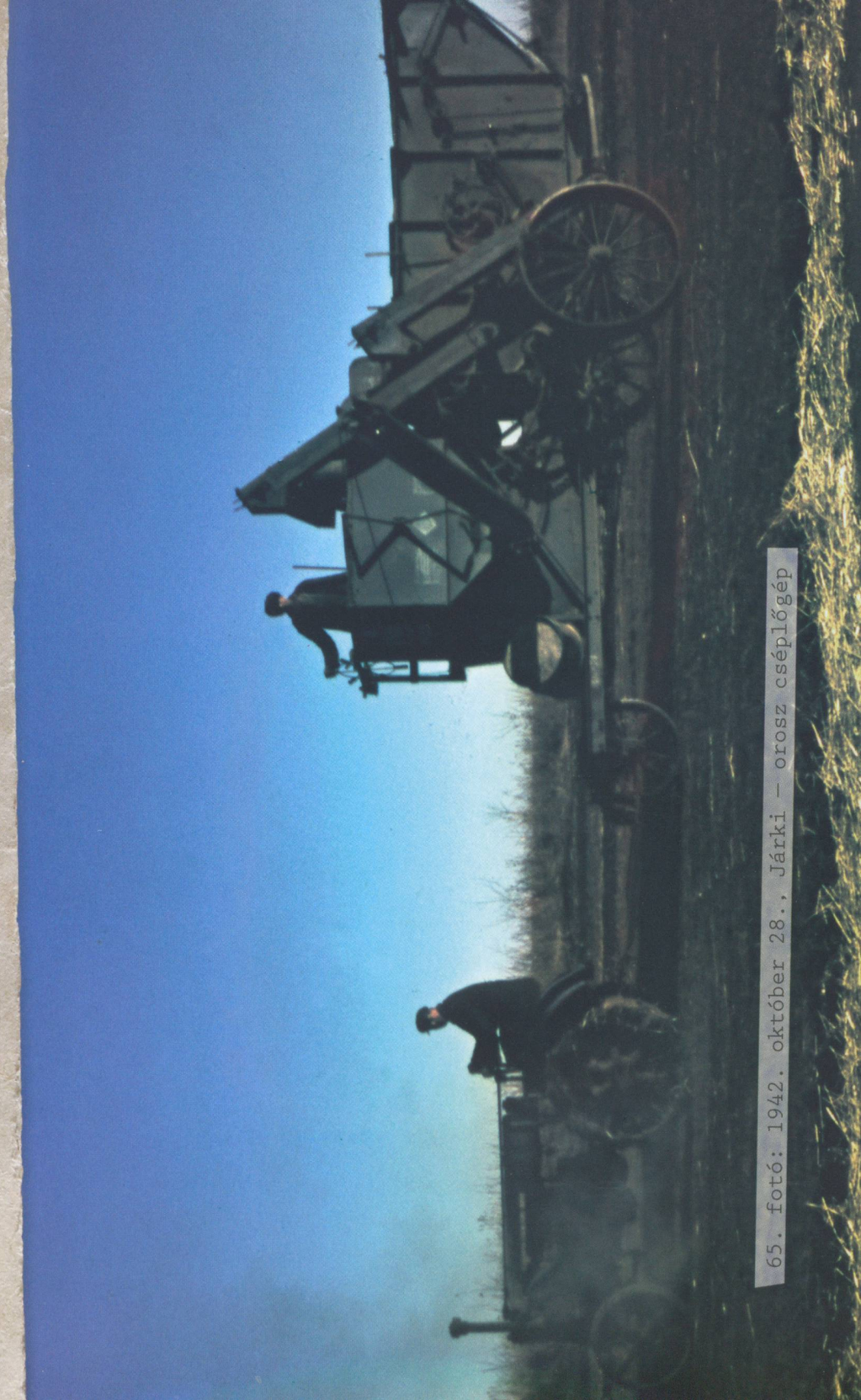

65. fotó: 1942. október 28., Járki – orosz cséplőgép

66. fotó: Petrenkovo – új vasúti híd

Jól ismert poggyászaim, ócska ágyam, valamint a kísérő három bajtárs november 24-én kocsira kerül, és parancsnokommal történt kis meg nem értés után, mely zászlós tiszttársam, Gyurka velem jövetele miatt zajlott le, útnak indultunk.

Kocsink a jeges, havas országúton farol jobbra, balra, sokszor majdnem az árokba sodródva.

Melahino az előző napi utunk közben látott emeletes házaitól megpillantjuk új körzetünket, Misevo falut. Hosszú árok mentén, mintegy három kilométer hosszban szétszórt település. Nézzük a házakat, melyik legyen a miénk. Fiatal tüzér GH zászlós útbaigazít, mutat egy üres házat, egy másikat; jól van, itt maradunk. A vizes szalmát, melyen pár nappal előtte kerékpáros honvédek hevertek, öreg muzsik gyújtogatja, égeti el. Szívesen segít – pálinkát kap, amit háromszoros keresztvetés után, áhítattal fogyaszt el. A csábos ital szagára megjelenik egy másik is, és mintha testvérek lettek volna, olyannyira egyforma a ceremónia a torok öblítésénél. Magunk is bevesszük cseppjeinket, mert fűteni kell, mégpedig gyorsan, oly fagyos itt minden.

Aztán fűtünk fával, szintúgy az udvar körül összeszedett ágakkal. Estig tartó munkánknak sincs eredménye, a kemence alján a falon még nem olvadt fel a kivirágzott hó zúzmara. Ki-ki az ágyba gyorsan, mert csak a takarótól várhatunk meleget. Gyorsan elnyom bennünket az álom, a sok fáradság, az előző éjjeli nem alvás nem kívánt altató dalt felettünk.

Már otthon jártunk álmainkban, talán már élveztük a gond nélküli életet, mikor velőt rázó sikoly riasztott fel álmainkból. Építési rajzolónk, a tizedes úr körül az alomszalma lángokban a kemence tetején, mint valaha Mózes az égő csipkebokorban. Volt nagy ijedelem, kapkodás, mezítláb, hálóingben, ki az udvarra! Szedtük a havat, és hordtuk a mennyezet gerendáiba kapdosó merész lángokra. A nagy hidegben is, mely most már a nyitott ajtón tört befelé, izzadtunk a lázas sietségben, s csak akkor éreztük, hogy reszketnek inaink, mikor a tüzet eloltottuk és fagyos lábainkat dörzsölgettük.

Szellőztetés a nagy füst után, majd nyugodtabb légkörben megállapítjuk a tűzkárt. Egy kincstári nadrág, pulóver és egy pár kapca az összes kár, hálát adhatunk Istennek, hogy ily szerencsésen megúsztuk.

Elképzelhető lett volna sorsunk, ha leégünk és egy szál ingben az utcára kerülünk. Nem is tudtam magamat egyhamar túltenni az idegrázó

67. fotó: Todt-rendszerű útburkolati elem

eseményen, egész éjjel úgy éreztem, mintha a zsarátnok sercegett volna, hogy ismét lángra lobbanjon, de semmi... csak az egerek motoszkáltak a szúette, öreg gerendák között.

Másnap hajnalban ezer a dolog. A még tegnap este beérkezett zsidó századnak és az összetoborzott polgári lakosságnak munkába állítása. Munkahelyek kitűzése a nagy hófúvásban, korgó gyomorral, mert a reggeli a nem számított jövevények számára szörnyen késik. Csak órák múlva hozzák ki a feketekávét és a kenyeret, amelyet – bár fagyosan hideg – nyelek, mint az orvosságot.

Beállt már a két munkáscsoport, tisztították a vastag hótakarót, hogy azután a fagyos földet törjék meggémberedett kezekkel. *(88. fotó)* Zsidóink elesettségükben szánalmas látványt nyújtottak. Ruszin zsidók voltak, de jól beszéltek magyarul is. Nem munkára termett népség, csak úgy kerülgették a lapátot és a csákányt. A polgári lakosság – egy pár férfitől eltekintve – csupa pufók képű, mosolygó asszony és leány. Egy kis ideig tanakodtak, de aztán belefeküdtek a munkába, törték a földet, mintha kenyerük lett volna. Örültek, hogy oroszul beszéltem velük, megértették a rájuk váró munkát és másnap a megfelelő teljesítményt látva, munkaerőváltással könnyítést vezettem be számukra.

Sokkal nehezebb volt azonban a saját ügyem – egy megfelelő lakás gondja. A misevói első szörnyű éjszaka után a kellő fűtés céljából vagy rajkályhát, vagy egy jobban fűthető lakást kellett szereznem. Sajnos a zsidók az előző napi idetelepülésük alkalmával élelmesen elfoglaltak minden üres házat. Az állomástiszt segítségével, hosszas kutatás után egy a zsidók által lakott szobát vettem át, mert üres már egyáltalán nem akadt.

Tánya asszonyt három gyermekével meghagytam a házban. Gyors takarítás, sepernek, a tetűket lemeszelik, s este vonulunk át cigányosan a falun keresztül, egyenként hozva megszokott tárgyainkat. De szörnyen unjuk ezt a sok fölösleges hányattatást! Mindnyájan meghűlve, felváltva köhögünk, éjjel meg a gyerekek sírása miatt nem jön szemünkre álom. Reggelre lehűl a szoba, a lehelet látszik, de az orosz családnak ez még mindig meleg, izzadnak, mi pedig fázunk. Megérthető az orosz edzettség, ha az apró gyerekeket nézzük. Rövid ingecskéjükben mászkálnak le-föl a kályhára, leülnek a szoba vizes földjére, sőt egy szál ingben kifutnak a hóra dolguk végzésére.

68. fotó: Szovjet hadifoglyok

69. fotó: Szovjet hadifoglyok

Ócska bölcső lóg a mestergerendáról, szögre felfüggesztve, benne a kis Marusza tíz hónapos csodalény. *(58. fotó)* Ez is csak ingben, takaró nélkül hever a fakeretre szerelt ócska vászonbölcsőben, a három éves Ivánnak és az öt éves Olhának jut a nevelés gondja. Rángatják, kiveszik a bölcsőből, csúsztatják a földön, s még egy tüsszentés, köhögés sem hallható. A csecsemő még anyatejen, de már nagyosan jut neki a kásából, a peroskiból (tésztalepényben sült krumpli) és mindenből. Egyébként síró masina, mert egész nap nyaggatják.

Anyja éjjel a szomszédban hál vele, miután elpanaszoltam álmatlan éjszakáimat. Tíz éves rokon fiú, a komoly keresztapa vigyáz a két nagyobbra, ott alszik velük a kemence tetején. Ott nevelődnek különben a gyerekek minden különösebb gond nélkül. Az anyjuk nem is ér rá a felügyeletre, legfeljebb néha fejbe veri őket a kemence berakásra használt fazékemelő vasakkal, „csortote satana" (ördög, te sátán) felkiáltással, és aztán dolgozik megint, mint az állat. Hajnali öt órakor jön át ide, a házába, kicsapkodja a külső ablaktáblákat. A primitív asszony prototípusa, a maga igénytelenségében csupa őserő. Kezdi napi tevékenységét.

Főz a gyerekeknek lapsát (metélt tészta), peroskit vagy parapicskát (lángos), a tehénnek úritökből, apró krumpliból moslékot. Azután mos, vizet hoz a falu végéről, piszkot csinál, seper és ez így megy egész nap látszat nélkül. Hadiözvegy, mint a legtöbb, de a Moszkvából kapott hivatalos jelentés és 30 rubel özvegyi díj dacára sem nyugszik bele a végzetbe. Vallásos hittel abban él, hogy a férje visszajön, ha a háborúnak vége lesz. Szegény így könnyebben viseli az élet terhét, legyen hát a hite éltető remény.

Sajnáljuk ezt a népet a maga elmaradottságában. Mosdatlanok, piszkosak, rendetlenek, mint általában a keletiek. Nem használ ezeken a nevelés, tanítás. Az apáról fiúra örökölt ősi szokásokat el nem hagyják. De az oroszszagot itt, az együttlakás közösségében kezdjük már mi is megszokni. Örülünk újra, hogy fedél alatt vagyunk, megkezdődik a kölcsönös kedveskedés, a javak csereberélgetésében, adunk nekik kenyeret, sőt gyufát, szappant és effajta ritka kincseket, és kapunk helyette tehéntakarmányt, a nekünk csemegeszámba menő úritököt. Sütjük is mindjárt, sőt megeszszük nagy csodálatára a háziaknak. Ők ellenben a sült marharépát élvezték, amiről nem is gondoltuk, hogy emberi ételnek is megfelelő. Krumpli is akad, olyan egész nagy, kiadós, ami a tömegeknek való, gyomortöltő,

70. fotó: Szovjet hadifoglyok

71. fotó: A németek oldalán harcoló kubáni kozák

panasz elnémító. Viszont a mi kenyerünk az ő kézi darálójukon őrölt korpás lisztből készült kenyerükhöz képest süteményszámba megy, és a sok szürke köznap után vasárnapot jelent.

Megkezdődött az igazi orosz, nagy tél, havazott egy hétig szüntelenül, és az orkán csak úgy seperte végig a hosszú árkon a havat. Hóakadályok keletkeztek, a frontra menő forgalom útjait biztosítani kellett.

Munkaerőmet kivonják a földmunkából, és az asszonyok nagy csoportja tetőtől talpig behavazva indul a hófúvás miatt oly meddő munkára. *(89. és 95. fotó)* Kettős fogat a szánok előtt, indulnak élelemmel a Don partjára, hogy fennakadás ne legyen. Honvédjeink élelmezése a legfontosabb, az jelenti biztonságunkat, életünket az ellenség e pár kilométeres közelségében.

Tudjuk ma már, hogy a száz méteres Don folyó, melynek túlsó partján az orosz támadással próbálkozik, nem akadály, át lehet jönni rajta gyalog, sőt járművei is, mert teljesen befagyott. Emlegetik az orosz repülő szánt, amely pillanatok alatt közöttünk terem. De ismerjük a mi véderőrendszerünket, az aknákat, a szeges drótakadályt, a vasúti töltésbe, majd a krétás anyagú hegyoldalba épített zárt galériás védőállásainkat, és bennük a magyar katonát, aki mindenütt és így ebben a szélsőséges klímájú országban is megállja helyét a vártán.

Szervezkednek a községek véderői is e harci területen. Nézzük, figyeljük az árok folytatásában a lankás dombot, ahonnan jöhetnek az oroszok, de szól majd a riadó, s mindenki védő sáncaiból szólaltatja meg a hátráltató, megsemmisítő tüzet. Itt közelben állnak ütegeink is, melyek már most is válaszolnak az onnan túlról jövő nehéz ütegek lövéseire. Harci zaj vegyül az orkán dühöngésébe, s mintha sokszor a pokol kapuit döngetnék, csattog, dörög körülöttünk minden.

Építési rajzoló tizedesünk odvas fogai kilazulnak, nem sokáig töpreng, orvoshoz megy, majd a legközelebbi kórházba kerül. Pár nap múlva másik emberünknek sem használ ez az egyébként ózondús levegő, tüdőcsúcshuruttal vígan jut hátrébb egy jobb világba, ahonnan családjához hazajutni nem a reménytelenség óhaja.

Ketten vagyunk már csak, ketten vigyázunk egymásra, mikor a munkahelyeket a nagy hósivatagon járjuk.

Egymást segítjük ki a némely helyen derékig érő hótorlaszból: négykézláb jutunk át rajta, de kötelességet ismerünk és teljesítünk. Kettőnk-

nek serceg már csak esténként a gyertya, az egyik gondolkozik, lát, érez, foglalkozik, a másik unatkozik. Ki meddig, hogyan bírja, majd a sors dönti el, a katonasors!

Élelmezésünk, minthogy a helyi tüzér harci alakulathoz csatoltak, kétségtelenül ízesebb, de vajmi kevés. Kofferjeink tartalma egyre ürül, pótolni kell, ha lehet, az elvesztett hájat, testünk elfogyott kilóit. Sajnos az otthonról havonként egy kilogramm súlyban kapható csomag csak keveset lendít életkörülményeinken. Lassan-lassan fogy tehát a testi energia, és ez a tipikus frontbetegség fogja megszabni ittlétünk határidejét.

Kint még mindig az ítéletidő dühöng, csapkod. Szörnyű a szenvedés akár gyalog, akár kocsin vagy szánon. Dermed a test a vastagra nőtt külső burok alatt és maga az itteni jelenlét, az itt élni kényszerülés ténye óriási szolgálatot jelent. Mindenki leváltást, szabadságot remél, mert órák, percek oly lassan múlnak, mint odahaza hónapok, hetek. Ólomsúllyal jár az idő kereke, lassan könyörtelenül, unalmasan. Elütjük a szabadidőt, kitalálunk mindent, ami azt sietteti. Kinek jut máskor eszébe az óránkénti gyertyafogyást centiméterrel lemérni, az otthonról hozott babkávét, a kockacukrot megszámolni, a ceruzát, a szappant, az Aszpirint az elgondolt itt-tartózkodás idejére beosztani. De hát nem tudja senki, hogy mikor kerül haza, és hogy egyáltalán hazakerül-e valaha. Nem marad-e itt, mint eltűnő jelentéktelen jele a nagy történelemnek, akit az utódok már csak otthon, a névtelen hősök síremlékénél tisztelnek.

Hogy a sors könyvében hogy íratott meg, nem tudjuk, de ne is keressük... Élünk, és míg élünk, tegyük életkörülményeinket lehetőleg kellemessé.

Készül a szán a bognárműhelyben, s a csilingelő trojka nemsokára előáll, hogy szeljük a végtelen hómezőket.

Lesz majd postánk, mert a torlaszokon átjutunk, s hozzuk a hírt azokról, akiket szeretünk, akikért oly szívesen harcolunk. A légipostás tábori válaszos levelezőlapokat december l-én kapjuk kézhez, hetenként egyszeri gyors vivője-hozója híreinknek. Minden ilyen korszakalkotó újítás lelkes örömmel tölt el bennünket, közelebb érezzük az otthont, a meleget e dermesztő fagyban.

A gyors helyi közlekedést, a futárszolgálatot, a bajtársak közötti összeköttetést segíti elő a sícsapat. Ide került a pesti padlásokról az összes síléc, a sok ócskaság. Minden alföldi magyarunk kötöz a lábára egyet-egyet, ha

72. fotó: A németek oldalán harcoló kubáni kozákok

73. fotó: Öreg muzsik

nem is szíjjal, mert az majd mindről hiányzik, de hát csak úgy madzaggal vagy dróttal. S mint a finn testvérek törekvő, de nem éppen tehetséges követője, bukfencezik a havon s szerez olyan pók bokákat, hogy nem győzik eleget borogatni. De elég hosszú itt a tél, mindenki símatador lehet még tavaszig.

Hőmérőm, legutóbbi hazai csomagom becses kincse mínusz tíz fok körül mutat. Az oroszoknak ez még mindig nem hideg. Mi sem maradunk el mögöttük, megszokjuk a mínuszok ezen nagy számaival való dobálódzást. Nem történik semmi különös, legföljebb egy pár meleg ronggyal kerül több testünkre a nem éppen szokásos alkalmazásban.

Vadászharisnyáim karjaimat, kincstári irhamellényem – eszkimó módjára – nadrágként felhúzva, derekam melegítik. Ingeim, alsóruháim számos rétegében elvész a hideg, nincs is itt semmi baj, legfeljebb, hogy este vetkőzésnél alig találom meg magamat. Akinek pedig nincs elegendő meleg ruhája, gyorsabban jár, kél, topog, kezeit dörzsölgeti.

A föld nagyon átfagyott, és így ruszin zsidóink föld helyett mintha szikla vágnának, de a didergő test mozgást kíván, hogy kimelegedjék. Látni itt kocsisokat, alföldi magyarokat csonttá fagyott ruhában, reggeltől estig a bakon. Érzik munkájuk fontosságát, élelmet visznek a frontra, és sebesültekkel térnek vissza. Mindkettő sürgős, mert életet jelent itt, a halál országában.

Odakint a munkahelyen bizony mi is jól átfagyunk, de aztán hazasietünk, fűtünk, pörköljük a kis oroszokat a búbos kemence tetején, kik már az inget sem tűrik meg testükön, rákpiros bőrűek, egészségesek, mintha a nap sütné őket a tél derekán. Jól jön nekik az ingyen fűtés a nagy fahiányban, de sokszor e jóból is megelégelik a sokat, mert nem értik meg, hogy a húsz fokos szobahőmérséklet a nyugati ember megszokása, hogy úgy mondjam lét- és kultúrigénye.

Siralmas helyzet állott be a háború miatt az iparcikkekben. Minden összetört, kifogyott megsemmisült.

Az egész községben alig van egy ép üvegű petróleumlámpa. Búra nélkül füstöl a ronggyal helyettesített lámpabél és ad a szobának olyan hangulatot, mintha siralomházban volnánk. Pedig volt itt villanyvilágítás, önálló elektromos centráléval, megvolt a károk idejében a fehér kenyér, a háziállatok korlátlan tartása. Lenin uralma idején pedig a javak, a földek

74. fotó: Osztrogozsszk – Sura

egyenlőbb megosztása, de szerényebb életviszonyok. Később Sztálin alatt a kolhozrendszer, az állami termelés a földnek javarészét birtokba vette és a népet járomba hajtotta a maga munkakényszerével. Érthető a fentiekből, hogy ki a cári, ki a lenini uralmat dicséri, aszerint hogy mit nyert vagy vesztett vele. De Sztálin uralmáról nem sok szó esik. Leszögezhető végeredményként, hogy a nép legjava panaszkodó kuli, kit hajnalban marhavagonokban hajtottak a munkahelyekre és csak késő este hoztak haza, hogy egész életében az államnak termeljen, az állam urainak a háborús előkészületekre, az ortodoxia áhított világuralmi törekvéseire.

Ebben az állami rendszerben mindenki kolhoz munkaszolgálatra kényszerült, mert a háza körüli kis föld csak a legszükségesebb burgonya, kukorica, takarmánytök termelésére volt elegendő, míg a búzát a kölest, a rozst, ami a kenyeret jelentette, csak ott tudta mint természetbeli javadalmazást megszerezni. A családnak e nagy szorgalommal szerzett jövedelemből is csak egy-két méter mennyezet magasságú, sározott, fagerendás, konyha-szobás házikó juthatott, mintegy 1000-1500 rubel értékben.

Sok bajunk van ezekkel a viskókkal. Még a szerény körülményeket valahogy megszokjuk, a piszkot kitakarítjuk, bizonyos rendet is tudunk tartani, de a lakás kívülről nem zárható, a külső billenős reteszzár csak a bejutásra szolgál, az ajtó belülről fából készült fél fordítóval, esetleg tolózárral reteszelhető.

Bármi külső munkánk akad, holmijaink csak az oroszok őrizetére maradhatnak. De szükség van rájuk a kemence fűtésénél is, mert magyaros hevességünkkel egymásután gyújtjuk fel itt is a házakat. December 3-án este erős füstszagra lettünk figyelmesek. A kemence tartógerendája egészen belül, rejtett helyen tüzet fogott. Hasztalan kíséreltük meg az oltást, a tűz ismét kiújult. Áthívtuk S. L. háziasszonyt és Kiszilov nevű rokonukat. Ez aztán pár pillanat alatt úgy szétverte a hatalmas kályhát, hogy csak csodálkoztunk, miből is volt az megépítve. Az üszkös gerenda szemünk elé került, és pár kancsó vízzel a tüzet eloltottuk.

Alig érthető, hogy e gazdag országban miért nem kerül néhány tégla legalább a kémények építésére. Úgy látszik a háború céljaira volt itt minden jobb anyag fenntartva.

De amilyen könnyen keletkeztek a tüzek, éppúgy alig okoztak különösebb izgalmat. A nép veleszületett sajátsága, de a háborús elfásultság is

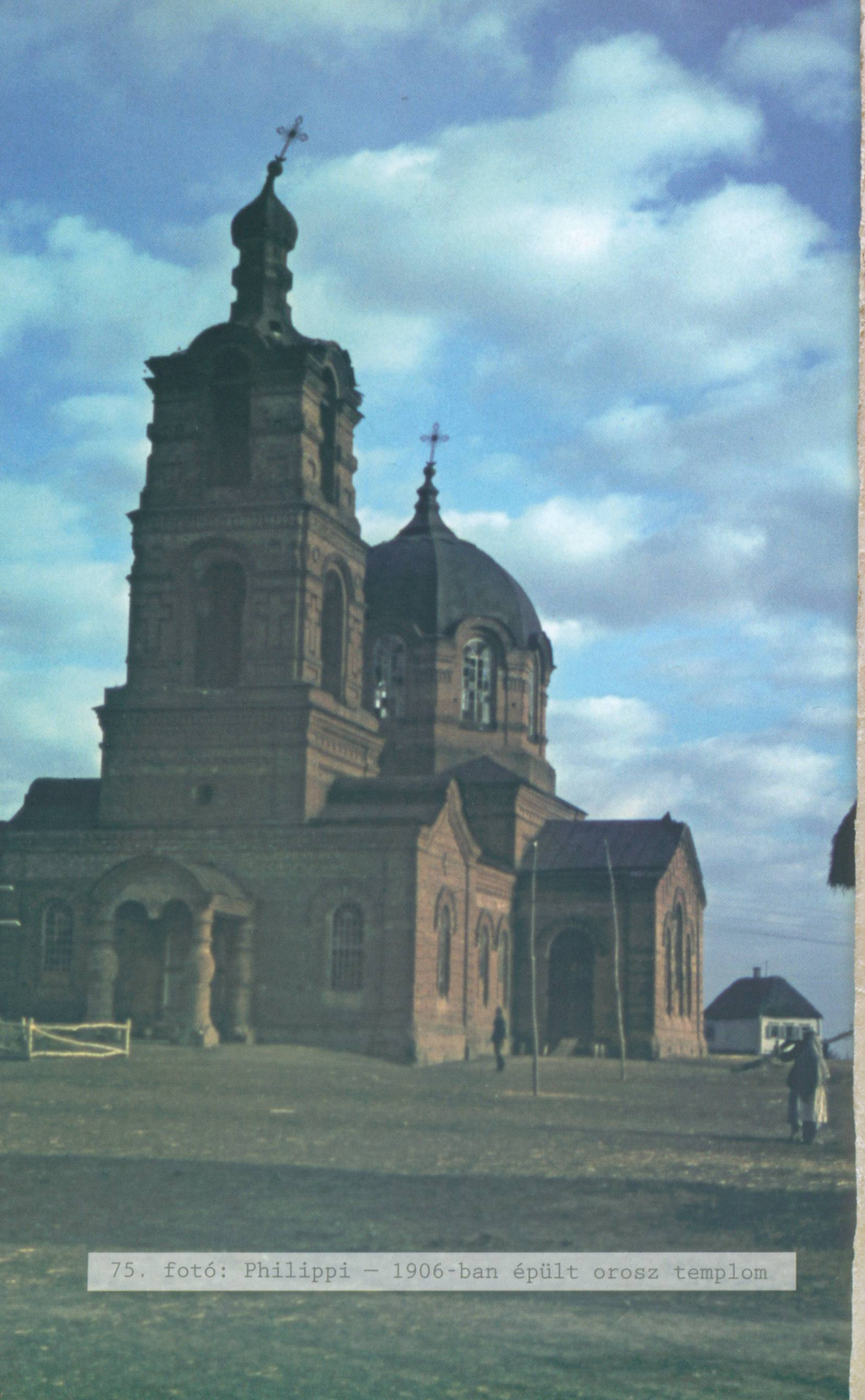

75. fotó: Philippi – 1906-ban épült orosz templom

okozhatta, hogy úgy fogtak fel mindent, ahogy éppen történt. A sors, a végzet kegyetlen csapásai, haláleset, tüzeset, bomba, kiköltöztetés és az a körülmény, hogy egyik napról a másikra földönfutók lettek, nem rendítette meg a népét, sőt az effélén kevés zokszó esett. Vallásos veleszületettségük e bajokban csak Istent hívhatta segítségül, s ez mindjárt megnyugvást is jelentett.

Ez a körülmény irányította egész életüket, a gyermekszületést, -nevelést, mindent úgy, ahogy adódott. A tíz hónapos Marusza fejjel lefelé esett ki a bölcsőből, anyja meg sem ijedt, nem is történt semmi baj, mert jó kemény koponyája kibírta e kis balesetet.

Anyja jól megverte, és azután sietve egy korsó vízzel keresztet írt a földön, s az ügyet az égiek és földiek kegyes akarata szerint jól elintézte.

A keresztvetés általában életük minden jelentősebb eseményét kíséri. A bombatámadástól, ágyúzástól való félelemben e jelben kérik Istent az oltalomra. Evés után és napközben is több ízben a szobasarokban függő ikon előtt a háromszoros keresztvetés áhítatában folytatják munkájukat.

A vallásosságukba babona is vegyül. A torokfájós gyerek az anyjának a markába köp, és ezzel a betegség gyökerében irtatott ki. Amilyen egészségesek, éppen olyan jók az idegeik. Azt, hogy a két nagyobb gyermek egymást túlkiabálja, az ablaktáblákat a vihar, a szél csapkodja, a tehén az udvaron majd megfagy, az egerek örömtanyát rendeznek a lakásokban, a legyektől a szobában maradni sem lehet és sok minden egyebet, ami máshol kellemetlen, itt figyelembe sem veszik, természetesnek tartják.

Másnap a kemenceromok felett tanakodott a falu minden társadalmi rétegének egy-egy kimagasló reprezentánsa. Az öreg sztaroszta, két kályharontó öreg ruszki, két zsidó, egy rafinált, minden hájjal megkent őrmester, egy hadnagy, ki a zsidó munkaszázad parancsnoka, egy keszthelyi honvéd kőműves, a háziak, egy őrvezető és szerény személyem. Ennyi okos ember csak jut majd valamire. A rövid tanakodásból tett, cselekvés lett és hogy az anyag honnan került elő, mellékes, de a koraest szürkületében már befűtöttük a valódi hazai rostéllyal, vastűzhely tetővel és külön téglás kéménnyel épített takaréktűzhelyet. Víg tökmag- és krumplisütés tetőzte be a boldog napot, sőt az úritök mint csemege is ott párolgott asztalunkon.

Már csak a tegnapi álmatlan éjszakát kellett kipihenni, és nem cseréltünk volna senki fiával e földön.

Szegény betegeink, akik abban a boldog tudatban, hogy a karácsonyfa gyertyáit otthon, családi körben gyújtogatják, és kofferjeik tartalmának szanálása után kórházba kerültek, most lassan-lassan hosszú orral visszaszállingóznak. Könnyű ide kijutni, de csavaros az út vissza, az otthonig. Kis tüdőbaj: két napig keserű orvosság, idegbaj: egy kis altatópor, s jöhet vissza az ágyúzajos, bombarobbanásos friss levegőre. Hamar elfelejti itt majd a baját. Sokkal kellemetlenebb, ha valaki a főorvosi diagnózis szankcióját félreértette, és a kinti csapatteste helyett véletlenül hazafelé vette útját. Ilyen értelmi zavart még a legjelesebb elmegyógyászaink sem tudnak másképp megszüntetni, mint hogy a nagy világűrben boldogan hazafelé bolyongót köröztetik, visszahozatják és a hadbíróság világos fejű emberei előtt megfelelő büntetéssel jobb értelmi felfogásra bírják. Szegény ezer barázdás homlokú, kezeit dörzsölgető barátunk, ki e furcsa katonai felfogáson mindig csak elcsodálkozott, hogy fog méltatlankodni az újabb igazságtalan eljárás felett.

Visszaérkezett az orvosi felülvizsgálatról futárunk, lassan, lihegve jött nagy batyujával a hátán, a rajta esett méltánytalansággal, sérelemmel az arcán. Hozta a reménytelenséget, melyet a többiek szívébe is átültetett, és megszűntek a karácsonyfagyertya-gyújtogatási lázálmok.

Zászlós barátunk is biztosra vette szabadulását, az előző világháborúban szerzett, a medencecsontja alatt beszűrődő mély sebhelye és az akkor megállapított, csak helyi irodai szolgálatra való alkalmazhatósága miatt.

Be kellett azonban vonni vitorláit, mert a huszonöt évvel korábbi sebesülés nem szolgált elbocsájtásra alapul, és az a körülmény, hogy lesoványodott, búskomorrá lett és ideges álmatlanságban szenvedett, az bizony itt a fronton olyan általános, hogy emiatt az összes fedezéket ki kellene üríteni.

Jó kezekben van itt a felülvizsgálat, nem engednek el senkit, még orvos kollégájukat sem, kinek arcán, szemein kiült a sárgaság. Nem ok még ez sem az eltávozásra, egy kis szárított kelkáposzta, répa, zabpehely majdcsak segít rajta.

Ha már otthonunkba nem mehetünk, az jöjjön hozzánk, apró rózsaszínű tábori lapok alakjában. A zord idő, az állandó havazás és a viharos hófúvás miatt szinte kalandszámba ment a vállalkozás, hogy valaki a harminc kilométerre fekvő oszinovkai postaállomásról lapjainkat, csomag-

76. fotó: „Itt járt a magyar hadsereg, keresztet, földet és szabadságot visszaadott nektek"

77. fotó: 1940 M Nimród páncélvadász és páncélozott légvédelmi gépágyú

A három helyi nő – egy fotó erejéig – a magyar katonák zubbonyait viseli

jainkat elhozza. S minthogy mindez először Kovalevóba, a főcsoporthoz ment, és csak onnan a nyolc kilométerre fekvő saját állomáshelyünkre, idegekbe marcangoló szívfájdalom lett egy-egy másfél-kéthetes várakozás. Parányi gárdámmal a helyi 10/11 könnyű tüzérszázad 220/64 számú postájához csatlakoztam, melynek állomása a tőlünk csak két kilométer távolságra fekvő Melahinón van. Végre valami e nagy országban, ami a láthatáron belül fekszik.

Természetesen a régi posta, ha nagyobb időközökben is, de éppen azért csak úgy ontotta a küldeményeket. A válaszok megírása napokig tartó irodalmi tevékenységet kívánt. A sok kedves hazai hír nemcsak lelki szükséglet, hanem a csomagok és a különösen divatos tíz dekás minta érték nélküli borítékok kedves csemegéinket: cukorkát, kekszet, mézeskalácsot tartalmaztak.

Nagy szükség volt bizony erre is. A kormányzó úr névnapján ugyan jólesett a fejenként kiosztott egy deci rum és húsz darab Honvéd cigaretta mint különleges meglepetés, de ez az élelemhiányt nem pótolta.

Egyik napon rettenetes hózivatarban tömegesen jöttek a mieink a téli védelem pótlására. A sok éhes gyomorral osztozkodni kellett, napi hatvan dekás kenyéradagunk, mely eddig csak a víziló gyomrúaknak nem volt elég, most a felére redukálódott, s bizony ezt a vidéki gyerekek nagyon fájlalták. A húsdarabkákat a gyanús zöld és szürke levesekből alig lehetett kihalászni, mert szerény jelenléte hogy, hogy nem, elkerülte a kanalat. A legtöbbször délben is, este is kiadagolt főtt krumpli rossz külleme és kellemetlen íze miatt már emberiétel-számba sem volt vehető, amellett sótlan is volt, mert az alezredes úr gyomra a fűszert nem bírta. És ha azt kérdezte legényem, hogy lesz-e még valami, a szakács szellemesen felelte: „ásítás". Egyszer lett volna metélt tészta, de mire kiosztásra mentek, már kifogyott, és lakonikusan megállapították, hogy nem kötelesek adni. Átadtuk tehát magunkat a koplalás művészetének, és a gyenge, egyoldalú étkezés, a vitaminhiány miatt is fogaink meglazultak.

Hivatali főnököm sorai, meleg hangú reményeket nyújtó baráti hangja nagyon jólesett. A távollétemben tanúsított szeretet dokumentumaként már vagy két hete híre érkezett, hogy különleges jutalomban részesültem. Pedig a hivatal is megfeszítve dolgozik, a sok bevonult munkája az otthon maradt kisebb létszámra hárult, s mindennap estig tart az aktagyártás ne-

78. fotó: Jégpáncél a falakon

mes munkája. A kollégák lapjainak tartalma mind e fájdalomban merül ki, és e tevékenységük belőlem is bizalmat vált ki, s teszem a magamét nagy csizmámban, tolom a félméteres havat, bukdácsolok a hótorlaszokban, a kísérő őrvezetővel segítjük egymást, de meg nem alkuvó küzdelem után mindig elérkezünk a munkahelyre és mérünk, kitűzünk, jelölünk, hogy helyes vezetéssel és irányítással a csákányosok szerény tevékenysége a katonai parancs, a gyorsabb kivitel megfelelő kereteibe illeszkedjék.

Bevezetem az akkordmunkát, mindenki üti-vágja a sziklává fagyott földet, hogy a kötelező teljesítmény végeztével mielőbb hazajuthasson.

E munka alól csak a szoptatós anyák és az elagottak a kivételek. Alig akad férfi közöttük, az is keleti szokás szerint inkább csak a munkavezetés kényelmes szerepét vállalja. A polgári lakosság munkába állítása, egész napi elfoglaltsága, és szem előtt tartása az ellenséges szervezkedésnek nyilván elejét veszi a partizánok aknamunkájának. Örülnek ezek, ha este fáradtan pihenőre térhetnek, s nem okolnak kényszerhelyzetükért senkit, csak a háborút, amelyet az ortodoxia nyakukba zúdított.

A munkaszolgálatosok sokat panaszkodtak, egyszer a munkahely nagysága nem volt elég számukra. Nem állt semmi útjukba, hogy azt fizikai erejükhöz mérten növeljék, a munkaprogrammal a katonaság nem takarékoskodott, s azt sem bánta volna, ha a község minden talpalatnyi helye alatt dong a föld a sok földalatti fedezék üregeitől. De nem ez volt a baj! Máskor felváltott munkacsoport alkalmazásával esküdöztek a dupla teljesítményre. Ez sem vált be! Tény az, hogy a csákányok, lapátok nyele töredezett a bősz erőfeszítésben, de ez az újabb tevékenység komolyabban akasztotta meg a munkát, mint eddig.

Makra tizedesünknek és világrengető őrmesterünknek a szégyenpír futott végig az arcán ennyi alattomos rászedés után. Revolvert, puskát csörtettek, és hivatkoztak arra, hogy hánynak kellett pusztulnia hasonló szabotázs miatt a Don partján.

Magam részéről mindig méltányoltam a szánalmas emberi sorsot. Beláttam, átéreztem, hogy a rendkívül erős fagyban nap nap után magán a munkahelyen való ácsorgás is rendkívüli teljesítmény, s minthogy műszaki érzékem is tiltakozott ezen későre halasztott munka ellen, amit ősszel nyugodtabb tempóban, negyedrész munkaerővel jobban lehetett volna elvégezni, megvizsgáltam a munka további lehetőségeit. Az

79. fotó: Leszko, a szibériai kutya

anyagigényt összeállítottam, magam sem hittem a horribilis számokban. 400 m^3 gömbfa, 320 m^3 gallyfa, 600 m^3 szalma, vaskapcsok, dróthálók, vashuzalok stb. Ki fogja ezt, és honnan előkeríteni, kitermelni, mikor eddigi munkálkodásom eredményeképp a környék összes erdeje kipusztult és a föld alá került? Messzire kell járni, ahol kitermelésre való haszonfát lehet találni. És mivel szállítanánk? A kis élelmiszeres szánt is négy ló húzza a fergeteges akadályokon. Megérett az idea a lehetőségek firtatására. A magas formákat betartva, szolgálati jegyen jelentettem buzgó igényeimet. Utána még egyszer, sőt harmadszor is... Azután jött a halvány reményt pislákoló felelet: majd ha a hótorlaszok eltakaríttatnak, 25 m^3 gömbfát leszállítanak a helyszínére.

A zsidókat vezénylő világrengető őrmesterünk német kollégájával december 7-én illemtudóan kopogtat az ajtómon – jólesett a szövetséges viszonyt ilyen baráti együttesben látni. Ím, ha német jelenik meg, mindig valami erőszakra kell gondolni.

Az is történt, „sofort" a zsidó század Sepelev községbe a németeknek hadimunkára. Nem vesztettem el fejemet, írást kértem. Jó öreg fogás ez az időnyerésre és megfontolásra. A magam és agyoncsigázott legénységem sorsa lebegett szemem előtt a munkaerő elvonása után, egy újabb költözés félelmében. Átrágtam a dolgokat, míg a német sógor az illetéktelen parancsnokságok útvesztőit járta, mint ahogy ilyenkor szokás. Nincs gazdája az ügynek, s ha valaki tud is róla, elhárítja magától... A magam ügyével tisztába lettem, a megmaradó polgári munkaerő is szakember jelenlétét teszi szükségessé, tehát minket semmi szín alatt nem helyeznek máshová, és ha fele munkaerőmet elviszik, az én munkám is kevesebb lesz.

Az otthont tehát kiélvezve, már régen vágyott, alapos fürdésre határoztam el magam. Sok erőfeszítésbe kerül, míg az ember kiérdemli itt e testi kultúrát. Előkerült féltve rejtegetett orosz petróleumos vashordónk, amelyet most talán már hoppon fogott szökevény barátunktól örököltünk.

A természet bőkezű adományával, hóval töltöttük azt színig, és élveztük a tűz viaskodását régi ellenségével, a vízzel. Nehéz volt az ősi elemet, mely az orosz tél kitartó, dacoló takarója, derékba törni, vízzé kényszeríteni. De egy óra múlva már csak hóhegyek úszkáltak a víz tetején, és a győzedelmes tűz hamarosan felkínálta a jó lúgos, meleg fürdővizet. Mindnyájan rákaptunk azután a bősz lemosdásra, majd nyugovóra tértünk.

80. fotó: Ház az 1942. november 7-i tűzeset után

Mélyen aludhattam már, mikor a külső ablaktábla mögül nevem kiáltását hallom meglepetve. Ajtót nyitok. Szép szál magyar gyerek a napos tizedes kísérő társával lép a gyertyafény világához. Papirost nyújt át, azt a bizonyos táv-mondatot, a magas parancsot, melynek értelmében zsidóink másnap reggel a mieinknél hathatósabb német kommandóra végzik világmentő tevékenységüket. A dolog nem lepett meg. A parancs végrehajtása miatt az őrmesterhez kellett jutnom. Megnézem az eligazítást, a jelszót, mert ennek nem tudása e szigorúan hadműveleti területen majdnem halált jelent.

„Állj, ki vagy?" – hangzik a kettőzött őrség egyikének hangja. „X. Y. vagyok." Megenyhül erre a sötétből a titokzatos hang. „Előre!" – de tőle három lépésre megint „Állj!" a vezényszó, mire a bemondott „Palermo" után bátran mehetsz, akárcsak otthon az Andrássy úton. Ellenesetben „Hátra arc, feküdj!", mert gyanús mozdulat esetén beléd lőnek. Ilyen végzetes eljárásra azért mégsem kerül sor, de egy jó hófürösztés kijár, amíg a riasztó lövésre az őrségparancsnok be nem kíséri a szerencsétlent, és kellő igazoltatás után el nem ereszti. De velünk efféle nem fordulhat elő. Egy hónapra előre feljegyeztük minden egyes nap varázslatos igéjét, a világ legszebb országainak, városainak neveit.

Tehát előre, s máris bezörgetünk és belépünk a félősen kinyitott ajtón. Az egész zsidó vezérkar szemünk előtt áll házias kivitelben, emberien, de a lelketlen zavarás miatt kissé rosszkedvűen. Előbújnak a takaró alól a bütykös lábak, hogy az asztalhoz, lámpához merészkedjenek. Kibontakozik a magas parancs a telefonista ákombákomjai körül, meg is értik, és mi a nyugalmas éjszakát magunkkal visszük, hogy amott mormolás, káromkodás, riadó, izgalmas előkészület legyen úrrá az éjszakai nyugalmon.

Reggel már messzi jár dédelgetett munkaerőnk, mikor mi a munkahelyeket járjuk. A zászlóaljiroda mellett a bunkernél kanyarodunk az orosz munkásnők gödreihez. Majd vagy fél kilométerre a sározott kis őrkunyhó mellett *(90. fotó)* az őrszemmel pár barátságos szót váltva a gémeskútból vizet hordó asszonyokkal *(91. fotó)* elegyedünk szóba, hogy a hótaposásban meghúzódott inaink kissé megnyugodjanak. Innen érvényesül legjobban a falu tájszépsége, a mellékvölgy és keletre a front felé húzódó fővölgy festői képe. *(92. fotó)* De már ott is vagyunk! Mércénkkel még egyszer kiértékeljük a teljesítményt. Szomorú látvány a három üres gödör, fújja

81. fotó: Az 1942. november 7-én kiégett orosz ház

a szél, hóval telefújja... *(93. fotó)* De ímhol a fenekén egy kis kövér egérke. Bundás teste a hófehér havon egyetlen kis szürke folt. Járta a gödörben élete utolsó nagy körútját, apró lábaival hol fel, hol le, amerre éppen a hófúvás menedékes lejtője engedte. Mind kisebbek az életvonalak, ahogy jártányi ereje kifogyóban volt. De a száguldó orkán, a hó, a fagy erejével megküzdeni nem volt képes, elpusztult. Nem sejtető jóslat-e a mi törekvéseinkben, emberfeletti nagy küzdelmünkben, melyet majd a szibériai hóvihar a magas katonai vezényszó ellenére egyszer mégiscsak elsöpör, megakaszt?

De valószínűnek látszott, hogy már a hadvezetőség sem vette komolyan a tervbe vett munkálatoknak további folytatását. A polgári munkaerőnek, mely a húsz darab, 18 × 4 × 3 m terjedelmű munkagödörből hármat vett munkába, jelentékeny részét a frontra vezető főútvonalak hóeltakarítási munkálataira vették igénybe. E munkaerő hiánya miatti jelentésemre az útkarbantartást fontosságánál fogva minden egyéb más munka elé sorolták. A visszamaradt ötven-hatvan főből álló női munkaerő már nem volt valami nagyszabású munkaterv megvalósítására elegendő. Beállott pedig az igazi orosz tél a december 11-én mért –16 fokos hősüllyedéssel.

Ez már az orosznak is hideg volt, fújta a körmeit, topogott a lábaival, a kemény rög csak nem szakadt, haladás nem is volt észlelhető.

Szakszempontból ez érthető is volt, s így megnyugodtam munkavezetői tehetetlen mivoltomban. Szívesen elhagytam a munkahely többletútját a most már csaknem áthatolhatatlan hómezőkön. Otthonomra fordíthattam több gondot, az itteni ideiglenes otthonomra. A fűtéshez szükséges mindennapi tűzifa megszerzése bár kissé késői volt, de mégsem lehetetlen. A kemény német munkára kényszerült zsidók közül egy-kettő itt maradt és ügyeskedett a ház körüli munkák elvégzésében. Volt köztük orvos, aki a felsőbbség hallgatólagos beleegyezésével, keresztény doktor híján, kezelte saját társait és e helyhez kötött foglalkozásban szabad idejét favágással töltötte.

Sistergett a nyers fa a kályhában, de némi előszárítással mégiscsak fellángolt, s így tisztasági igényeinket, a fürdést és ruhamosást mind többször kielégíthettük. A ruhaforrázás a tetű elleni védelemben hathatós ellenszer, majd az udvaron való kifagyasztás halált hozott minden élősdire. Háztartási teendőink eme mindenre kiterjedő tevékenységében szabad-

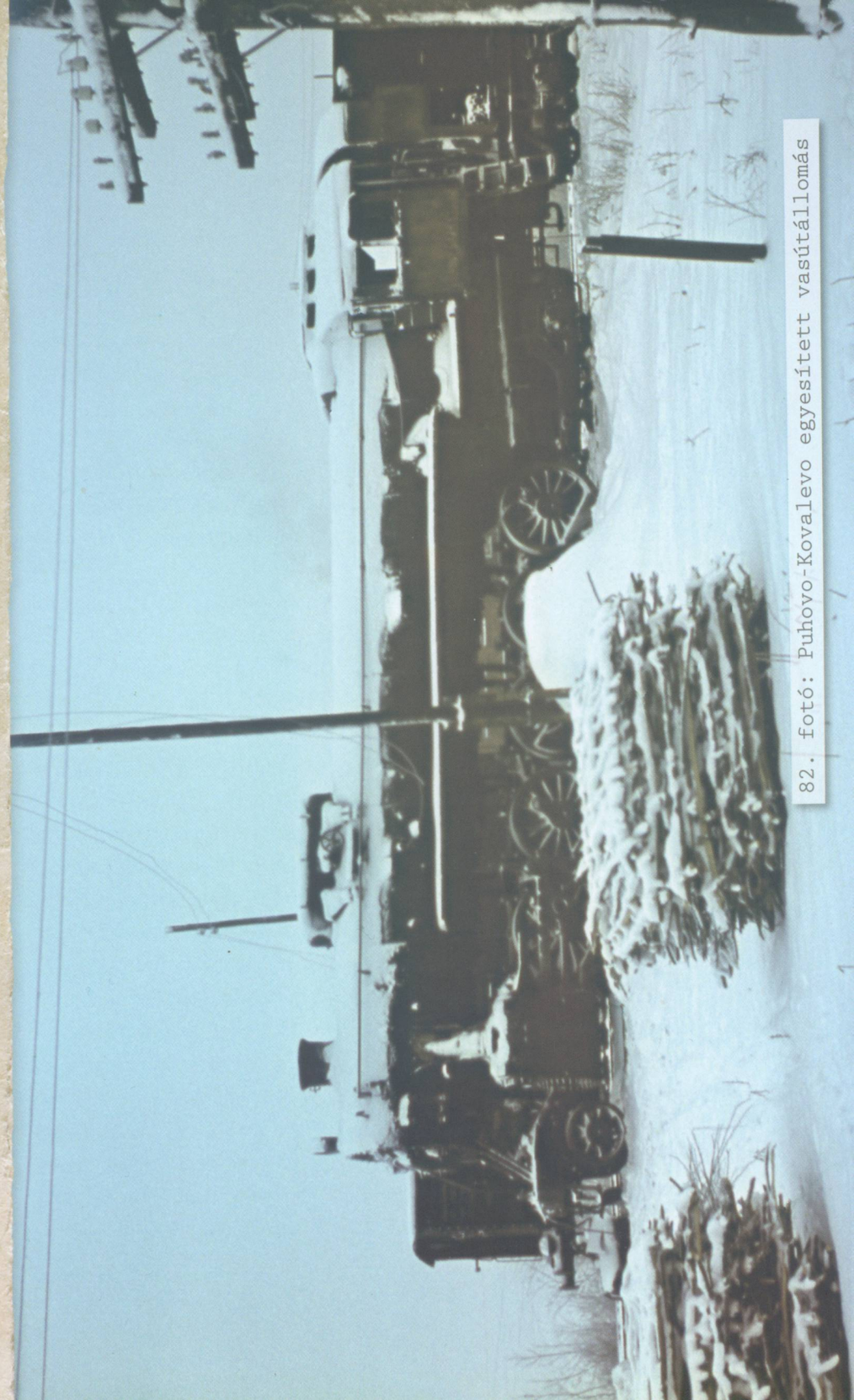

82. fotó: Puhovo-Kovalevo egyesített vasútállomás

időnk javarésze otthonunkban telt el. Sajnos látni kellett házi oroszaink egész életmódját, a mérhetetlen piszkot, a napi tetvezkedést, vagyis – mint mondták – a partizánok irtását, a paraszti orrfújás földet tapasztó képlékenységét. De megutáltunk mindet! A szívélyes ételkínálást finoman, de mereven elhárítottuk. A magunk sovány kosztján jobban megvoltunk, azt legalább nem láttuk, hogyan készült. Az orosz konyha egyik kulisszatitkára jellemző annak a két szőrös patás borjúlábnak a kalandja, amely hetekig hol a farakáson, hol a hamuban, hol a parázson, majd a macska fogai között volt és végül is fejszével szétütve és megfőzve egy fekete tálon felkínálva elénk került.

Nem kellett bizony belőle egy falat sem. Inkább mi kínáltuk őket, hogy elejét vegyük megsértésüknek. Tartózkodásunkat csak észrevették, szomorúan avval könyvelték el, hogy tőlük, a kulturálatlan néptől nem fogadunk el semmit.

Egyéb vonatkozásban az egy fedél alatt töltött életünk a kölcsönös szívélyesség jegyében folyt le. Szívesen tanítottak oroszul, s mi is őket magyarul. Az „egy, kettő három, négy, sánta kutya, hová mégy" népies ritmusegyveleg gyökeret vert kis oroszaink fülében, s ha nem is értették, úgy megkedvelték, hogy álmatlan éjszakáikon – képzelhető, mily nagy örömünkre – ismételten mondogatták egymásnak.

A társaságot ezen szabadabb napjaimban sem kerestem, bár kedves volt itt minden tiszt bajtárs, az idősebbet megtisztelő urambátyám megszólítással. De ismerve e szerény helyzetben a szíves vendéglátás szomorú következményeit, a havonta csak egyszer kapható egy kilogrammos hazai gyors elfogyását, nem tartottam illőnek, hogy a vendégszeretettel visszaéljek. Magam is mértékletes beosztással, áhítattal ettem belőle, hogy mindig jusson is, maradjon is a nélkülözhetetlen pótlás kielégítésére.

Gyurka zászlós barátom egyedüli látogatóm. Szívesen jön át állomáshelyéről, Kovalevóból egy remekbe készült orosz szánon, hozza a postát és a híreket bajtársainkról és viszi a pénzt, havi zsold fizetésünket, hogy hazaküldje, ahol az értéket jelent, itt meg jóformán semmit. Csak a rendszeresített kantinokban lehet érte német cigarettát, némi italt, fésűt, fogpépet vagy más apróságot vásárolni meglehetősén borsos áron. Pénzünk tehát hazakerül jó pengőben kifizetve, derék asszonyaink által megforgatni, hasznosítani.

83. fotó: Kovalevo elszórt házai

De önfeledten is hazatértünk egy pillanatra, hogy aztán szívvel-lélekkel megint itt legyünk! Katonáink december 11-én pont éjfélkor indultak az első vonalba. A jelentős percet, sőt a holnapi újabbak érkezését ismét oroszainktól tudjuk meg. Csodás hírszerzésük mindig támogatott minket magunk elvonultságában. Hát elmentek, a rettenetes orkán arcukba vágja a havat, de ők mennek előre, s megbocsátható a rengeteg panasz, ami mögöttük maradt. Eltűntek háziállatok, egész kerítések, kis házunk mellől is elhordták a szerájt, vagyis a szalmatetős, rőzséből font szénapajtát. Szellős volt, de jobb híján árnyékszéknek használtuk, de még így is a szörnyű hideg miatt legnagyobb elszántságunk helyét hirdette. A rombolás, fosztogatás ártott az általánosan ismert magyar lojalitás jó hírnevének. Csak szervezés hiánya „a szerezz és majd lesz" jelszavas garázdálkodás. A német csapat az átvonulási helyeken előre elkészített szállásokról, tüzelő- és megfelelő élelemkészletről gondoskodik. Ott hivatalos szervek szabályszerű megváltással gyarapítják a készletet, ha arra szükség van. A másik véglet pedig, hogy amikor a német dúskált mindenben, egy honvédet egyetlen lelőtt vadnyúlért tizennégy napi fogsággal büntettek, hogy a németek meggyőződjenek a mi szigorú rendszabályainkról.

Az ágyuk naponként, és főleg az éjjeli órákban dörögnek, viszik a halált a Don túlsó partjára. Tüzérségünk jól álcázott állásaiból minden jelentős célpont pontos adatainak birtokában, kitűnően felel meg a mind több figyelmet igénylő védelemnek. Minél zordabb az idő, az orosz annál mozgékonyabb, az ő ideje ez, amelyben felnőtt, megedződött. De nincsen még baj, kattognak a gépfegyverek is amott túl a dombon, és repülőink is éberen figyelnek. Mindez hidegen is hagy bennünket, megszoktuk a harci morajt és hogy onnan túlról is jön felelet, már csak élményt jelent.

Javarésze oda szól a kovalevói mély völgynek, hová az orosz jól belát, és csapatmozdulatainkra nemtetszését nyilvánítja ki. Az orosz repülők is látogatnak, de nem oly élénken, mint a szép őszi napfényben. Úgy látszik, hiányoznak a német birtokba jutott olajmezők és az amerikaibomba-szállítmány sem ér partot, hogy az anyag kezeikhez jusson. Akárhogy is, jól van, biztonságunk, lelkierőnk, reménységünk megérleli bennünk győzelmünk gondolatát. Hadvezetőségünk is elkövet mindent, hogy a frontkatonának mindene meglegyen, hiányt ne szenvedjen. Élelmiszeres szánok indulnak négy-öt naponként a vonalba. Hús, kenyér, szalonna, vaj, vitaminpasztilla

84. fotó: Kovalevo

a B- és C-vitamin pótlására, és szemes babkávé kielégít ott minden igényt. Örülünk, hogy ami nekünk nem jut, osztják ott, ahol jobban megérdemlik, ahol a figyelem éjjel és nappal az orosz megmozdulásokra összpontosul. Rövid itt-tartózkodásunk alatt is több kisebb, de elszánt bemerészkedést szórtak szét ágyúink, gyalogságunk.

A mi helyzetünk azért mégis sajátságos. Itt vagyunk a tüzérek között, de mint munkavezető műszaki törzset mégsem tekintenek minket frontkatonának. Élelmezésünk is szerény a többiekéhez képest, de veszély tekintetében testvéries az osztozás.

December 12-én délután 2 órakor az est előtti szürkületben sietve taposom a havas utat a zászlóaljirodáig. Az „Arisztid" névre keresztelt kovalevói telefon keresett, sürgős parancs átvételére. Új sorsunk kezdete, gondoltam – mert sohasem jó, ha a magas parancsnokság foglalkozik velünk, leereszkedik hozzánk. Fogom a kagylót, jövőnk közvetítőeszközét, türelmetlenül várom a hangot, mely egyszer csak megszólal. Parancsnokunk bizalmas hangja: „Te vagy az, Levente?" „Igen, Józsi bácsi!" – jelentkeztem nyájas hangon. A munkákat be kell szüntetni, az én munkaerőmet már teljesen elvonták, csomagoljatok össze költözködésre!" – adta ki az egyszerű vezényszót magyarosan, érthetően.

Kölcsönös üdvözlések után az anyag, a drót élettelenül elhallgatott, és magyarázat helyett ezer gondolat villant meg fejemben. Miért? A faanyaghiány bizonyára mégiscsak a munka csődjét jelentette, ha a lehetetlen szállítási viszonyokat nem is mérlegeljük. De hová, merre? – Ez volt a fájóbb kérdés ebben a farkasordító hidegben. Annyi fáradság árán, ügyeskedésünk teljes latba vetésével összehozott otthonunkat, amelyet a télvíz idejére már állandó lakhelyünknek jelöltek meg, ismét elhagyni a bizonytalanért gondjaink sűrű redőit barázdálta homlokunkra. De ha itt nincs munkára megfelelő idő, vajon hol lesz, és miféle? Csak nem Afrika pálmaerdői alatt, az örök nyár hazájában? Ilyen messzire azért mégse menjünk, csak ide át Kovalevóba, megtudni mindazt, ami a telefonból kimaradt, ami még titok előttünk.

Másnap, vasárnap reggel a szán a két szürkével előállott. Csöpi, a tüzérzászlóaljnál a gyomrok mindenható királya, a GH élelemfelvevő közhonvéd udvariasan kínálta a legjobb helyet, én meg az otthoni jó levente cigarettát. *(94. fotó)*

85. fotó: Kovalevo

86. fotó: Puhovo-Kovalevo egyesített vasútállomás, német megfigyelő őrhely

A kényes, finom ízlésű úr, aki az élelemraktárak legfinomabb áruiban kotorászhatott és ennek megfelelő jóltápláltságot is árult el, megelégedve vette agyarába az itt nem mindennapi füstölnivalót. A verőfényes, de szeles időben a közeli Melahinón túl tanulmányoznom lehetett a lakatlan, nagy puszták téli útját, amelyen az élelem- és lőszerutánpótlás bonyolódik le a front katonái és tűzokádó gépei számára. Maga az útnyom méteres hótorlasz, melynek irányát rudakra kötött szalmaguzsaly jelzi, és teljesen járhatatlan. A csekély bevágás is, melyben az út készült, ide torlaszolta a havat, s az nőtt, nőtt gigantikus hótömegeket tárolva belátthatatlan mennyiségig. Vagy száz asszony dolgozik, ássa, ássa, honvédünk felügyeletében. *(95. fotó)* Hol van a rideg mérnöki számítás, amely e munka mennyiségét értékelni tudná?

Mikor a szél seper és a mindkét oldalra tárolt hófalak közét, a kitisztított útfelületet újból befújja, eldomborítja azt. De leleményes a mi népünk fia – az út mellett, a hómezőn találja meg a vékonyabb takarót, új utat vág a szántalppal, és a többi utána már csak szélesíti, simítja.

Könnyen száguld itt a két szürke és jön szembe velünk két fekete. Fekete kucsmás, pokrócokkal bebugyolált tiszt a főhelyen, jóleső harsány üdvözléssel véteti észre magát a pusztai egyhangú csendben. „Dolsikba megyek" – rövid a szó, de sorsunkat hozza a műszaki parancsnokságtól. Tehát még nincs végleges döntés! Ez is vigasz, és sorsomban megnyugodva vágtatok tovább. Nemsokára előtűnik a kovalevói pályaudvar minden már ismert emlékével, hatalmas orosz mozdonyával, élőfába épített merész tüzérségi megfigyelőállásával. A falu végére veszem utam, valami hiányzott, amit még nem vehettem emlékeim közé. Orosz arató- és cséplőgépek két kattintással fényképeim közé kerülnek. *(96–97. fotó)*

Felkeresem a mieinket. Jól fűtött szállás, ágyak, asztalok, székek, mind új szerzemények, készítmények, a jobb kényelem jelei. De a társaság, mint a siralomház lakói, dülöngélnek, unatkoznak, elfásultan sóhajtanak. Az új költözködés súlyos gondja: az emberi és lótápkészlet sok zsákja, a felhalmozott tűzifa, a sok tiszti bőrönd, saját batyujuk és mindhez szállítás céljából csak két kocsi, elgyötört lovakkal. Hogy kerül át mindez megint úttalan utakon, hóviharban, ezer megpróbáltatáson át új állomáshelyünkre? Az előre átélt szenvedés feszítette itt az idegeket, hogy aztán az el nem kerülhető végzet enerválja, elfásítsa.

Nem tudtam meg többet. Napom pozitív eredménye az a pár postalap volt, amit táskámban szorongattam, és a már hazulról jelzett postacsomag, kedvenc mandulás süteménnyel. Ez mint a gondos női kezek rég nem élvezett kiváló készítménye, már maga karácsonyt, meleg, hangulatos ünnepet jelentett számomra.

Közben titokzatos várakozásban telnek napjaink. Némi hír kiszűrődik legújabb átköltözködésünk helyét illetőleg. A 108/41-es zsidó munkaszázad hadnagy parancsnoka, ki Krinyicán lakik, tudomásunkra hozza, hogy a kisebbségi munkásszázad már ott jelentkezett és keresett bennünket szolgálattétel végett, amiből nyilvánvaló, hogy már ott is kellett volna lennünk. Kellemesen lepett meg bennünket, hogy e hely csak négy kilométerre van tőlünk, de annál nehezebb a főcsoportnak, amelynek a tizenkét kilométeres utat a nagy anyagraktár miatt többszöri kocsifordulóval kell megtenni. GH-különítményünk hét tagja pedig még mindig Golopusovkán élvezi a békésebb napokat, de már nem sokáig, mert nekik is csatlakozniuk kell és az onnan számított negyven kilométeren felüli utat mínusz tíz fok alatti hidegben ugyancsak meg fogják emlegetni.

Pár nap múlva az említett 108/41-es zsidó század hadnagy parancsnokát, ki Krinyicán pompás, villamos világítással ellátott szállást rendezett be, áthelyezik hozzánk Misevóra. Az indokolás az, hogy századának munka-, illetve szálláshelyén kell tartózkodnia a parancsnoknak is. A valóság, hogy a frontra irányuló rengeteg új csapat tisztjei áhítoztak e kényelmes otthonra és a tartalékos tisztet könnyen odébb teszik. Megjöttek a német és olasz csapatpótlások is, rettentő felvonulás van az egész vonalon, s elképzelhető, hogy a front körüli faluk túlzsúfoltsága miatt milyen keresett egy-egy üres, még beköltözhető szálláshely. Szegény hadnagy úr, a világ legjobb parancsnoka, ki a karácsonyi ünnepekre hazaengedte minden alantosát, most járja a Canossát az elhelyezkedés nehéz munkájában. Itt legjobb, ha lefekszik az első piszkos faviskóba, mert e koldusfaluban, ha szervező zsenialitásának minden tehetségét latba is veti, nem lesz neki villanyvilágításos lakása, csak tetves nyomortanyája, mint nekünk mindannyiunknak.

A munkákat a kiadott megszüntető rendelkezés után még pár napig folytattam, de december 16-án végleg beszüntettem. Egy munkagödör tizenöt méter hosszú lejtős lejáróval teljesen elkészült, míg a másiknál az

87. fotó: Kovalevo – sebesültek barakkja

előirányzott három méter helyett csak két méterre tudtunk leásni, mert a 2,35 méterre lemélyített próbagödörben forrásvíz felfakadását észleltük. Célom a megszüntető parancs után végzett e kis munkatöbblettel az volt, hogy kész munkahelyet jelentsek, s meggyőződjenek, hogy a fedezékek építése csak a haszonfa kitermelése és leszállítása hiányában maradt el.

Végre teljesen munka és gond nélkül, mint magánzó élhettem egyéni életemet. Reggel három órakor ébredtem, elegendő volt az alvás így is, az este hét órai lefekvéssel. Ébredésemkor ropogtattam a macska falánksága miatt a fejem fölött lógó gázmaszkban elhelyezett hazai süteményből, majd öt órától a derengő szürkületig elgondoltam leendő sorsomat e nagy idegenben. Majd az álmodozásból felébresztett a kis oroszok rikácsolása. Egy korty pálinka a hazaiból, egy jó cigaretta, s azután ki az ágyból. Hóból melegített vízben való alapos frissítő mosakodás után egy kis rumos fekete hangolt, hogy hadiélményeimet egészségi séta keretében tovább fejlesszem. Derült időben a repülők tevékenysége elég nagy volt, de mindig felismertem az ellenséges brum-brum mélyhangú, lüktető zúgást, mely harcszerű fedezésre késztetett. Külön érzékem fejlődött ki az elszórt bombák helyeinek megállapításában. Füstláng jelezte több helyen a pusztulást, de néha megjöttek a németek, és az ellenség eltűnt a messze légűrben. E hideg időben a légelhárító ágyúk tevékenysége megszűnt, a gyújtás késedelme leszállítja a találatok amúgy is kétes értékét.

Tüzéreink ellenben sorozatosan adják a tüzet. Onnan túlról a felelet szerény, csupán egy-két messze hordó ágyú lövedékének ritka becsapódása észlelhető.

A változatos, színes és sokszor élvezetes élmények délelőttijei után napom legkellemetlenebb emléke az ebéd. Az a naponkénti krumplileves pár darab húsfoszlánnyal, amelyhez a kenyér is már ehetetlen, keletlen, ragacsos, a hideg idő, a rossz munka miatt nincs benne élet. De válogatni nem lehetett, lenyomta hát az ember, hogy testi kondícióját lehetőleg fenntartsa. Délután fél négykor már teljes sötétségben a vacsora ismét krumpli, s csak néha-néha sajt vagy kis konzerv. Jön azután a hosszú est már nem is gyertya, hanem mécses pislogó fényében. Mintha foglyok menedéke lenne e kis szoba, a kályha parázsló fényétől megvilágított sápadt arcokkal. De az eltöltött napok száma, ha nehezen is, csak szaporodik egygyel-eggyel, s reményt nyújt a csüggedőnek sorsa elviselésére.

88. fotó: 108/41. zsidó tábori munkásszázad

A földmunkálatok beszüntetése után a zsidó és kisebbségi munkásszázadokat, valamint a polgári lakosságot hótakarításnál foglalkoztatják. Minthogy pedig a műszaki törzsek e munkálatok felett is fenntartják ellenőrző hatáskörüket, sőt azt több községre kiterjesztve gyakorolják, arról végképp le kell mondani, hogy a szigorúan vett műszaki munkálatok megszűntével minket hazabocsátanak. Foglalkoztatásunk végett egymás után kapjuk a sürgős átköltöztetési parancsokat. Krinyica a katonai túlzsúfoltság miatt már számításba sem jöhet. Így hát sürgősen Popassnijba! De már nem volt semmi komolyság az efféle parancsokban, ott ugyanis még kevesebb férőhely kínálkozott.

Majd még jön parancs kettő, három, sőt öt, s ezek után legokosabb, ha várakozunk. Parancsnokunk úgyis beteg, s ez az állapota felment minket a téli cigány kóborlás alól.

Sőt törzshelyünkön, Kovalevóban új helyiséget rendeznek be számunkra, hogy mi is a főcsoporthoz csatlakozzunk. Épül ott már új magyar kályha is. A szent karácsony ünnepi hangulatát, lelkünk nyugalmát ezen újabb hányattatás bonyodalmai háborgatják, de a katonaságnál nincs ünnep, áhítat, belátás.

Az már érthetőbb, hogy az orosz sem respektálja ünnepi érzelmeinket. A Don és a Tikhaya Sosna folyó közén, az úgynevezett senkiföldjén a mocsarak befagytak. Itt merészkedik alattomosan, de bátran és döglött lovaik bőrébe bújva vagy kivájt fába helyezkedve lövöldözi mit sem sejtő honvédőinket. A túlparton pedig gyárkémény a nagyszerű megfigyelőhely, amit keskeny terjedelme miatt ellőnünk szinte lehetetlen. Szénakazal, fagallyhalmaz mind megannyi jól álcázott tank, amelyet a már okozott ártalom után lehet csak felfedezni.

Mindezek dacára hangulatunk kitűnő, újabb jó hír érkezett egy otthoni rózsaszínű tábori lap félremagyarázhatatlan tartalmából, mely szerint a negyvenkét éven felüliek sürgős leváltása várható. Ezt igazán nem reméltük. Az itteni tapasztalatok alapján azt kellett ugyanis hinnünk, hogy e kiváltságos jog, a sokaknak már fél éven túl is tartó kinti szolgálata csak nekünk, kiválasztott idősebbeknek van fenntartva. Nem csodálkozunk, hogy a magunk korosztálya közül jószántából még senki sem jelentkezett leváltásunkra, de hogy bizonyos időre szóló, a lelkeket megnyugtató szolgálati rendszert még nem léptettek életbe, ami a németeknél már régóta megvan, az mégsem lehetett számunkra természetes…

89. fotó: Szovjet civilek, asszonyok is ásnak

90. fotó: Őrkunyhó

De ezen már ne meditáljunk, mikor képzeletünkben a SAS-os behívók már toborozzák a fiatalokat jogos leváltásunkra. Ők jobban is bírják, sőt a mi úttörő munkánk után már valamelyes kényelmet, otthonosságot találnak majd itt, nekik hagyott fészkeinkben.

Múlik közben az idő, december 18-án Szent Száva, 19-én Szent Miklós ünnepe szürkén húzódik meg a hétköznapok között. Az orosz nép az ünnepnapokon éppúgy robotolt, lapátolta az útról a hótorlaszokat, mint egyébként. De templom sem volt e községben, ahol istentiszteletre gyűlhettek volna össze. A szerencsés kivételezettek, a szoptatós anyák, gyermekek és öregek megviselt ünneplőjükben szomszédoltak, tereferéltek. Hazajövet tudtuk meg tőlük mi is a falu eseményeit, de sajnos sokszor a csapatmozdulatokat és még előttünk is titkolt hadieseményeket is, amely jól értesültségüket nagyon csodáltuk.

Közeledett a mi nagy ünnepünk, szent karácsony napja. 23-án már osztották a hangulatot, cseppfolyós állapotban: a jó rumot, amely sajnos oly hamar megtalálta útját a torkok mélyén, hogy csak előzetes hangulatszámba mehetett. De nem történt nagy baj, mert másnapra a javak bősége kínálkozott terítékre. A rég áhított tyúkhúsleves már előre csiklandozta ínyünket, és a metélt tésztával végre valahára gyomrunk megtöltését remélhettük. Helyeslő fejbólintással szemléltük ablakunkból az e koldus falu udvaraiban rendezett szárnyasvadászatot. Gyéren akadtak horogra, de a végleges eredményről meg sem győződhettünk, mert telefonhoz hívtak és közölték a sürgős parancsot a kovalevói átköltözésre. Végtelen tapintat, hogy pont karácsony napján cigánykaraván-útra induljunk. Bár a törzsnek voltak saját kocsijai, azokat nem bocsátották rendelkezésünkre, és így a zsidószázad parancsnokától kunyeráltunk szánokat a felrakodásra. A további élelmezést lemondtam a Gazdasági Hivatalban. Csöpi barátunk az est e váratlan pillanatában vastagon kent vajas kenyeret kebelezett be. Nyilván abból lakmározott, ami a mi gyomrunkból már egy hosszú hónap óta hiányzott.

A dúsan szerelt raktárból tellett ennek is, annak is, a GH szűkebb körű, megértő tagjainak. Meglepődésünket hirtelen palástolni sem tudták, és a mi másnapi útravalónk összekészítésének lázas munkájába kezdtek. E kis előzékenységről később kiderült, hogy az illetékcédulán kétnapi kész élelmezésnek számolták el. Így hát a kulisszatitkok mély rejtelmeibe te-

kinthettem bele, ami magyarázatot adott gyenge ellátásunk okaira. E csekélységet elkönyveltem, melegen búcsúztam és utána a helybeli tiszteket kerestem fel elbúcsúzásra.

Itt meg a teljes jólét valóságos eldorádója bontakozott ki szemeim előtt. Paprikás csirke rotyogott a lábasban, és a makarónit éppen szűrték a víztől, buzgó szakértelemmel. Egy spontán megnyilvánult asztalhoz hívással – minthogy éppen Ádám napot tartottak –, szabadkozásom dacára asztalhoz ültettek. Önkéntelenül felkelt a gyanú, hogy jónéhány finom névnapi lakoma zajlott itt le, míg én a krumplileveseken tengődtem. De megbékéltem, mert a jó magyaros vacsora, a felszolgált metélt tészta, házi sütemény, a borocska jó hangulatot hozott, s csak utána az álmatlan éjszakám intett arra, hogy e váratlan jólét már nem nekem való, elszűkült gyomrom telítettsége már beteggé tesz. Már reggel négy órakor felkeltem, hogy a fél hatra ígért szánokra idejében felrakodhassunk, de ezek – régi katonaszokás szerint – több mint két órával később érkeztek meg. Szívességről lévén szó, ezért sem szólhattam.

Sebtiben elbúcsúztam Tánya asszonytól és a gyerekektől. Nagyon sajnálták távozásunkat, bizton azért, mert a tőlünk élvezett kiadós fűtéstől és világítástól elesnek. Megbecsült lakók voltunk mindenütt, inkább adtunk, mint kaptunk. Utánunk alig jöhet jobb, pedig máris akadt reflektáns, mint mindig egy-egy elhagyott, megüresedett szobára.

Végre tehát megindultunk, robogtunk az országúton a nagy hidegben, szitáló hóförgetegben. Az átláthatatlan, sűrű köd miatt ismert utunk messzebbnek tűnt fel, és csak közvetlenül a törzs szállása előtt vettük észre, hogy megérkeztünk. A kovalevói pályaudvar mögötti házban nagyobb szoba, bizonyára utasszálló lehetett valamikor, most legénységünk ágyaival, málháival, a GH anyagkészletével, rengeteg piszokkal, szétszórt szalmával, hamuval volt tele. Beköszönés után megismertem a háziakat, szokatlan volt Dojzin, az ötvenöt éves, molett, szőke hölgyön az úribb külső, kisleánya, a tizenkét éves Zinácska pedig tiszta ruhácskájával, mosdottságával. Mielőtt azonban elmerültem volna a beszélgetésben, gazdag postám kötötte le figyelmemet. Sok hazai lap, amit már vártam, csomag otthonról is, és egészen váratlanul a fővárostól is. Mindez karácsony napján, a szeretet ünnepén könnyekig meghatott. Sajnos nem tudtam még élvezni ünnep áhítatát, lakásom rendezése volt soron azzal a már itt szer-

91. fotó: Gémeskútból vizet húzó asszonyok magyar katonákkal

zett nagy gyakorlattal, melyet a rengeteg költözködés alkalmával sajátítottam el. Vagy négy legény keze alatt repültek a priccsek, a sok batyu, kacat és minden egyéb, és bevándorolt a mienk, az itteni rövid idő alatt hozzánk szegődött nagy orosz faággyal.

A fél háromkor beálló sötétségben már a kályhában lángoló fahasábok élénk fénye adta a hangulatot. Majd előkerült egy szál gyertya, és megkezdődtek az ünnepi előkészületek. A kis erdeifenyő GH századosunk leváltására küldött Gabi zászlós barátunk százhúsz kilométeres, áldozatos szánútjával Verettyéről került hozzánk. Csak fiatal embertől telhetett ennyi buzgalom orosz karácsonyunk érdekében. Előkerültek kofferjeinkből a még hazulról hozott papírszalvétáink, abba csavartuk a német bonbonokat, és a kötözésnél Zinácska is kedvesen segédkezett. Dojzi közénk ült, és gitárt pengetve gyönyörű orosz dalokat énekelt.

Édes-búsan, fájdalmasan csendült ki a húrokból a traktor gyönyörű románca: „És mennek ők a Don felé szörnyű páncélkocsikkal, feldúlják az otthont, a férfiainkat fogságba vetik, és állatot, terményt rabolnak és ínség marad nyomukban". Elhangzott, csend lett. Mélyen átérezték ők, minden sora, szava átélt fájdalom, és könnyet csalt ki szemeikből. Megértettük, és ők is minket, a mi szent, ünnepi áhítatunkban.

A kis erdeifenyő gyér ágaival feldíszítve karácsonyfává változott. Asztalhoz ültünk, császárkörte likőrből kis pohárkákkal az otthoniak és a magunk egészségére hörpintünk. Mély csend! Szomorú est! – Lélekben, képzeletben otthon vagyunk, ott lenne a mi igazi karácsonyunk, de itt hol van a meghitt családi hangulat, az ajándékozás, a szeretet átfogó öröme? Elmerengünk, fojtogató keserűség üli meg a torok mélyét, az eltitkolt könnyek ott szoronganak mélyen, hogy hangos zokogásban fel ne törjenek. Hamarosan megesszük sertéssült ünnepi vacsoránkat, felállunk, nem sok szó jön úgysem ajkunkra, elmegyünk, keresünk hát más társaságot, ahol eloszlik a szomorúság a fiatalok hangulatában.

Fagyos, csikorgós havon vesszük utunkat a falu vége felé, az orvosi étkezdébe. Együtt van már ott a társaság; a fiatal főorvos, a hősszerelmes, a kis orosz orvosnővel halk csevegésben. Egy tüzér főhadnagy a konkurens, aki a magyar és orosz nyelv keverékének szellemes és mindent kifejező igéivel érteti meg vallomását. Egy csendes idősebb orvos sógorával búslakodva és mi, az öregek csoportja, kik másfél üveg likőr alakjában

92. fotó: Mellékvölgy és keletre, a front felé húzódó fővölgy

helyezzük el a hangulatot az asztalra. Eltekintve a két szerelmes évődésétől, kevés szó vált úrrá az asztal körül, inkább csak erőltetett tréfálkozás, hogy teljék az idő az éjféli szentmiséig, mely az első sebesültsegélyhely barakkjában kerül bemutatásra. A nyitott ajtón sűrű pára csapódik ki a dermesztő hidegbe.

A hosszú helyiség egyik oldala emeletes priccsekkel beépítve a sebesültek fekvőhelyéül szolgál. Egy-két gyertyaszál kísérteties fényében halálsápadt sebesült katonák meredeznek, hogy megpillantsák az előkészületeket. Középen a kisasztalkára elhelyezett tábori oltár két szál gyertya lobogó fényében. Egyszerűségében is meghatóan fenséges a félórás szertartás. Könnybe lábadnak a szemek, a nagy idegenből hazarévednek a tekintetek, ahonnan épp úgy gondolnak most reánk, de talán még féltőbben, aggodalmasabban. A honvédkórus áhítattal énekli a karácsonyi énekeket, s minden oly harmonikus az itteni közösség együttérzésében. Átérezzük e nagy száműzött család minden rejtett érzelmét, gondolatát. Bár számoltunk orosz légitámadással, de a derült, holdvilágos éj nyugalmát semmi sem zavarta meg. Nagy, szent élménnyel gazdagabban indultunk haza és boldogok voltunk, hogy a mi orosz karácsonyunk békés, szent áhítattal múlott el felettünk.

Azt hiszem, hogy odahaza a karácsony még szomorúbb lehetett. Ott a magyar csapatokról szóló jelentés az Oroszországba kitévedt családtag sorsát jelenti. Mindenki hozzátartozója szempontjából mérlegeli az eseményeket, mert neki közelebbije, kedvesebbje, féltettebbje nincsen odakint. Az általunk küldött tábori lapok sem adhatják meg az otthon nyugalmát, mert a nagy távolságból a posta csak tíz nap alatt érkezik, s e hosszú idő alatt egész eseménysor jelenthet veszélyt a katonára... Maga a repülőposta sem hozott e téren megnyugvást, mert a válasz a viharos téli időben még egy hónap alatt sem jutott kezeinkhez, s emiatt teljesen lemondtunk róla.

A karácsony első szent ünnepén más látogató híján az ukrajnszka betegség lepett meg bennünket. Általános levertség és a mínusz tizenöt fokos hidegben a kiszaladgálás nem tartozik a kellemes emlékeink közé. Orosz nőink ellenben annál jobban érezték magukat.

Valóban nem vallották a magyar megszállás kárát semmiben sem. Két őrvezető volt itt a mecénás, kik nap nap után gazdag terítékkel lepték meg

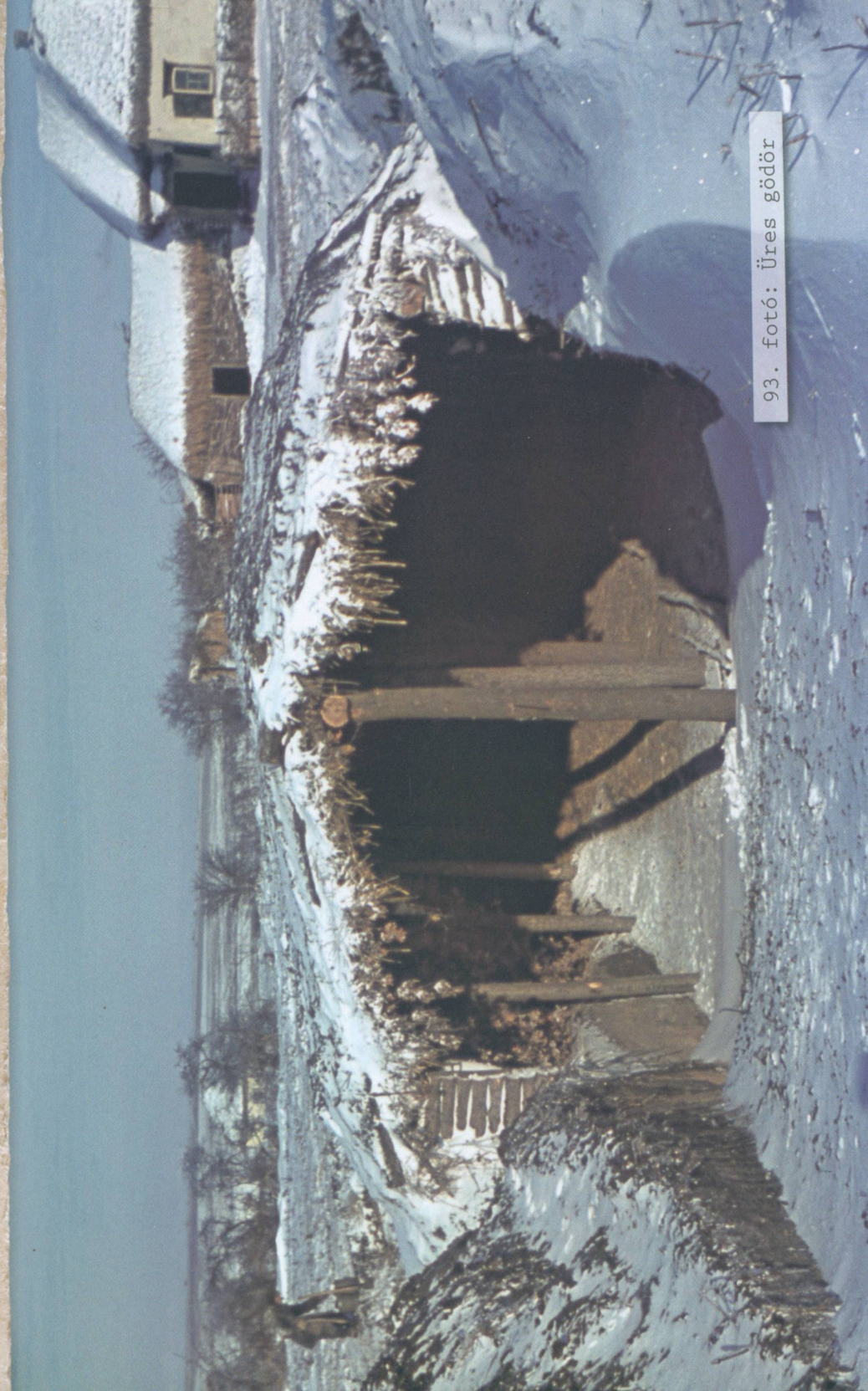

93. fotó: Üres gödör

szerelmeiket. Akad itt bőségesen kocsonyahús, szárnyas, rum, likőr, sőt pezsgő, cukorka, csemege és minden egyéb. Míg a magyar tisztek éheznek, akad csirkefogó, ki könnyen jut a katonai élelemtárba s felelősség nélkül lopkodja az ínyenc falatok, italok legjavát. A nagy dáridótól aludni sem tudtunk. Egyre is megy, mert hol az egerek, amelyek itt patkány nagyságúra nőnek, hol pedig az ellenséges repülők bombatámadásai és az ágyúdörej nyugtalanítja éjjeleinket.

Másodünnepen a környék alapos megtekintése és fotóemlékek gyűjtése van a programban. A sebesült barakk hatalmas szalmazsuppos tetejével, körülrakott tőzegkockákkal és jól fűthető orosz kemencéjével megfelelően meleg, de annál sötétebb helyiség. *(87. fotó)* Az utamba akadt orosz arató- és cséplőgép félig behavazva, értékesebb alkatrészeit az oroszok visszavonulásuk idején leszerelték, és annyi kíméletet sem érdemel, hogy tető alá kerüljön.

A konyha a fedezékben tipikus szükségépítmény, s bár reggeltől estig fűtik, mi sem olvad el a külső hótakaróból, s így az is szigetel a hideg ellen.

Az egész falu csupa gyalogsági és tüzérségi állás, igazi harcálláspont, amit bővítenek is, mert egy esetleges orosz támadásra itt a fővölgyben közvetlenül kínálkozik alkalom. E dombos, völgyes, de nyílt terepen egymással farkasszemet nézünk. Szvoboda, a Don túlsó partján levő nagy orosz város tisztán látható hatalmas templomaival, épületeivel. Hosszú védelmi állás készül most is, a kemény hideg dacára. Németek dolgoztatják a polgári lakosságot, s mi e kezdeményezést mindig szívesen vesszük, mert az ő háborújuk ez, ők tudják, hol kell a védelmet kifejleszteni.

Mikor itt a hadiállapot teljes feszültségben, majdnem a kitörésig fokozódik, házi oroszaink pompás jókedvükben kaphatók népviseleti fényképezésre. Jiwdekije Brunowa – a mi Dojzink ukránszkában – elég jól fest, Róza Jehorowa és leánykája, Ligyija az orosz típus mintaképei, de méltán érdemli meg a felvételt Zinajoda, Dojzi leánykája piros, fehér, zöld ruhácskájával, amelyet irántunk érzett szimpátiájából öltött magára. A gitár, mint nemzeti hangszer, nem hiányozhat kezeikből, ez adott ütemet, kíséretet zengzetes énekükhöz. *(97–98. fotó)*

December 29-én nagy az izgalom, a frontszínház kínálta pompás műsorát egy kis kacagásra. Melahino környékbeli falvaiból odasereglett a mulatságra éhes honvédsereg. Nem számított a távolság, sem a hideg, azt

94. fotó: Csöpi, a GH honvéd és a két szürke

mindenkinek meg kellett néznie. Menet is, jövet is a német nehéztüzérség vontatta ágyúit új állásokba. A komoly gépek mellett hurcolták a kényelmet is, egy-két időközben szerzett sezlon, szekrényke alakjában. Kutyájuk girhes, sovány, de itt az ember társának is szenvednie, küszködnie kell a nincstelenségben.

Rövidesen ott is vagyunk Melahinón az országút menti népiskola termében, melyet dobogóval színpaddá alakítottak. Egy petróleum gázlámpa mindjobban elhalványuló fénye a színpadi világítás. Mindez csak mellékkörülmény, mert a műsor tényleg jó volt. Kiss Manyi ugyan nagyon rekedt volt, de majd szétszedték a lelkes katonák. Utry Anna jól bírta, a maga megtermett fizikumával. Még azonkívül Kertész Dezső bonviván, Mike Ferenc hangimitátor és Raáb Alfons hangszerbohóc tűntek ki szórakoztatásukkal. Ami különösen feltűnt, mert jólesett szemünknek, itt láttunk végre civilruhát, mégpedig vasaltat, elegánsat. Kellemes emlékkel távoztunk a hideg, csillagos éjszakán, a frissen hulló szűzi havon. Otthon már várt a színházi vacsora, egy kis zabpehelykása, amellyel visszazökkentünk a köznapi szürkeségbe.

Szilveszter napján erős ízületi influenza, melyet a legutóbb költözködéskor szereztem, kínzó levertséggel döntött ágyba. Az esti mulatságot, melyet az orvosi kar ígért be, nem sajnáltam, a többiek is – egy kivételével – csendben lefeküdtek.

Éjfél is elmúlt már, mikor egészen közeli fegyver- és géppuskaropogás riasztott fel álmunkból. Sok golyó a házunk falán is kopogott, és öreg századosunk baljóslatú rémlátásában orosz betörésre tett figyelmessé bennünket. Sorsunkat hát el nem kerülhetjük, és vagy meghalunk, vagy nehéz batyuinkkal vonulhatunk majd a Don jegén keresztül a rettegett orosz fogságba. Éppen otthoni süteményem maradékát ropogtattam, nehogy ilyen jó falat kerüljön a betyár vörös zsákmányául, mikor házunk felé erősbödő katonalépteket hallunk. Nyílik a külső retesz, az ajtónk előtti rövid folyosón botorkál már felénk, majd erősen kopogtat. Döbbenetes pillanatok, de az általunk kérdezett: „Ki az?"-ra magyar szó a felelet. A túlfeszített idegek kellemesen enerválódnak, de a jelentés nem megnyugtató, mert riadó, általános készenlét a parancs. Felöltözünk, felkötjük pisztolyainkat, és kilépve a ház mellől szemléljük az eseményeket. A szesz, a mulatságból kilőtt pár golyó fokozta a vak rémületet egész sortüzekig, s talán nem is

95. fotó: Asszonyok a hómezőn

halálos áldozatok nélkül. Előzetes bejelentés nélkül ilyen szilvesztert nem kért senki, sem a frontkatona, sem a munkaszolgálatos. Káprázatos piros, fehér, zöld rakéták ölelkeznek össze a magas égen és szüntetik be az oktalan lövöldözést.

Beköszöntött az újév. Jókívánságok legfeljebb csak szűk bajtársi körben hangzottak el. Nem szokás az ünnepélyeskedés idekint. Mindenkit inkább a harci esemény érdekelt. Az a vállalkozás vonta magára a közfigyelmet, melyet 3-án kellett volna végrehajtani. Akadt sajnos ilyen elég, és mindig aggodalommal töltötte el a higgadtabbakat, mert a jól kiépített orosz állásokba kerülni – komolyabb eredmények nélküli – véráldozatot jelent. Általában minden ilyen agyonreklámozott akciónak, melynek főleg erőszakolt kitüntetésszerzés volt a célja, nyomára jutottak az oroszok, és a „Jöhettek, el vagyunk készülve" híradásuk akadályozta meg a kalandot.

Mindezt az ágyból a tapasztaltaktól hallom, s eltűnődöm, mennyi minden van itt felügyelet nélkül, önkényesen. Érthetetlen az is, hogy egyheti betegségem alatt orvos még többszöri felkérés dacára sem nyitott reám ajtót. A kétségbeesésig komor itt a beteg helyzete. Így vagyunk mi, idősebbek valamennyien, dülöngélünk betegségünkben, de innen nem szabadulhatunk, míg teljes dögrovásra nem jutunk.

Az alsódabasi összetoborzási parancs, amely most kerül elő egy titokzatos ládából, kifejezetten a negyvenkét év körüli korosztályokra utalt. Nyilván tudta a parancsnokság, hogy nálunk fiatalabb, ellenállóbb munkaerőre van szükség. Lelkiismeretlenség volt tehát a behívásnál e szempontot figyelmen kívül hagyni.

Valami azért mégis felvidít bennünket, január 4-én megkapjuk a honvédség szeretetcsomagját, egy negyed kilogramm szaloncukrot, egy üveg francia pezsgőt és huszonöt darab édes kekszet. Senki sem vitatja el, mennyire nagy dolog, hogy e temérdek csomag a hihetetlen hosszú úton mégiscsak kijutott és bejutott minden fedezék minden egyes lakójához.

GH századosunk, kinek leváltása már egy hónappal ezelőtt megtörtént, december 28-ig azért böjtölte ki az időt, hogy a három hónapos frontszolgálattal kiérdemelje a tűzkeresztet. Menetlevele birtokában csak január 4-én indult útnak, de a hőn vágyott szeretetcsomagot pár órás időkülönbözet miatt nem vihette magával. Utólag tudtuk meg, hogy szabadságos vonatát az orosz repülők kegyetlenül géppuskázták, negyven sebesült és

96. fotó: Orosz aratógépek

hat halott volt az áldozat. Milyen véletlen is az ember sorsa, hosszú ittléte alatt semmi baj nem történt, s éppen hazautazása idején forgott élete a legnagyobb veszélyben.

Közben körülöttünk élénkülnek a harcok. A légitevékenység, a bombázás, a tüzérség és a gépfegyverek nappali és éjjeli működése szinte megszokottá válik. Nem kivétel a január 7-re eső orosz karácsony sem, úgy látszik, nem tartják az ünnepet az istentagadók. *(8–10. melléklet)*

Részünkre e napon a hadtestparancsnokságtól újabb költözködési parancs érkezett. A 205-ös honi munkavezető-csoport törzs a IV. utászzászlóalj tehergépkocsijainak igénybevételével induljon Osztrogozsszkba, a városból észak felé a frontra vezető útvonal 202-es magassági pontig terjedő szakaszának vonalkifejlesztésére, illetve karbantartására. Ugyanott negyven személy részére föld alatti szálláshely és két kilométerenként az útkarbantartó honvédek részére bunkerek készítendők. *(100–102. fotó)*

Újabb parancs, kellő óvatosság! Másnap elmegyünk a IV. utászzászlóalj parancsnokához Putschinba a járművek kiszolgáltatása miatt. Megtudjuk, hogy csak két üzemképes teherautójuk van, holott a saját rakományukra 60 drb. lenne szükséges, így a négy kocsiigényünket nem is vállalhatják. Megy tehát jelentésünk, hogy a parancs teljesíthetetlen. Érthetetlen, hogy még véletlenül sincs tervszerűség, komoly átlátása a lehetőségeknek.

Január 9-e az orosz polgári lakosságnak volt izgalmas napja. A közeli Misevo községben fellépett a kiütéses tífusz. Kiköltöztetés és néhány házba való összeköltöztetés volt elrendelve. A nagy barátság, hogy úgy ne mondjam, szerelmi kapcsolat, ami különösen a németek között volt elmélyülve, megindította a protekciót, és a parancs nem is lett végrehajtható.

Január 10-én két hivatalosan küldött és két általunk leállított pótehergépkocsi pár órás felrakodás után elindult velünk új állomáshelyünk felé. A gyönyörű Arinnyca vad völgyén hóviharban ereszkedünk le, majd egész sor vasúti mozdony és kocsironcs mellett beérkeztünk Osztrogozsszkba. Szálláshelyünk a 7. utcában volt kijelölve és állítólag lefoglalva, de ezt időközben mások vették igénybe.

Milyen gond is volt ismét valamelyes férőhelyet találni. Jómagam orosz nyelvtudásommal annyira kedvelt lettem, hogy az orosz családok szívesen fogadtak. Szegény, de intelligens tanító családnál kaptam meleg hajlékot, hogy úgy mondjam, az itteni városi kultúrigényeknek megfelelőt. Sodro-

97. fotó: Sztalinec-1 kukoricabetakarító kombájn

nyos vaságy, tükör, kerevet, vitrin, asztal, sublót, sőt fikuszok állványon tették zsúfolttá a helyiséget annyira, hogy Gyurka barátom deszkaágyát alig tudtuk elhelyezni.

Sajnos az egész napi hidegben ácsorgás után nem élvezhettem a meleg otthon megérdemelt kényelmét, mert két kocsink motorhiba miatt messze lemaradt. Magasan állt már a hold, és metsző hideg uralkodott, mikor megérkeztek, teljesen berúgott emberekkel. Szállásunk előtt vagy háromszáz méter távolságban le kellett rakni az összes holmit, mert a meredek parton a szörnyű terhet továbbvinni nem sikerült, A közeli udvarba raktuk tárolásra a sok tűzifát, ágyakat, kályhákat, üstöt stb. Részegeink nevetséges vitustáncot jártak a fagyos havon a súlyosabb darabokkal, s jómagunk, tisztek is kivettük részünket a nagy rámolásban, hogy dermedt testünk felmelegedjék. Elképzelhető, hogy e hatalmas napi teljesítmény hogy igénybe vett a másfél heti betegség után. Dülöngéltem, majd elszédültem, míg e munkát az időközben reám ruházott parancsnoki minőségben végrehajtottam. Parancsnokunk ugyanis aranyérrel gyengélkedett és távol tartotta magát mindenféle emóciótól.

Valami haszon is volt a mai útból. Sofőrünk beszélgetés közben rámutatott betegségem okára. Az ivóvíz okozta a gyomor- és bélemelyt, ami oly kétségbeejtő helyzetbe sodort, hogy még a levestől is undorodtam és egy szörnyű betegség előérzetében egész éjjeleket hitvány pusztulásom feletti töprengésben töltöttem el. Bizony ezentúl csak német teát iszok, ami ugyan nem valami jó ízű, de kitűnő gyomor- és bélregulátor, s amellett szerelmi lankasztó.

Ez utóbbi hatására e megtört állapotunkban nem volt éppen nagy szükség. Itt említem meg, hogy a német szabadságos katonák hazautazásaik alkalmával a nemzetszaporítás fontos feladatainak céljából egy ennek megfelelő hatású tea összetételt iszogatnak.

Szép munkaprogramunk a munkáscsoportok késedelmes bevonulása miatt nehezen indul. Emberi vergődés a kapott parancsból cselekvést kierőszakolni. A mínusz húsz fok körüli hidegben szánutakon kell összehozni azt, ami a parancsból kimaradt. Főleg pedig közlekedési lehetőséget, szállást, ami nélkül senki sem indulhat a messze útra a hóviharos pusztákon. Kétséges amúgy is, hogy a föld sziklakeménysége miatt a tervezett út- és fedezéképítés végrehajtható-e, avagy esetleg közben egy magasabb

98. fotó: Róza Jehorova, Ligyija, Zinajoda

sarzsi [valamelyik alacsony katonai rendfokozatot viselő tiszt] másképp diszponál, és az egész szervezés fáradsága kárba vész. Téli munkánk legjava emiatt vált komolytalanná, és ambíciónk is megtörik a be nem látás, szervezetlenség ködében.

Egyelőre azonban az is megnyugtató, hogy jó a helyünk. Némi élelmet is lehet vásárolni, természetesen horribilis áron. A város jó része romokban, s így csodálatos is, hogy akad néhány tehén, és hogy azokat etetni képesek. Hozatom is a tejet, literje 3 márka, 5 pengő (1 márka = 1,64 pengő); a csirke ára 25–30 pengő, de hát van, és végre is egy hely, ahol a pénzt ki is lehet adni e fontos szükségletekre. A kincstári koszt pedig silányabb, mint eddig volt. Kemény, öreg marhahúsból erőtlen leves, krumpli, vagy kása íz és tartalom nélkül. Az időnként kiadagolt pár deka úgynevezett lövészárokpótlék zsírszalonnából lehet valamit gyűjtögetni, és hetenként kétszer zsírban krumplit sütni. Így főzőcskézek a magam és tiszttársaim számára, és javítom a testi kondíciót, amennyire lehet.

Hála Isten, azért az ember valahogy csak védekezik a kór ellen, de szegény lovaink a szerájnak nevezett, rőzséből font, szellős istállóban ugyancsak pusztulnak.

Január 13-án egyik ismét kiszenvedett, bőrét lenyúzták, mert be kell szolgáltatni, húsára pedig az olasz katonák és a bőrét nyúzó oroszok aspirálnak, hogy kissé jobb falathoz jussanak.

A kényes kérdést éjjel a kóborkutyák oldották meg, s így nem volt már gond az osztozkodással. Úgy látszik, szövetségeseinknek is a gyomorkérdés a legégetőbb probléma, pedig itt, mint említettem, mégis csak vásárolhatunk valamit. Szívesen hagytuk hát el a Don-parti falusi levegőt, éjjelenként fényszórókkal, rakétákkal kivilágított környékével. A sok bombarobbanás és ágyúdörej sem hiányzik túlságosan. Itt a város élénksége a főutcán, a Rákóczi úton lebonyolódó forgalom ezer látnivalót nyújt. A német mozi, hangverseny máris megragadja figyelmünket, bár a hirdetett Karády–Páger színműelőadás csak koholt hír volt.

De volt más esemény, ami lekötötte figyelmünket. Január 11-én este az oroszok gyújtóbombával felgyújtották a város külterületén a közelünkben levő istállót, bíborpiros az ég a félelmetes tűz fényétől.

Közben már mutatkozik az 5600/M.I.b. számú, a negyvenkét éven felüliek leváltására kiadott rendelet végrehajtása egy-két kiváltságosnál.

99. fotó: Ligyija, Zinajoda

100. fotó: 1943. január, Osztrogozsszk
Húszfős föld alatti szálláshely, földkunyhó

Sőt újabb reménysugár a még Kovalevóban kezeinkhez jutott 1638/11 hds. biz. segt. 1942-es rendelet, mely a hasonló korú zsidókra is kiterjeszti a felváltást azon kikötéssel, hogy előzőleg a keresztény alakulatokon van a sor.

Jómagunk a leváltás lehetőségét az otthoniak előtt sem titkoljuk. Meg lehet ott lökni a szekeret, hogy a jóból is kijusson valami. Egyelőre azonban részemre az otthoni hírszolgálat megszakadt. Melahinóba, a 220/64 számra irányított postaküldeményem a nagy távolság miatt csak áldozatos vállalkozás útján érhető el.

Elképzelhető, milyen rosszul esik, hogy a többiek most a saját postaszámukon, a 254/78-on itt, a városban, a szomszéd utcai főpostán mindennap kaphatják a küldeményeket, én meg majd csak három hét múlva kerülhetek hasonlóan kedvező helyzetbe, tudniilik, míg otthonról az első válasz ideér. Az otthon aggódó szeretete megtalálja azonban az utat a hazakerült szabadságos katonákhoz, hogy általuk csomagot juttasson a harctéren küzdő családtagjához. Magam esetében a közös munkakörben dolgozó, de idegen század őrmestere szívesen vállalta, hogy csomagot hoz részemre. Sógorom (Forgács Ferenc) Ungvárra utazott, felvette vele a személyes kapcsolatot és átadta a csomagot. A rövid szabadságidő alatt az őrmester zsidó százada is parancsot kapott az átköltözésre, de a misevói állomáshelyen fellépett kiütésestífusz-zárlat miatt az nem volt keresztülvihető. Képzelhető, milyen szerencsének tulajdonítható, hogy az értékes csomag annyi viszontagságos vándorlás után egy éppen idejében odaküldött futár segítségével kezeimhez jutott.

Az egész család minden egyes tagjának fáradságos munkája tárult szemeim elé, mikor azt felbontottam. Diós, mákos kifli, sütemény, szalonna, sajt, cukorka, egyrészt tehát házi sütemények, a másik része az otthoni nehéz beszerzések mellett áldozatos utánajárás és a javamra való lemondás árán került ki. Egészen elérzékenyültem, hogy ilyen nagy a szeretet irányomban. El is felejtettem hamar a komor napokat, amikor más oldalról a napfény ragyogott reám. Hogy aztán feleségem a magára utaltság annyi gondja mellett még a csatárkai kertünk primőrjeit is ide varázsolta, az orosz nagy magányom csendes szobájába, az már több mint szeretet.

A csomag megérkezésének, január 13-ának örömnapján váratlan harci események zajlottak le. Éjfél után az orosz Urivnál, ahol a Don felénk eső

101. fotó: 1943. január, Osztrogozsszk
Húszfős föld alatti fűtött földkunyhó

partján állott, áttörte frontunkat, Osztrogozsszkot akarta visszafoglalni. Városunkból mint az áradat, indult minden harci erő az ellentámadásra.

A mínusz huszonhárom fokos metsző hidegben harci kocsik, nyitott teherautók, motorkerékpárok, jégtől csapzó harcosokkal száguldottak ki a főúton a Don felé. Állandó ágyúzás és gépfegyvertűz a további orosz kísérletek megakadályozására. Sajnos a Stukák az óriási köd miatt nem működhettek, pedig szétverték volna a tömeget. De, mint a délelőtt 11 órakor adott hivatalos jelentésből kitűnt, a mieink másfél kilométerrel szorították vissza az ellenséget. Egész napon át elkeseredett küzdelem harci zaja hallható és tartja izgalomban a kedélyeket.

Az oroszok nagy ünnepének, január 14-ének, az újévnek előestéjén az áhítatos csend hangulatában titkolt öröm sugárzott néhány bennszülött arcán. Az orosz családoknál meggyúltak a mécsek a házi szentély, a szoba sarkában felfüggesztett hármas ikon előtt. Háromszoros keresztvetés és fohász szállt az egek Urához. Legtöbben azonban beletörődtek már az új rendbe s aggódva kérdezték az ütközet sorsát. Éjjel titokban értékeiket batyuzták az esetleges menekülés előérzetében. Megelégelte e nép már a háborút, s ha bizonyos tekintetben az adott sorsban mindig megnyugszik, mégis a sok gyerekkel a bolsevisták elől való menekülés súlyos gondot okoz az anyáknak.

Mi is átcsomagolunk a közeli gépfegyvertől, ágytűztől, bombázástól zajos, izgalmas éjjelen, hogy ha kell, felsőbb parancsra – a fölösleges ballaszt elhagyásával – ki-ki könnyebben szedhesse a lábát.

A posta épülete kigyúl a petróleum gázlámpától, és a pénzfeladó helyiség a tűz martaléka lesz. *(103–104. fotó)* Kotorászunk postánkban, egy-két hazai lap akad is, s bizonyára nem is gondoljuk, hogy ez volt az utolsó összeköttetés az otthonunkkal.

Német hírközpont keres szállást az utcánkban: nagy robajjal jönnek, autóbusz áll rendelkezésükre. A szomszédunkban üres házat foglalnak le, a civileket más házba tömörítik össze. Ők készítik a pillanatnyi helyzeteknek megfelelő bevetési terveket.

Biztonság érzetét kelti a tervszerűség és a nagy akarat e zűrzavarban, de a hatalmas autóbusz motorja éjjel-nappal jár, mintha menekülésre készülnének.

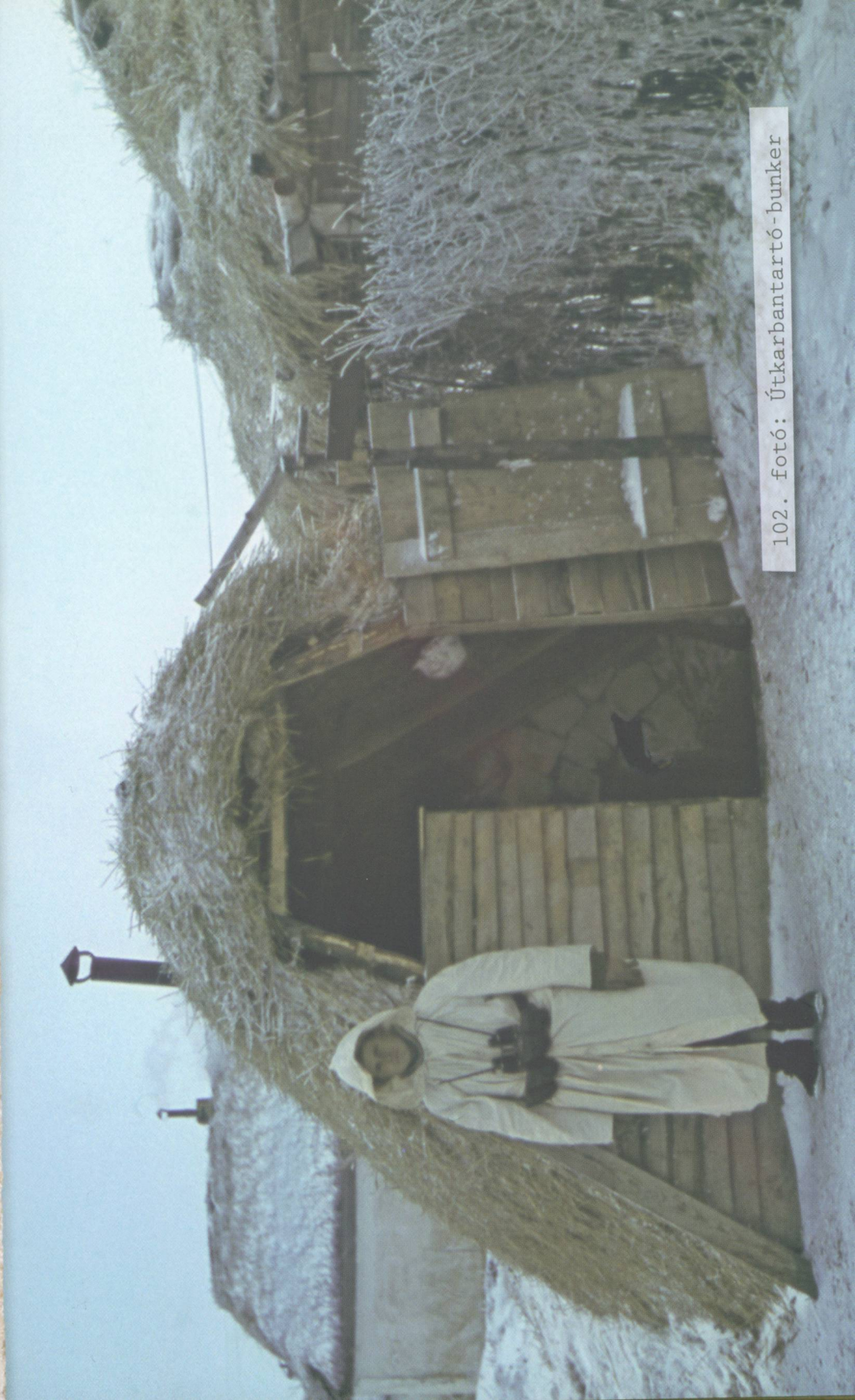

102. fotó: Útkarbantartó-bunker

Az orosz támadás január 15-én, pénteken nem várt méreteket öltött. Svobodától keletre a Don derékszögű kanyarán nyolcvan nehéz tank hatolt át, mert sajnos nekünk még tankárkaink sincsenek, a lefektetett aknák pedig csak pattognak a hernyótalpak alatt, de az erős acélszemekben nem okoznak különösebb kárt.

A Don folyó haditechnikai szempontból amúgy sem volt megfelelő védelmi vonal a téli beállása miatt. Szegénységünkre vallott, hogy nem létesült második védelmi vonal biztosító póttartalékokkal. Tankunk is kevés, egynéhány régi Skoda géptől eltekintve. Lőfegyvereink még mindig az egyes tüzelésre készülnek. Tüzérségünk pedig, amely számottevő ütegből állott, felsőbb parancsra addig nem lőhetett, míg a tényleges támadás meg nem indul. Így az orosz nyugodtan készülhetett a nagy támadásra, mozdulatait megfigyelőink ismerték, de meg nem zavarhatták. Nem utolsósorban lelki motívumok is közrejátszottak, mert akit ide kihoztak, úgy érezte, hogy sohasem kerülhet haza. Ritkán járt szabadság, és még egyéves kint lét után is csak elvétve felváltás, ami felőrölte népünk fiainak erejét. A lövészárok koszt, a szörnyű hideg a testi energiát oly mértékben rontja le, hogy csak újabb-újabb erőkkel lehetett volna sikeres védelmet biztosítani. Sokat ártott az annyira propagált, foglyokkal való szörnyű bánásmód miatt érzett félelem. Ezeken kívül elítélendő módon az időnként átcsellengő oroszok által hangoztatott lőszer- és élelemhiányt mint tényt könyveltük el, és az ellenséges erőt lekicsinyeltük.

Honvédségünk pedig inkább támadó, mint védelmi háborúra van kiképezve. És végül kissé idegen a gondolat, hogy idekinn, kétezer kilométerre hazánktól magyar célokért, a magyar határokért folyik a küzdelem.

Az orosz gyalogság az ázsiai kirgizekből, a szibériai prémvadászokból alakult, kiket az orosz–japán szerződés után nyugodtan kivonhattak az ázsiai térségből. Ennek a széles pofacsontú, gyilkos népnek az ütközet előtt beadott orosz ital mámorában megnövekedett a tettrekészsége, és a szörnyű hideg ellen immunis lett. A mieink filccsizma nélkül majd megveszekedtek a hidegtől.

Elképzelhető tehát a pánik leromlott emberanyagunkban, hisz a tankok ellen mit sem tehettek, még páncéltörőink is hiába lőttek, mert az erős orosz páncélzatról lepattantak a lövedékek. Jöttek tehát azok úgyszólván akadálytalanul előre oly hirtelen, meglepetést okozva, hogy tü-

103. fotó: Tűz van, babám!

zéreink otthagyták ágyúikat, s csak a závárzatot és lőszerkocsikat tudták elhozni magukkal. Gyalogságunk egy része pedig puska nélkül menekült a szörnyű veszedelemből.

Az oroszok január 15-én elfoglalják Krutezt, Kovalevót és Misevót, nemrég elhagyott munkahelyeink tehát az ellenség kezére kerülnek.

A szomszédos német hírközpont jelzi, hogy az oroszok másnap reggel Osztrogozsszk falai alá érkeznek. Már a védelmi vonalakban minden épkézláb ember, mert Hitler parancsa szerint a várost az utolsó csepp vérig kell védeni.

Járjuk a várost, hogy híreket szerezzünk és a város védelmi előkészületeit megfigyeljük. A németek légvédelmi ütegeket állítanak a főútvonalakra és serényen lövik a gyakran fel-feltűnő orosz bombázókat. Hihetetlen az ellenség légi fölénye, a mieinkből vagy a németektől egy gép sem látható.

Hosszú német oszlop szekerekkel, fegyverekkel vonul Korotojak felé. Segítségünkre jönnek, fel akarják tartóztatni az ellenséget, de már kevés erre a remény.

Nehéz a levegő, az olaszok már menekülnek. Az olasz forgalmi rendőr, aki a Rákóczi út és a pályaudvartól vezető út keresztezésében eddig ütemesen irányította a forgalmat, már elinalt.

Jött az este. Gyújtóbombáktól két épület égett a körzetünkben, órákig lövellt a vörös fény magasra, egészen az égig. Félelmetes volt e tűzvész az ágyúk dübörgésében.

Parancsnokunk nem sokat törődött a harci viharral, de velünk sem. Két orosz gépfegyverrel játszadozott, és ezt a fegyvertényét csak orosz nője csodálta, akit Kovalevóból hozott magával. Sorsunkat illetőleg magunkra voltunk utalva, s egyelőre az a megoldás kínálkozott legcélszerűbbnek, hogy megszüntessük elszigeteltségünket a város túlsó oldalán, Peskiben beszállásolt műszaki parancsnokság közelébe való átköltözésünkkel. Gyurka zászlós reggel öt órakor hozta a parancsot Szász századostól ennek végrehajtására.

Január 16-án szombaton özönlik már katonaságunk a frontról, viszont a szabadságra küldött 36-osokat visszadirigálják a vasúti állomásról Krinyica védelmére. Jönnek-mennek a katonák, teljes a zűrzavar.

Senki sem tud biztos híreket, de a közeli háború moraja tisztán hallható, amiért gyorsan cselekedni kell. Kocsinkat, szánunkat megrakjuk em-

104. fotó: Lángokban a posta épülete

beri és lótápkészlettel és egyéb értékekkel, és elvisszük Peskibe, új szálláshelyünkre. Jómagam maradok még, hogy a második szállítmánnyal a tiszti poggyászokat vigyem el. Dél felé érkezem a többiekhez és feltűnő, mennyire üres minden jobb ház is. A katonai alakulatok elköltöztek innen. Urasan, külön-külön házakat foglalunk el. A mienkben egy postafiók működött, a földön szórták szét a rengeteg tábori lapot. Már tegnap elfutottak, úgy látszik, már akkor sürgős volt, mert sok mindent fejetlenül itthagytak.

Befűttettünk, kis hársfatea rummal meglocsolva jólesett belső lázunk csillapítására. Fél szemünk a közelben levő műszaki parancsnokságra meredt, és nem csalódtunk, ők már fölrakodtak.

Kiegészítettük szállítóeszközeinket egy kis szánnal a tiszti poggyászok részére, amiknek parancsnokunk sajnos sohasem akart helyet biztosítani. *(105. fotó)* Összecsomagoltunk, bevettem hőmérőmet – mínusz huszonkét fok volt –, és megindultunk fél öt órakor, erős szürkületben Oszinovka felé. A gyújtóbombák, ágyútüzek egész sorozata támadta a várost, és visszatekintve piros lángtenger lett az ég.

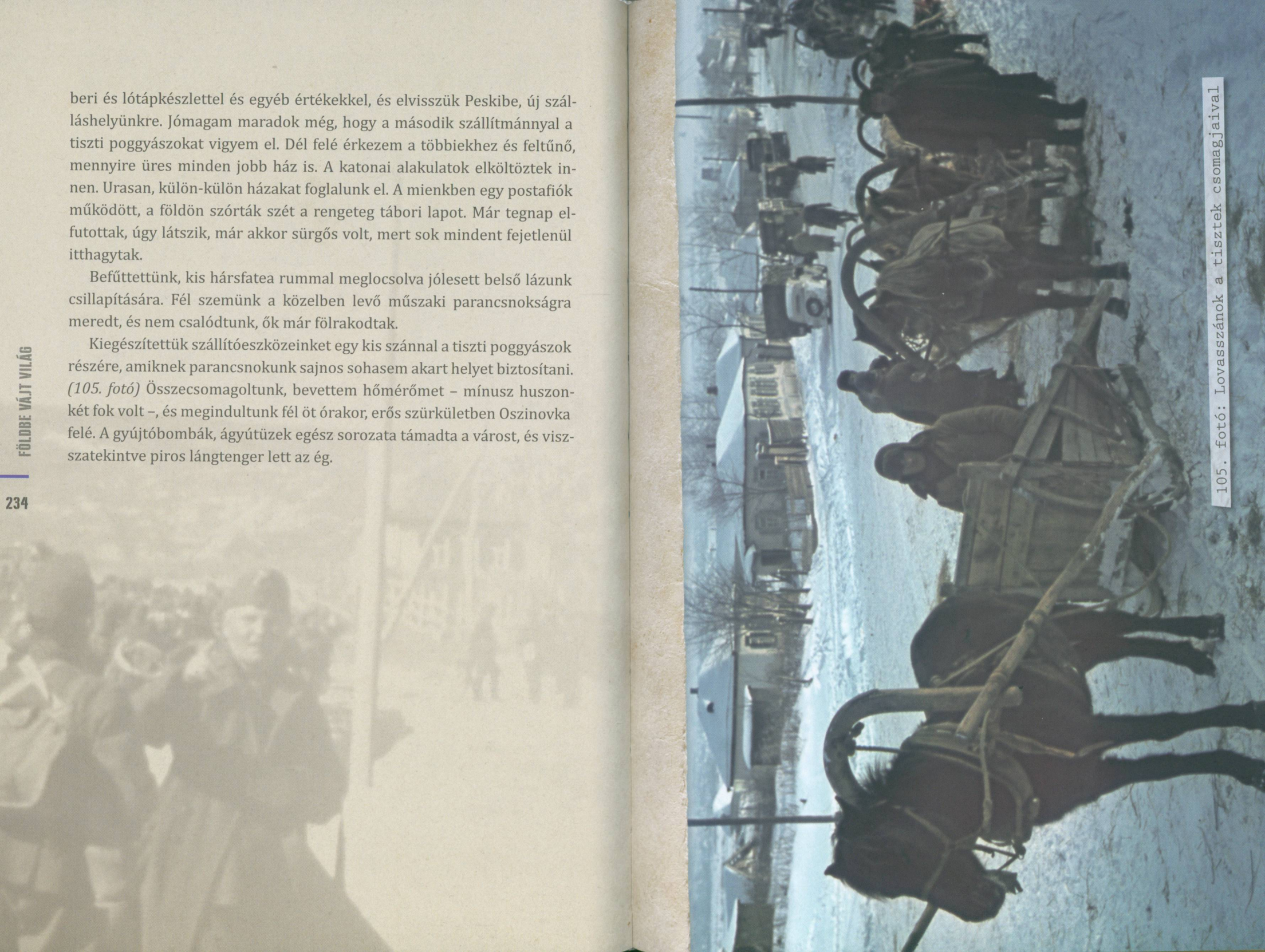

105. fotó: Lovasszánok a tisztek csomagjaival

„Minden apró figyelemért hálás itt az ember,
mert oly kevés jut a szeretetből.”

Wagner Levente

1943. január 17. – 1943. február 14.

VISSZAVONULÁS

Zsúfolt a jégtől síkos országút, mindenki rohan, az autók természetesen óriási fölénnyel győzik az iramot, de az esztelen zűrzavarban sok az áldozat. Árokban gépkocsik, elhagyott lovak, melyekben már kevés az élet. Nincs idő még arra sem, hogy hegyes jégszegeket csavarjanak a patkóba, otthagyják hát szegényt a szörnyű hidegben pusztulásra. A rakott kocsik terhe az állati erő fogytával csökken. Eldobálnak ládákat, pokrócokat, fegyvereket, értékeket, s talán csak az élelem egyelőre az, amit még vinni érdemes.

Négy rossz lovunkkal mi is haladunk, de csak lépésben. Majd utolsóknak maradunk a végtelen hosszú oszlopban. *(106–108. fotó)* Nehéz a teher, mert mi még viszünk mindent, a nehéz GH-irodát, sőt – bár hátaslovaink nincsenek – a nyergeket is.

Az út két oldalán a dombvonulaton a feladott állásokat, a lő- és élelmiszerkészleteket robbantják a mieink. Némelyik csak tűzijátékszerű, de a legtöbbje erős detonációtól hangos. Végigkísérnek e tüzek, míg Oszinovkára érünk. Itt üt tábort a menet nagyobb része, a hely túlzsúfoltsága miatt emberek, állatok vannak a szabad ég alatt a több mint harminc fokos hidegben.

Haladunk tovább. A teher megosztására Gabi zászlós barátunk kis orosz pónifogatot szerez az egyik muzsiktól. Fürgén megy a kis kozák ló a könnyű szánnal, örülünk neki. Felváltva ülünk rajta. Parancsnokunk, aki meglehetősen ittas, legényével annyira meghajtja, hogy a szán szétesik, azután otthagyja.

Továbbmegy gyalogosan, síbottal a kezében, orosz nőjébe karolva. Tovább folynak a robbantások a hegyvonulaton, több kilométerrel megelőzve menetünket. A hegytetőn erős szélben, hosszasabban várakozunk a kocsik elakadása miatt. Csapatfoszlányok keresik alakulataikat, látjuk már, hogy nem tervszerű a visszavonulás, hanem egy nagy megfutott tömeg rendszertelen szétesése, megbomlása.

Éjfélkor Velkosanba [a térképen: Verhnyaja Olsevka] érkezünk. Huszonegy kilométert nyomtunk le Osztrogozsszktól. Pihenőt tartunk, túlzsúfolt minden. A lovakat hideg istállóba kötjük. Szekerek az istálló mellett, szabad prédájára a tolvajoknak. A sok elhagyott pokrócot, élelmet most hitványul lopással iparkodnak visszaszerezni. Mint később észrevesszük, nekünk is hiányzik miegymás, főleg azonban élelem.

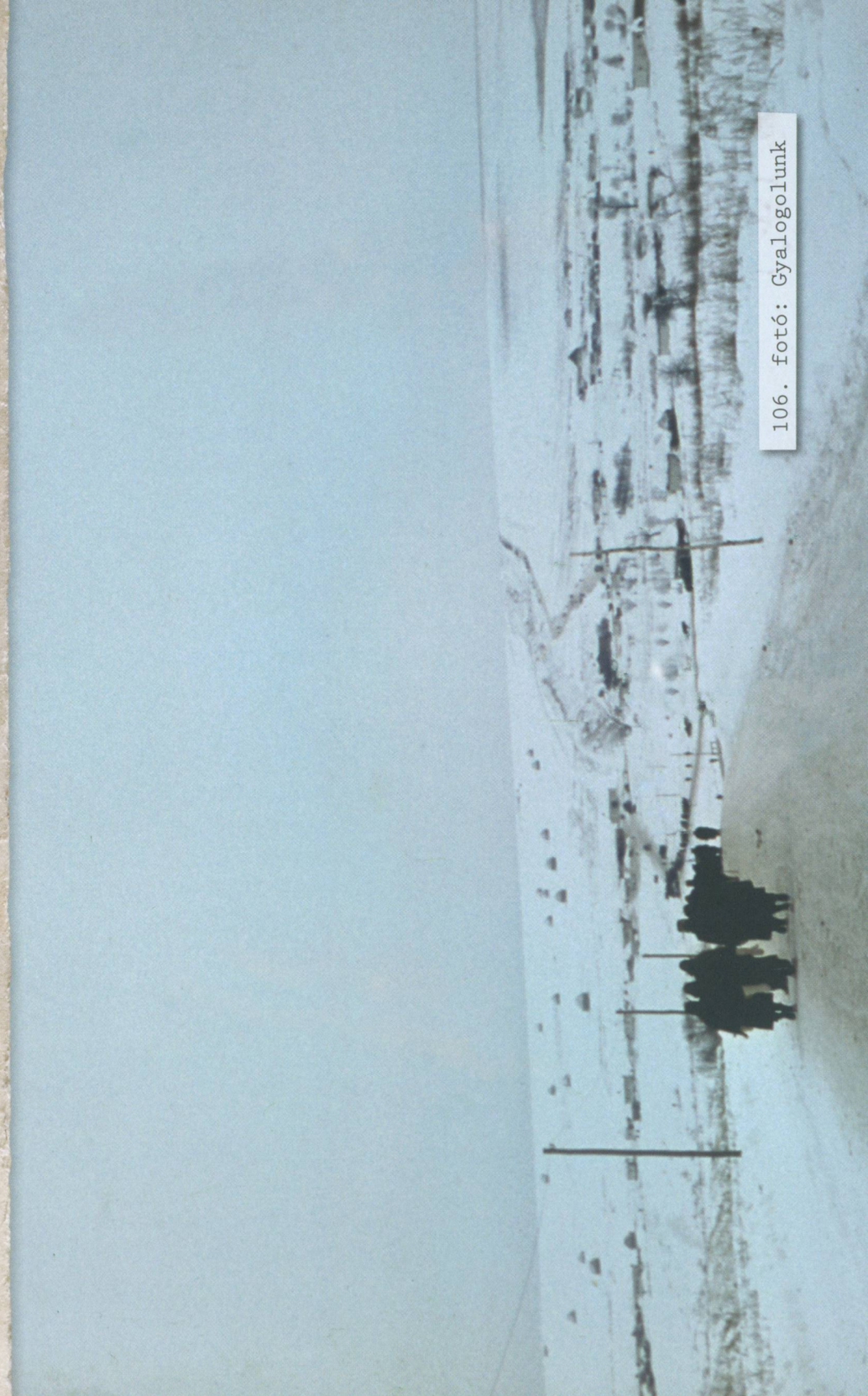

106. fotó: Gyalogolunk

Bebotorkálunk egy házba, itt tömörült az egyik helyiségben a legénység, másikban a tisztek. Talpalatnyi hely nincsen, de azért valahogy befészkeljük magunkat. Az ezredes egy asztalka mellett kificamodott lábát takargatja. Szekéren jött, s egy órás pihenés után máris indul, hogy elérje Alekszejevkában a sebesültszállító transzportot. Szegény, mennyire téved, ha most gondol különleges ápolásra... Mindenki saját magával törődik, a gyönge félreesik, senki ügyet sem vet reá. Csak az erőseknek lehet reménye kijutni az orosz gyűrűből, amely a feladott állások miatt veszélyesen közeleg a bezáráshoz.

Annyi időt mégis szánunk a pihenésre, hogy lovaink másnap kibírhassák az erőltetett menetet. Semmit sem eszünk, de az most nem is lényeges. A finnek kis szobájában találok helyet a padlón, ahogy vagyok, ledőlök, de álom nem jön a szememre. A közelben a németek robbantják a vasúti síneket, hogy az orosz páncélmozdony könnyű sikert ne arasson. Hatalmas reccsenés, s mégis jólesik hallani, hogy még van, aki tervezett módon képes működni a nagy szerencsétlenségben.

Reggel öt órakor kelünk, rettenetes a hideg. Kibotorkálunk az istállóba, összeszedelőzködünk. A kocsik tömege teljes összevisszaságban, alig tudunk sorba illeszkedni, eltekintve attól, hogy a hatalmas kapaszkodó óriási erőpróba az elnyűtt állatoknak. Kerékbe kapaszkodunk, föltoljuk a szekereket az úttetőre. Hömpölyög az ár. Mintegy száz méterenként döglött lovak, elhagyott szekerek korlátozzák a forgalmat. Pedig nem lehet most akadály, mindenki rohan, az életét menti. Néhány elesett ember térdre rogyva szerződött a biztos halállal. Ügyet sem vetnek reá, pedig szánalmas, az ég felé fordult kesergő tekintete. Kiesett a sorból, az élők sorából, sorsa a fehér halál. Néhány ló küszködik a havon, hogy lábra keljen, de reszketnek tagjaik, a kimúlás könnyei látszanak szemükben – elvesztek, még kegyelemgolyót sem kapnak.

A verőfényes napon hegy-völgymenet tódul a tömeg. Tüzérek ágyú nélkül, huszárok, árkászok, gyalogság puska nélkül, zsidó századok lerongyoltan, megvetetten.

Délben pihenőt tartunk Repenkán, az őszi napok kedves emlékű helyén. Házigazdánk megismer, pedig talpalatnyi hely nincs a kis konyhában, oly sokan ácsorognak a kemence körül. Mindenki fagyos kenyerét, konzervét olvasztgatja. Élvezhetetlen az étel, és mégis olyan jólesik. Akad egy citrom is kockacukorra csepegtetve és a háziaktól kevés lépes méz, valóban delikátesz. Fáradt tagjainkat, mintha megmerevedtek volna, alig tudjuk ismét mozgásba hozni, pedig ki tudja, meddig visz még ismeretlen utunk. Visszakanyarodunk a főútra, betolakszunk a hömpölygő árba, s azzal haladunk mintegy futólépésben.

Parancs szerint Alekszejevkán kellene jelentkeznünk, de a tömeg sem megy a városba, hanem egyenes irányban Ilovka községbe csap át.

Utánuk, velük együtt mi is, azzal a különbséggel, hogy mi leállunk, istállóba szállásoljuk magunkat délután két órakor. Priccsen, szalmán hever a társaság, nyugtatja meggénberedett tagjait. Közben be is fűtünk a zord hidegben, mikor valaki közülünk észreveszi, hogy alig van már alakulat a faluban, s hozza a hírt, hogy a domb túlsó oldalán, a jól látható közeli faluban már oroszok vannak. Gyors befogás, tovább! Késedelem nélkül haladni tovább Podszerednoje felé. Élénk gépfegyvertűz, melyre sívadászaink az útról kihányt hógátak mögül válaszolnak. Oly kísérteties minden az esti félhomályban. Jön aztán a nagy próba lónak, embernek egyaránt. Hirtelen ereszkedő, hosszú, meredek lejtő, kétoldalt szakadékos árokkal, sok ezer összetorlódott kocsival, szánnal, autóval. Az első kísérlet máris bebizonyítja, hogy a kocsikra rakott nagy teherrel lejutni képtelenség, tehát inkább keveset biztosabban, mint mindent sehogy.

Parancsnokunk az orosz nővel elöl, kevés gondja van az ügyre. Magam intézkedem tehát a teher könnyítésén. Lekerül a GH-iratláda, a lótakarmány egy jó része, apróbb súlyos ládák, nem is tudjuk hirtelen, mi van bennük. Könnyebb a teher, a síkos kocsiútról a havas mezőre levezetett szekereket úgyis csak emberfeletti erővel tudjuk átsegíteni az árkon keresztül ismét a kocsiútra. Vészes hely a közeli szakadékban – kocsik lovastól, gépkocsik rakománnyal már a kincstár tulajdonából kiestek. Legtöbben gyalogszerrel, mindenüket elhajítva szaladnak a veszedelemből.

Túloldalon hatalmas kapaszkodó, mindannyian kerékbe fogunk, nem hagyjuk már azt a keveset, amit még megmenthetünk. Fenn kanyargós út, kilátástalan messzeségben még falu sem sejthető. De megyünk a többivel együtt. Merre, hová, meddig? – senki sem tudja. A hideget már nem is érezzük, valami belső égés és kínzó szomjúság gyötör valamennyiünket. Esszük a havat, s némi lehűlést jelent is. Egyik zászlósunk arca, a másiknak füle fagy meg. Erős hólyagzás a tünete. Ki tud most ilyennel törődni?

A DONI ÁTTÖRÉS A MAGYAR KIRÁLYI 2. HADSEREG ARCVONALÁN, 1943. január 12–22.

© BTK TTI

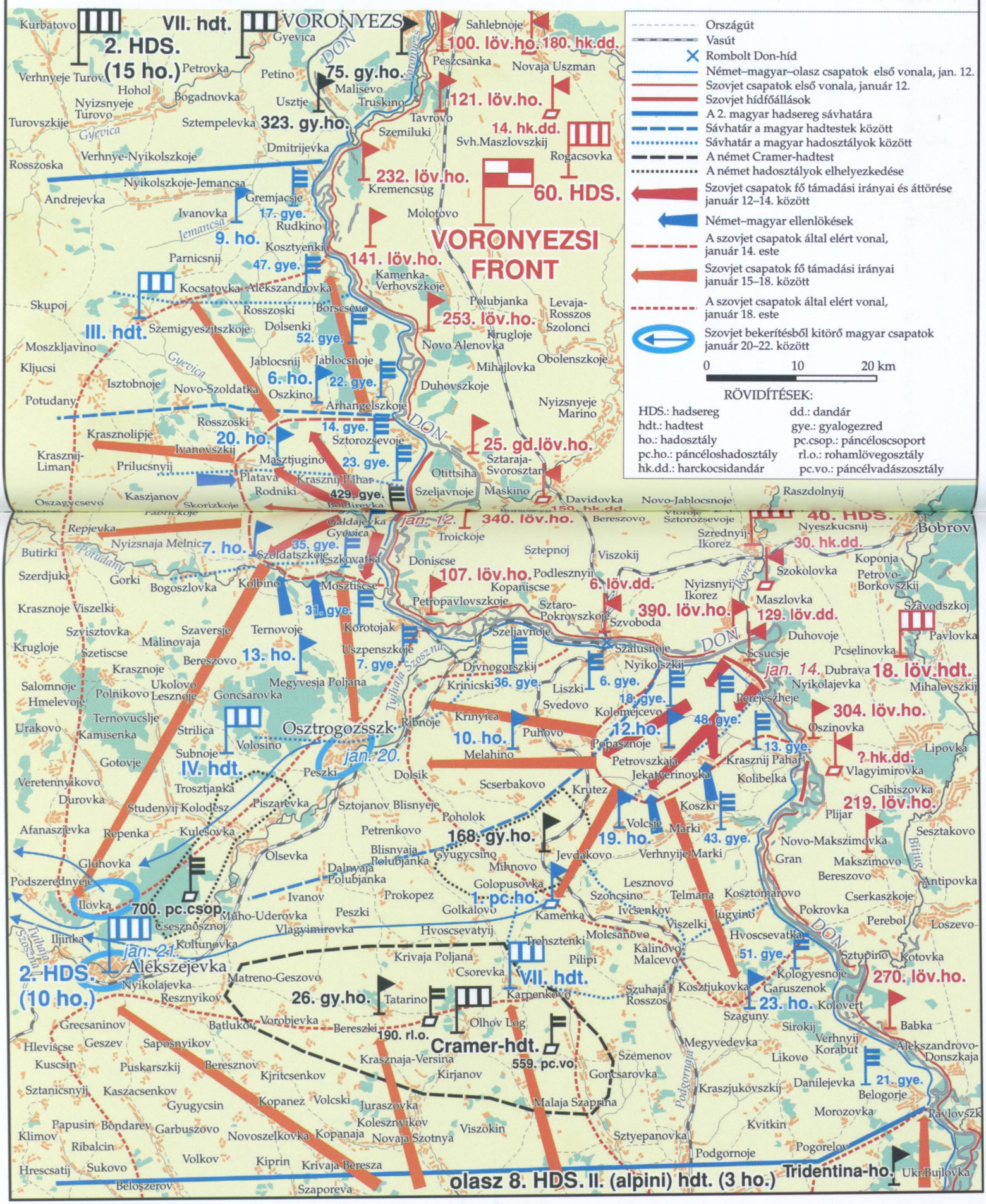

A sok harctéri sebesült is támasz nélkül vergődik, s megfagy keze-lába a honvédség mintegy harmadának. Jómagam heves fájdalmat érzek, a sarkam feletti ín véresre kidörzsölt részén. De azért megkettőzzük lépteinket, hogy valahol már a biztonság érzetének kis lelki felüdülése legyen úrrá szörnyű elesettségünkben. Podszerednoje hosszú faluját átsietjük, és a vad éjszakában késő este Kosazkojába érkezünk. A nagy templom körül válogatunk a keresztutakban, de látjuk, hogy honvéd kocsiknak már nyomuk sincsen, mindenki átjutott a biztosabb zónába Budenj felé, de előttünk lecsukták a sorompót azzal a paranccsal, hogy partizánokkal vagyunk körülvéve, és Jány kegyelmes úr parancsára a falu védelmére tömörüljünk. Kis erőszakoskodás után belenyugszunk a változhatatlanba, fegyvereinket töltjük, a harci zaj mind szélesebb környezetben lesz hallhatóvá. Sajnos a védőrség csak negyventagú, s érezzük, hogy már csak kevés jó juthat számunkra az életben.

Betolakszunk egy kis orosz házba, sok tagú a család, beteg is van a kemence tetején, onnan rikácsol, méltatlankodik. Előkerül egy rokon férfi és más házba küld bennünket. Ráfogjuk a fegyvert és elhelyezkedünk, amennyire lehet. Kaján pofával rémít a gazember, mutogatva minden irányba: itt is bolsevik, ott is bolsevik! De békésebb lesz a légkör, mikor előveszem kitűnő házi libatepertőmet és mákos, diós patkómat. Fogy is az szépen, lassan kimerül a tarisznya. Nem ezt a sorsot szántam neki, hogy falánk gyomrok pillanatok alatt eleméssszék, de mennyivel kínosabb lett volna e szeretettel és annyi viszontagsággal hozzám juttatott csemegét ocsmány kirgiz vigyorgó pofájában látni. A híradó központ egyik tisztese jelentkezik, s áthív bennünket a hivatalos helyiségébe. A tömörülés növeli a bátorságot, készek vagyunk tehát az ajánlatra. Sőt befogatunk, készenlétben legyenek szekereink az esetleg még lehetséges menekülésre.

Emeletes priccsekre fekszünk fel, izgatott mindenki, az ajtót lesi, ahová majd lőni kell, mert fogság helyett az utolsó csepp vérig tartó küzdelemre, hősi halálra szántuk el magunkat.

Nehezen múlnak a percek, az órák, de éjjel egy órakor megszólal a telefon, s jelzik, hogy rövid ideig nyitott most az út Budenj, az egyetlen kijárat felé. Telefonistánk bont, a készüléket csomagolja, autóba rakja, s már is indul az életbe. Mi is serénykedünk, de váratlan körülmény akasztja meg menekülésünk útját. Egyik szekerünk egyik lova kidőlt, felállítani nem lehet, a túlfeszített munka, az orosz hideg fektette le s csak feje mozgásában árul el még némi akaratot. Átcsomagolás egy szekérre, széthull a sok érték, a féltve őrzött tartalék konzerv, a kitűnő vaj, mindaz, ami súlyt jelentett. Sajnos parancsnokunk a két súlyos nyeregről nem mond le ezúttal sem, pedig ehelyett élelmet menteni lenne célszerűbb. Tiszti poggyászunk a kis szánon, az egyes lóval előfogva megindul a szekér után.

Áthaladunk az Usserdez patak fabürüjén, kísértetiesen dobog a deszka palló, mintha ellenséges csapat lódobogása visszhangzanék. A második menekülési nap utóbbi harmincegy kilométer útjának fáradalma, izomlása oly jelentéktelen az átélt lelki izgalmakhoz képest, hogy szó sem esik róla. Jólesik a küzdelmes fizikai munka, mely a kis szán irányításában, a lejtőkön való visszatartásában merül ki. Táltosunk ugyancsak szedi lábait, hogy a lábszárába ne ütközzék a súlyosan terhelt kis szán. Elborul az ég teljesen, csak sejtelmes árnyak láthatók a hófalak rései között. Lövészeink azok, kik az utolsókig biztosítják a visszavonulás útját. Kocsink előrefut, kiálltásunkra sem áll meg, nem törődnek küszködésünkkel, s avval sem, hogy téves útról jó darabon kellett visszajönnünk.

Gabi barátunk a bankjától kapott karácsonyi szeretetcsomagját osztja szét, hogy kezében cipelt terhétől megszabaduljon. Jólesik egy kis bátorság, pár korty pálinka, rum hatásában. Szükség is van erre, oly sötét lesz minden, az úton csak botorkálunk.

Budenj előtt hatalmas ereszkedő a tükörfényesre csiszolt jégpáncélon. Inak feszülnek a teher visszatartására. Magam négy puskával és a kezembe nyomott csomagokkal ereszkedem. A jeges útra esem, nyilalló fájdalmat érzek a térdemben a zúzódás helyén, erőltetem magam, mert elhagynak, viszek azért mindent, s roggyant lábakkal csak nehezen érem utol őket. Negyvenhat éves korom e váratlan kalandjait életemben el nem felejtem.

De közel vagyunk már a tíz kilométeres út végéhez. Január 18-án éjjel negyed négy órakor meglátott előépületek jelzik a várost. Német tiszti járőr állít meg, igazoltat bennünket. Jó jel ismét a német rend, ami nagyon megnyugtató ebben az izgalmas légkörben. Továbbmehetünk a vaksötétben, megyünk előre, majd tétovázva vissza, míg végre alkalmas pihenőhely kínálkozik. Egy istálló deszkából, szellős, de rajkályha körül katonák melegednek. Mi is odatelepszünk, előkerül a pálinka egyszer is, kétszer is nekünk, majd mindenkinek. Élénkül a hangulat, csupán az zavarja nyu-

107. fotó: Gyalogolunk

galmunkat, hogy az itteni tüzéralakulat felsőbb parancsra még hátrább vonul. Sajnos mi mindig csak akkor mehetünk, ha már a helység egészen kiürül, s magunkra hagyatottságban szánjuk csak rá magunkat a további visszavonulásra.

Egyelőre sorompó zárja el a városból kivezető utakat, sőt a parancsnokság kijelenti, hogy várjunk, pihenjünk két-három napot, míg Raffay ezredes, a műszaki parancsnok megérkezik és útbaigazít bennünket. Utóbb tudtuk meg, hogy Raffay tegnap az általunk kikerült Alekszejevka városában, hová három orosz páncélos betört, hősi halált halt. Az oroszok uralma e pár modern harckocsival határtalan. Végigszórják ágyútűzzel az utcákat, gépágyúink acéllövedéke az erős páncélzatról lepattan és így nincs védelem ellene. A kezelőszemélyzet géppisztolytüze pedig sorra öli az embereket.

Városunk e tágas istállójában a belül is húsz fokos hidegben kellően szétterpeszkedtünk, hogy a nappalt és éjszakát pihenéssel töltsük. Ám egy csomó Rata idetolakodott és biztonsága, fölénye tudatában mély repüléssel támadja az istálló előtti kocsisort, csak úgy osztogatva a gépfegyvertüzet. Majd a vasúti állomás kap pár bombát, s mi, naiv lelkek, mindezt kinn a szabadban szemléljük, mintha halál elleni szérummal lennénk beoltva.

A lenyűgöző látvány után visszabújunk szállóhelyünkre. Fűtünk, eszünk pár konzervet, de Gyurka barátunk váratlanul erős idegrohamot kap. A súlyos fáradtság, idegfeszültség mintha gúzsba kötné testét. Hosszas, órákig tartó munkával lehet csak észre téríteni. Jómagam pihenésre szánom azután az időt, a legénységgel együtt közös priccsen vacogunk, felmelegedni képtelenség.

Egyikünk közben észreveszi, hogy a szomszéd istállóban a hozzánk hasonló munkaszázad már továbbment. Mi is hirtelen riadóval befogatunk, s hogy a terhen könnyítsünk, orosz kocsifogatot állítunk be a tiszti pogygyászok szállítására. Szegény orosz kocsisunk – egy nagy melák ember – ugyancsak bajlódik az agyondrótozott istrángok felszerelésével, pedig milyen sürgős az innen tovább, jó messzire tovább. Gyújtóbombáktól lángoló épületek között a főútvonalon délután öt órakor keressük a helyes irányt Novij Oszkol felé. Hegyes-völgyes az út, csak nagy elővigyázattal haladhatunk a hozzánk csatlakozott utászokkal együtt, kik lelkesen segítenek kocsijaink visszatartásában. Majd a sötétben hosszú hegyhátra

kapaszkodunk. Metsző hideg szél fújja a havat arcunkba, kellemetlen, különösen itt, szabad tombolásában.

Jártányi erőnk sincs, mikor este kilenc órakor a főútvonalról Razdornoje kis falujába érkezünk szálláskeresésre. Igényeink nincsenek, egyszerűen a földre szórt szalmán alszunk reggel nyolc óráig, az újabban megtett tizenöt kilométeres út kipihenésére.

Nehéz, havas úton kanyargunk ki a főútvonalra. Mind több az elhullott ló, néhol emberi tetem csoportos összevisszaságban, repülőtámadás áldozatai. Szörnyű a háború, nem kíméli a békés polgári lakosságot sem. Feltűnő, hogy mind több a menekülő család, kézi szánokon húzzák motyójukat. Hát ők is futnak fajtestvéreik elől? Úgy látszik, igen.

Páncéltörő tüzérség előz meg bennünket, fontos az útjuk, orosz páncélosok pusztítására van parancsuk. Mindenki kitér útjukból, hogy mielőbb a veszélyeztetett helyre érjenek. Találkozunk régi barátunkkal, Csigy Andorral, szán tetején ül, mint egy maharadzsa, két ló és zsidó karaván vontatja. Már csak árnyéka régi robusztus alakjának, de szívélyes, mint mindig, felajánlja a másik szánját pihenésre. Élünk az alkalommal, sőt szívesen csatlakoznánk hozzá, mert bőséges élelme és jó szakácsa van, de parancsnokunk letöri ezen óhajunkat, sőt a nyerget – ami nekünk felesleges teher – sem hajlandó átadni, csak azért, hogy ne legyen igazunk.

El is válnak útjaink, ő Krasznoje-Golopusovon marad, ott pihen meg éjjelre. Mi folytatjuk utunkat a falu végére, de közben majdnem szerencsétlenség ér. A meredek útról visszaeső gépkocsi mögül az utolsó pillanatban ugrok félre. Istenem! Hány ember lelte így a visszavonulásban halálát. Robogó kocsikon kapaszkodva, a szembejövő kocsi sodorta le, vagy a visszavonuló járművek kerekei alá jutott. Azután a közeli házban tizenkét órától két óráig tartó ebédidőt tartunk az újabb nyolc kilométeres menet után. Gabi ügyessége, hogy a helyi ellátási oszlop utolsó egy kilogrammos vaja birtokunkba kerül, s esszük, mint az éhes farkasok, utána rumos tea mellett kissé felmelegszünk.

Közben valaki odakint kézigránátot süt el, a robajra általános rémület lesz. Az idegek végkimerültsége ez, hogy már a kakasgyufa pattanásától is megijednének.

Ködös időben indulunk tovább. Porhó esik, de az út menti szörnyű kép elmoshatatlanul véződik emlékezetünkbe. Rabló kirgiz partizán háton

108. fotó: Gyalogolunk

fekve, kezei görcsösen az ég felé meredve, vagy hat ló agyonlőve, szekerek kifosztva, meg nem állapítható, hogy a merényletben ki volt a győztes, ki volt a megfutó. Pár ló a havat harapdálja, tegnap még kellett valakinek, ma már senkinek, mert dögrováson van s feltáplálására már nincs idő. Ezer effajta megrendítő kép, de az ember tehetetlenül, szívtelenül halad tovább, messze, útjára. Pár hegy-völgymenet, majd völgyteknőbe ereszkedünk, az utolsó község Novij Oszkol előtt, és a délután késő estig megtett tizennyolc kilométeres út pihenőt kíván.

Jebenikó szétszórt házai között még kilométereket gyalogolunk, hogy hajlékot találjunk. Minden ház talpalatnyi helyig zsúfolt a már napok óta özönlő katonaságtól. Egy-egy ajtónyitásra ideges a hangulat és sokszor csak durva tiltakozás hallható. Magunk a három tisztbarát részét hamarosan elintézzük, munkaszolgálatos keretlegénység szorít helyet számunkra. Parancsnokunk a dermesztő hidegben szánon akarja tölteni az éjszakát – úgy látszik, nőjével tömegszállásra röstell betérni. E gyermekes fenyegetésnek nincs különösebb hatása, nyugodtan elalszunk.

Január 20-án reggel nyolc órakor indulunk a tíz kilométerre fekvő Novij Oszkolba. A hegyi kapaszkodón szekereinkkel csak embereink áldozatkész segítségével tudunk haladni. Lovaink csetlenek-botlanak a fáradtságtól, előre látható, hogy már nem sokáig bírják. Ki is kerüljük a város előtti rövid szakaszú meredeket, és jól kifejtett szerpentinen döcögünk a hegytetőre. De sok autó sírtemetője e hely! A nagy sietség ártott meg nekik, és a mély árokban szednek ki belőlük egy-két értéket.

Általában megállapítható, hogy a nagy anyagi veszteséget az okozza, hogy minden városban, helységben összeterelik a befutó csapatokat, és védállásokba kényszerítik az esetleg beözönlő oroszok elleni küzdelemre.

Ezen csapatoknak csak akkor adják meg a visszavonulási parancsot, mikor már a helyi parancsnokság védelem alatt eltávozott, és sajnos ilyenkor a legtöbb ízben a már egészen közel levő orosz haderő oly pánikot kelt szétesett seregünkben, hogy az értékekből mi sem menthető meg. Mennyi fegyver, golyószóró, autó, élelem és egyéni felszerelés kerül így orosz kézre! Kiszámíthatatlan anyagi kár.

Január 20-án délelőtt tizenegy órakor érkezünk Novij Oszkolba. Sivár gyárváros, csak a főtéren rendezettebb épületekkel. Kanyargós, hóborította mellékúton tartunk az állomásparancsnokság felé, hogy a további irányítást megkapjuk. Útközben litografált cédulákat osztogatnak, az alábbi szöveggel:

„Bajtárs!

Ez az ok nélküli, szégyenletes visszavonulás páratlan a magyar történelemben. A magyar katona mindig bátran harcolt. Hősi küzdelemben számtalanszor vívta ki a győzelmet, és ha kellett, bátran áldozta fel életét a Hazáért. Elszántan küzdött fegyverével utolsó leheletéig, és csak akkor győzték le, ha holtan maradt a csatatéren.

Most sem az orosz győzött le bennünket. Az esztelen rémület, a pánik, az ok nélküli megfutamodás vitte pusztulásba a magyar hadsereget, okozta oly sok magyar ember halálát, döntött szégyenbe mindnyájunkat. Ez a vereség nemcsak a magyar hadsereget érte, hanem az egész magyar nemzet becsületén ejtett súlyos csorbát. Ezt még most rögtön jóvá kell tennünk, ha nem akarunk világ csúfja, népek szemetje lenni.

Értsd meg, hogy otthon minden szem Terád néz, lélekben mindenki Veled harcol, minden szív a Te győzelmedért imádkozik. Családod, otthonod, Hazád sorsa a Te kezedben van.

Ha gyáván megfutsz, a magyar hadsereg elvész, a magyar nemzet becsületét a sárba taposssák és a jobb jövő reménye szétfoszlik. De elpusztulsz Te is, mert a szökevény számára nincs élelem, aki kézre kerül, azt a hadbíróság ítéli szégyenletes halálra, a fegyverüket eldobó hitvány bujkálókat pedig még az orosz nők is büntetlenül meggyilkolják.

Bajtárs! Köszörüld ki a csorbát, mosd le a szégyent. Markold meg a fegyveredet és fordulj szembe az ellenséggel. Teljesítsd hűen a kapott parancsokat! Ha helytállsz, győzni fogsz! Ha megfutamodsz, elpusztulsz! Az Úristen is csak a bátrakat segíti! Szerezd vissza a magyar honvéd becsületét, hogy bátran nézhess a világ szemébe! Jelszavad legyen: Győzelem vagy halál!

Olvasd és add tovább!"

Kétségtelen, hogy a beözönlő katonaság rendezése, összegyűjtése bizonyos tervszerűséggel folyik, és a frontra vezető útvonalakra irányítják őket, hogy a küzdelmet felvegyék, de az ilyen foszlányaira szakadt hadsereget nehéz egységgé kovácsolni. Megnyugtató, hogy a német a tartalékokat veti be, s máris helyi sikereket ér el. Osztrogozsszk még mindig a nagy szövetséges kezén, nem adta meg magát. Hírlik, hogy Alekszejevkában is megindul az ellentámadás.

Parancsunk kiadásáig nézzük az összefutó ezer és ezer jármű gyors eligazítását a piactéren. Elfáradva, teljesen átfagyva, de azért él bennünk a remény, hogy az ezt követő napjaink már nyugalmasabbak lesznek. A német véderőbe szervezett kubáni kozákokat fényképezem le *(71–72. fotó)*, majd Surát, a parancsnokunk nőjét, kiről most már határozott sejtelmünk, hogy orosz kémnő, ki a visszavonulást, a csapatok megoszlását figyeli meg, s alkalmasint megszökik kitűnő hírszolgálatával. Ismét nyugalmas elhelyezkedésre kapunk parancsot.

Szállás akad is gyorsan, mert az elvonuló alakulatok üres helyeket hagynak hátra. A bizalom azonban alábbhagy, mindegyikünk külön úton iparkodik a maga személyét biztosítani, gépkocsival rendelkező alakulathoz csatlakozni, az esetleges további menekülés miatt. Gyurka a sokat emlegetett 101-es ellátó századhoz akar kapcsolódni, de sajnálattal értesül, hogy a régi ismert kompániából már egy sincs közöttük. Letelt az idejük, békés otthonukba tértek vissza.

Engemet futólag ismert százados hív a tiszti étkezdébe. Szívesen veszem a meghívást, s máris megyünk a főtér felé. A pörköltszaftban dinsztelt vadászkolbász a sok hiányos, hideg étel után legmagasabb gourmand igényeimet is kielégítette. Közben e százados barátom megkért, hogy hozzam be a köpenyét a ruhatárból. Kimegyek érte, és a ruhatári előtérben beleütközöm a már tábori lapjaimmal régóta kutatott Vándorfy Kálmán ezredesbe, a hadsereg műszaki parancsnokába. Szíves barátsággal fogadott. Megemlítette, hogy eddig hiába keresett a helytelenül kapott, egy tüzérzászlóaljhoz szóló tábori postaszám alapján. Isten segítő kezét láttam sorsom e kegyes fordulatában. Azonnal csoportjához invitált, de szállása helyét nem nevezte meg és hirtelen eltávozott.

Végtelen örömömben kétségbeejtő futkosással, csak nehezen sikerült megtalálni a hadsereg műszaki parancsnokságának állomáshelyét egy

109. fotó: Korocsa – A boldogságos Szűz Mária születésének temploma

mellékutca, az Árpád utca utolsó házában. Beléptem, megnyugodtam, tényleg ő volt ott, bemutatott tisztjeinek, s én siettem vissza csomagjaim átszállítása miatt. Útközben parancsnokomat a kórházból hazajövet éppen az Árpád utcában találtam. Egy kórházi felvétel megoldotta volna az ő ügyét is, de csak súlyos sebesültekkel foglalkoztak. Gabi barátunk pedig a fagyott fülét akarta gyógykezeltetni, így hát magam önző érdekeit nem röstelltem, s egyenesen parancsnokom mellett termettem.

Dühös volt, visszautasította áthelyezésem lehetőségét és kijelentette, hogy csak a hadtest műszaki parancsnoksága szolgálati jegye alapján hajlandó elengedni. Erőtlen kapálódzása sajnos sok futkosásomba került, mert az abban illetékes Ruzsinszky főhadnagyot hosszas keresgélés dacára sem találtam meg. Kénytelen voltam magas pártfogómtól további utasítást kieszközölni, a parancs rövid volt, ajtaja mögül szólt ki: „Nem tárgyalok tovább, a parancsot azonnal teljesítse!" A szigor sohasem volt kedvemre, de ezt a dörgő hangot most oly szívesen hallgattam. Volt már itt egy kegyelt, dr. Angyalos Géza személyében, kivel közös sorsunkban jól megértettük egymást. Tiszti legényét átadta, hogy most már semmi akadálya ne legyen a gyors átköltözködésnek. Sajnos e rövid idő alatt alakulatom új helyre költözött és csak sok ide-oda járkálással volt megtalálható.

Parancsnokomnak, ki egy jobb polgári lakás ebédlőjében a karácsonyfa alatt, a díványon hevert, leadtam a rövid és velős parancsot, amely alól most már kitérni nem lehetett. Érezte, hogy magas parancsnoki ambíciói alól végleg kikerültem, és főleg ez bántotta. Pedig csak könnyítést jelenthetett számukra, hogy mintegy harminc kilogramm súlyú kézi poggyászaim nem terhelik többé a két pár girhes Rosinantét. Nagy volt a meglepetés a bajtársak között, kik egy másik épület nagy szobájában a legénységgel együtt heverésztek, közbe-közbe teát iszogatva. Szerettek volna visszatartani, hogy sorsunkat ezután is együtt viseljük, de búcsúztam, mert mennem kellett a Gondviselés adta új útra, és hamarosan meg is érkeztem új helyemre.

Géza mellett lett a fekvőhelyem, de pihenés helyett jólesett a velem való foglalkozás, mely az útkarbantartási munkálatok magyarázatában merült ki. Időnként telefon jelezte a hadihelyzetet, ami most már, ha nem is volt kedvező, biztonságot adott az eddigi nagy bizonytalanság után. „Sztarij Oszkol felől orosz tanktámadás várható" – szólt a jelentés, és parancsnokunk azonnal intézkedett: a városból kiágazó főútvonalakat utász tisztek vezetése alatt aknákkal rakatta teli.

Tizenkét óra felé teljes riadó készenlétben, ruházatban, csizmával, de új sorsomban való teljes megnyugvással feküdtem le és mélyen elaludtam.

Reggel öt órakor keltünk, és megkezdődött a rakodás teherautókra. Jó hazai szalonna befalatozása után nyolc órakor nyitott teherkocsin, a ládákon Gézával egymás mellett ülve, kitűnő báránybőrrel bélelt zöld plüss takarójával betakarózva indultunk meg ismeretlen utunkra. Az Oszkol folyó hosszú cölöpökre vert fahídján dübörögnek át autóink. Úgy mondják, eddig szándékozik az orosz terjeszkedni, s további utunk csak a biztonság, a nyugodt munka érdekében vétetett tervbe. Két erdős hegy közötti mély völgyben akadunk meg, hosszasan állunk forgalmi torlódás miatt. Német ügyesség oldja meg a célszerű közlekedést, külön terelve a szánokat, külön a gépkocsikat és a kerékpárokat. A kis pihenő alatt kiosztják az ebédet, tenyérnyi, fél centiméter vastag csokoládé kétszersülttel. Ízlik, mert kitűnő, de nyomorúságunk érzetében is szörnyen kevés. Hazai szalonnából falatozom, most csak a zsiradék adhat a testnek meleget.

Ismét megakadunk, most már hosszasabban. Mihajlovka falu előtt az erdei, igen meredek út próbára tesz minden járművet. Legénységünk leszáll, készenlétben szalad a kocsi után, az esetleg szükséges tologatásra. Nagy előfutás, lendület, teljes gáz, és túljutunk a beakadtak csoportjain. Bevárjuk a gyalog jövő legénységet, hogy felszálljanak. Hegytetőn vagyunk, valami sivár vidék, a hó alól csenevész gaz dugja ki fejét. Sok szenvedő, agyongyötört ember vonszolja magát. Egyik a földön terül el, már félhalott, társa elhagyta, mert inkább a csomagját vitte a kis kézi szánon, mint a bajtársát. Felvesszük kocsinkra, nyöszörög, de megbékél a jobb helyzettel.

Idősebb GH tisztünk avatkozik az elhagyatottak sorsába, pofoz, intézkedik, szánra rakatja az ereje hagyottakat. Süvít a szél, borzong a testünk. Itt, a hegytetőn messze ködbe vész el egy hosszú katonasor, honvédeink ezek. Miért alakul a hosszú lánc, mi a célja – nem tudjuk. Robogunk tovább. Orosz útmunkások itt is beállítva az úttakarításra, nem érzik a hideget, mert serényen dolgoznak. Szőrös filccsizmájuk áldás e hidegben.

Mai napi utazási programunk, Korocsa városa – mely Novij Oszkoltól ötvenhárom kilométerre fekszik – még egy hatalmas erőpróbát kényszerít ki gépünkből. *(109. fotó)* Az óriási emelkedő alján hosszú, négy órás

várakozási idő alatt szemléljük a különös forgalmat. Orosz szánok apró lovakkal az úton kívül a hómezőkön vígan vágtatnak. Katonáinkat viszik, és felszerelést mentenek. Ez a hópuszták igazi közlekedési eszköze. Szügyig járnak a lovak a hóban, kitartóak, teherbírók. Apró szánra szerelt vöröskeresztes sebesültszállító kocsi is érkezik... Kéménye van felül, rajkályhával fűtik. Elesett bajtársunkat odasegítjük, berakjuk a kocsiba, hogy meg ne fagyjon az istenadta.

Időnként mi is fűtünk, de csak úgy pálinkával. Számolgatjuk az előttünk sorra kerülő autókat. Még mindig a harmincadik vagyunk a sorban, és az esti szürkület már reánk nehezedik, mikor startolunk. Nagy erőfeszítéssel az összetorlódott autók között kijutunk a szabad útra. Sofőrnek kell itt lennie, aki ennyi nehézség árán biztosan vezeti gépét. A meredek alján német traktor húzogatja a beakadt teherkocsikat. Lám, bizonyos rend itt is van, a német működik és akadályt nem ismer. Vígan szaladunk most már a pár kilométerre fekvő Korocsára.

Megállunk, leszállunk. Fagyos lábaink mintha merevgörcsben lennének. Közeli német konyhánál a raguleves valóban ízlik. Kis feketekávé is kijár, és a helyi állomásparancsnokság által kijelölt szálláshelyünkkel is igen meg lehetünk elégedve.

Tágas szoba, jól fűtött helyiség, a filodendron és fikuszok lombjai alatt melegen szalmázva. Kevés idő jut a beszélgetésre, pillanatok alatt mélyen alszik itt mindenki.

Január 22-én pénteken verőfényes téli napon tűnik szembe, hogy mennyire szép a város rendezett utcasoraival, a hegyoldalon elterülő ház- és palotasoraival. A templom dominálja a főteret, és innen a Korocska folyó völgye csak néhány lépés. Nem kell most híd, keresztül-kasul járják emberek, szánok a sima jég tükrét. *(110. fotó)* Hószánozást szerveznek a hadsereg részére. Meleg szénán térdel vagy fekszik a muzsik, úgy hajtja lovacskáját. Téli kép, amely nélkül Oroszország hamis, élettelen.

Míg egyéni szórakozásomnak élek, serényen keresnek a hadsereg műszaki parancsnokság irodájában. Élénk értekezés, gyors intézkedés Vándorfy ezredes parancsnoksága alatt. Az útvonalak hótakarítása a probléma, érkeznek is a jelentések a hótorlaszos útszakaszokról, de jönnek a zsidó munkaszázadok is beosztás és eligazítás végett. A főforgalmi utak mentén fekvő falvakba, egy-egy útszakasz karbantartására osztják

110. fotó: Hordják a jeget a folyóról

be őket. Ez alatt az egy nap alatt el is látjuk munkaszázadokkal a környék egész útrendszerét.

Este tíz órakor hagyom el az irodát, vacsorát nem kapok, de fontosabb a pihenés. Botorkálva keresem szállásunkon hálóhelyemet a már alvók között.

Másnap, január 23-án szombaton újabb utazásra, az ötvenkét kilométerre fekvő Belgorodba készülünk. Ezúttal nem nyitott kocsin, hanem Urbán zászlóssal a sofőr mellett, fedett helyen helyezkedem el. Keringünk a városban Vándorfy ezredes és Klobusitzky százados autója után, míg a helyes kifutó útvonalat megtaláljuk.

A nyílt országúton már nem özönlik a katonaság. Ily messzi gyalogosan már el nem juthattak. Inkább civilek veszik nyakukba a nagy utat és batyujukat.

Különös látvány nekünk az ilyen országúti vándor, pedig ő itthon van és az utak végtelenjét megszokta, mint e határtalan nagy országot a maga szélsőségeivel, zord idő járásával, politikai egyeduralmával. Ez szelektálta ki a gyengék közül s lett emberré, az élet ezer viszontagságával küzdő marconává. Amilyen igénytelen, olyan erőteljes e szláv nép, nem akad közöttük senyvedt, azt az élet idejében eltiporta. Állatja: lova, tehene, kutyája többé-kevésbé a szabadban tölti idejét és edződik oly rideggé, viharállóvá, ami nekünk elképzelhetetlen.

Sík, vad pusztaságon rohanó autónk a Koren folyó hídjánál akad meg, az előttünk levő rövid, de kiadós kaptatónál autók torlaszolódnak. Urbán zászlós idegeskedik, leszáll, becsapja az autóajtót, eltöri az ablaküveget. A rövid ideig élvezett szélmentes helyre besüvít a szél, de a feljutás sikere is aggasztó. Rajtunk a sor. Háromszor futunk neki, míg negyedszer a sok havat lapátoló barisnya segít fel bennünket. *(111. fotó)* Német traktor működik itt is, de csak saját kocsijainak nyújt segítséget. Egyszerű tanácsomra harántbarázdázzák a jeges utat, legalább az utánunk jövőknek legyen sikeresebb a feljutásuk.

Délután két órakor Belgorod hatalmas, síkon is, hegyen is elterülő, nagy városa kilométeres utakat jelöl ki még számunkra, míg belépünk egy templom melletti iskolában berendezett szálláshelyünkre.

A hadsereg műszaki parancsnokságának egész udvara együtt van, Szörényi őrnagy vezetése alatt. Mindenki lázas tevékenységben papírokkal

futkos, táblázatot, terveket készít. Parancsnokunk néha téved be, erélyesen ad utasításokat. Itt készülnek majd el azon új védelmi vonal tervei, amelyekre a hadsereg műszaki parancsnokság a németektől kapott megbízást, és melyet a Korocsa és Belgorod közötti folyó völgyeletében kell majd kiépíteni.

Eredménytelen ebéd- és vacsorázási kísérlet után visszaballagok az irodába, és az őrnagy durva szavakkal reám rivall, hogy ez a vén ... mit keres itt. Szerényen mondom, hogy kötelességteljesítésből és nem haszonlesésből vagyok itt, megszakítva tisztes polgári hivatásomat. Gőgösen jelenti ki, hogy mindez nem érdekli őt. Este jótevőmnek panaszolom az esetet, ki megütközik e furcsa eljáráson. Megígérte, hogy hamarosan hazaenged, s én szalma aljú tábori ágyamon a boldog otthon minden áldását átélvezem, és a bántó, közönséges, durva bánásmódot fölénnyel könyvelem el.

24-én vasárnap délelőtt Martin Ferenc főhadnagy parancsot kap Belopoljéba való utazásra, a hadsereg visszavonulási útjai karbantartásának megszervezésére. Útitársul parancsnokom engem jelöl ki öt legénységi állománybelivel. Magam vállalom az ötnapi úti élelem felvételezését, amelyet a GH elektromos kolléga a szabályzat alapján megállapított két nap helyett teljes egészében utal ki. Így sem sok. Hozzuk a kenyereket, konzerveket, műmézet, cukorkát és cigarettát.

Sietve eszem meg ebédre a jó csirkelevest, csodálkozva, hogy ilyen is létezik még a világon. A műszaki parancsnokság nyitott teherkocsija helyett a hozzánk csatlakozó Balassa tüzér őrnagy Krupp terepjáróján foglaltam helyet. Hátul, szellős ponyva mögül néztem, hogy halad a hosszú út mögöttünk. Az Oboján városig elfutó nyolcvankilenc kilométeres útvonal kevés falut érintett. A gyakori motorhiba, a piszkos benzin miatti eldugulások több helyen leszállásra és hosszabb várakozásra kényszerítettek. Pokrócba burkolva gubbasztok és mozgatom a lábaimat, dobogok, hogy meg ne fagyjanak. Behúz a hideg szél az összeszakadozott ponyvaréseken keresztül. A vidék hangulata már nem is érdekel, épp olyan sivár, mint a többi.

Oboján előtt végleg megakadunk. Kis városszéli házba megyünk be harmadmagammal melegedni. Sajnos mire kijövünk, autónknak hűlt helye. Később jön keresésünkre, és ezúttal még vagy egy órát ácsorgunk. A harmincöt fokos fagy hirtelen hűti le a gépet, és nem lehet életet hozni belé.

111. fotó: Szovjet civil

Pedig de át vagyunk fagyva! Egész lábfejem érzéketlen, cipőnk mintha fából lenne, olyan fagyos. De végre is begyújt a motor és a kis város még pár kilométerre fekvő hegyi útján találjuk meg éjjeli szállásunkat este tíz órakor. Tisztviselő család, fiatal házasok, csak a konyhában egy szűk bőrdíványon adnak helyet. Aktatáskámból előkerül egy kis harapnivaló, de fontosabb a pokrócok alatt felmelegedni és a mai napot is álomban elfelejteni.

A kies fekvésű városka csinos, stílusos, vörös tégla templomát csak másnap, 25-én csodálom meg, mikor fél kilenc órakor indulunk tovább nyugat felé, de vagy egy órai út után meggyőződünk arról, hogy a Kamenka–Szudzsa közvetlen útvonal hótorlaszos, járhatatlan. Visszafordulunk, és fél tizenkettő órára érkezünk vissza Obojánba. A hadseregparancsnokság kocsi oszlopsora vár itt már bennünket Heszlényi altábornagy vezetésével. Nagy apparátus, fűtött autóbuszok, konyhakocsik, minden kényelem, ami az itteni körülmények között csak lehetséges. Parancsra csatlakozunk hozzájuk, és délután két órakor az egész oszlop megindul Kurszk felé.

Egyenes, sík útvonal, hangulat nélküli táj, és minden puszta hómező. Autónk azonban gondoskodott meglepetésekről, hol megállott – és minthogy most már elől ültem, a kiütött ablakú sofőrülésből voltam kénytelen minduntalan kiszállni, hogy ülőhelyem alatt a javító szerszámokat elővegyék –, hol pedig ki-kigyulladt. Hatalmas lángnyelv csapódott felém és fiatalos mozgékonysággal kellett elhagynom kissé már felmelegedett üléshelyemet a lábaimra csavart pokrócokkal együtt, hogy fel ne robbanjunk. Tűrtem, elszenvedtem e csodamasina minden szeszélyét azon reményben, hogy jön majd pár nap múlva a megváltás békés megpihenés alakjában.

Este fél hét órakor Kurszk elé érkezünk, benzintankolás, szerelés, újra kigyúlás, de ismét hóval oltjuk el a tüzet. Megszokás lesz most már ez is, mint minden e nagy országban. Német katona előzékenyen kínál feketekávéval, se íze, se bűze, de meleg, és a zsebemből előkotort cukorral iható, sőt üdítő ital. Minden apró figyelemért hálás itt az ember, mert oly kevés jut a szeretetből. Iparkodom a sok viszontagság után más kocsira jutni, de minden hely zsúfolt, és így az Obojántól Kurszkig megtett hatvan kilométeres út után este nyolc órakor folytatom kattogó paripámon utamat Diakovo felé Szudzsára. De az út olyan hótorlaszos, hogy huszonkét kilométeres út után Diakovón éjjelezünk.

A csikorgó havon a metszően hideg, holdvilágos éjszakán a falu végére veszem utam, mert minden hely foglalt. Kis tanítóőrmester csatlakozik hozzám, hasonló céllal. Nem is hihető, milyen szívesen lát az ember maga mellett társat ez idegen, partizános faluban. Sajnos tiszt, aki már biztosított helyet, a maga kényelmét fel nem áldozná. Mint nemrég jöttet az alakulat idegen számba vett, senki sem fogadott be magához. De nyelvismeretem mindig, amennyire lehetett, előnyös helyzetbe juttatott. Na ugyan a diakovói éjjeli tartózkodás a vizes földre helyezett nedves szalmával nem volt éppen dicséretre méltó, de mégis megfelelt a pár órai alvásra. Az asztalosmester házigazda reggel azon felebaráti érzéssel vett búcsút, mintha a legnagyobb földi jót juttatta volna számunkra.

26-án kedden reggel visszamentünk kocsijainkhoz, és kis motorigazítás után megindultunk az ötven kilométer távolságban levő Lgovba. Az út utolsó szakasza közvetlen a város előtt festőien szép, hegyes-völgyes szerpentinen vitt keresztül. Gyönyörű téli kép a sok szánnal és szánkázó gyerekhaddal.

Leszállási helyünk közelében találomra nyitottam be egy orosz családhoz. Rövidesen ebédhez készültek, és tartózkodásom dacára melegen invitáltak. Milyen kitűnő volt a krumpli és bableves húsos csontdarabokkal! Kétszer is tetézték tányéromat, és a fiatal, háromgyermekes patikusasszony örömmel nézte jó étvágyamat. Utána a gyomortöltő köleskása napraforgóolajjal már nem kívánt maga után egyéb fogást. Így hát az sem érdekelt, mikor a GH-irodába átmentem Balassa őrnagyhoz, és a nagyon dicsért lekváros kockából mi sem jutott részemre. Kis ementáli sajt friss kenyérrel a jó ebéd után is jólesett.

Ezek után a hat órára ígért metélt tésztát is mellőztük, mert már öt órakor bekvártélyozódtunk a patikuséknál, és a legénységgel együtt ágyban, szőnyegeken heverésztünk, pihentünk az éjfélkor tervbe vett indulásig. A rettenetes hidegben még egy órát ücsörögtünk az utcán, míg az autókolon [konvoj] mindegyik gépe üzemképes állapotba került. Ez lehetett a szabadban átszenvedett leghidegebb éjszaka. Mikor pirkadt, elérte a tetőfokot, orrunkból a jeget kotorásztuk, hogy levegőt kapjunk.

A negyvenkét fokos hidegben ötvenhat kilométeres út után, délelőtt fél tíz órakor Korenevába érkeztünk, de a hótorlaszok miatt elakadunk. Végre alapos indok, hogy a rendelkezésünkre álló huzamosabb idő alatt magunkkal is törődjünk. A másik tehergépkocsin szállított poggyászaimhoz is hozzájutok, és jó, meleg, tiszta és világos szálláshelyemen átrendezkedem. Pár apróság elveszett, autónk potyautasai lopkodták el. Nem számított, mert mindaz ajándék, ami még egyáltalában megvan. Ilyen tortúra után nem lett volna csoda, ha a legtöbbek sorsára jutok, és még takaróm sem lenne. Érdekes, hogy éppen a törzstiszteknek hiányzik mindenük, akik személyükhöz kötött gépkocsijukon elhozhattak volna mindent.

Elképzelhető a lelki depresszió, amely az idekint pótolhatatlan tárgyak elhagyására késztette őket.

Kis hársfavirágtea és jó, zsírban sült burgonya ebéd után nekiesem a nyugodt alvásnak. Főhadnagy ébreszt fel, szobámból akar kitúrni. Nem állok kötélnek, hiszen még a legénységgel szemben sem lenne méltányos ez a bajtársiatlan eljárás. Egyéni kényelem szempontjából senkinek sincs joga kihasználni itt az egy csillaggal nagyobb sárzsi hatalmát.

Másnap, 28-án verőfényes, gyönyörű téli napon, teljesen kipihenve szemléltem a kis falu tisztaságát, békés képét. *(112. fotó)* A kis hidacska, sok füstölgő kéményű ház, a szánfogatok bizonyos mértékben a jólét jelei. De üt az óra, és reggel hét órakor elindulunk Korenevából a sík hómezőkön keresztül. Változik a táj Szudzsánál, dombon épült, gyönyörű, bazilika stílusú templom, papírgyár, majd hídon át fejedelmi kastély nagy tó előterében. Szerpentin visz az ősi fenyvesen keresztül a nyílt köves országútra. Afféle betonba ágyazott, nagy macskafejkövekből készült, de lényegesen magasabb rendű burkolat az eddig látott földutakhoz képest.

Délben érkezünk meg Szumiba, amely igazi nagyváros, német fennhatóság alatt. *(113–114. fotó)* A város közepén a főúton állunk meg, közelünkben magasba ívelő, művészi templom, mellette park Lenin szobrával. Kissé körülnézünk, majd a három előcsarnokos, nagy moziban melegedünk. Bár leheletünk látszik, de edzettségünkben e nulla fok körüli hőmérséklet is jól esik a kilencvenhét kilométeres fagyos út után.

Hosszas ácsorgás után csak délután három órakor indulunk Belopoljéba, de félórás út után elakadunk a magas hóban, és az egész kolon visszafordul a városba a német tiszti szállás elé. Üggyel-bajjal kapunk szobákat, szalmazsákos vaságyakkal. Szerény a koszt, egymástól koldulunk kenyeret, és egymás elől titkolva esszük a batyunkból a maradékokat.

Kártyás társaság verődik össze, és késő éjszakáig abba sem hagyják. Közben lovag Wenstein százados mondja vastag tréfáit. Jólesik a csaknem két napos pihenés, amit az ezalatt végzett hótakarítás indokol. Mindenkinek hiányzik valamije: pokróca, csajkája, kulacsa; közösködünk, hogy a hiányokon segítsünk.

Érdekes, hogy a hadtest megérkezésekor nyomon követnek az orosz repülők is, és csak a szigorú elsötétítés teszi tájékozatlanná a pilótákat.

Január 30-án szombaton délután egy órakor indulunk tovább a negyvenöt kilométerre fekvő Belopoljéba. Indulásunkat a szállóhelyek elégtelensége miatt az éppen ebben az időben megérkezett hadsereg törzstiszti kara is sürgeti. Járművem, a Krupp terepjáró másfelé rendeltetése folytán nem állt rendelkezésemre. A törzstiszti kar személyautóbuszán szorítanak helyet számomra. Itt a zimankós tél dacára is kellemes az utazás. Rajkályhával fűtenek, semmi panaszra ok nem lehet. Kedves ezredes az útitársam, szélesre bugyolált terjedelmemmel majd kiszorítom helyéből, de mosollyal húzódik az ülés szélére és cukorkával kínálgat. Az egykorúak sokszor felebarátilag megtalálják egymást.

A havas úton csak a sok autó keréknyoma tör utat, de az útról a hótorlaszok miatt gyakran letérünk, és vagy háromszor kiszállásra kényszerülünk. Több falut hagyunk el, erősen partizános vidéket, ahol a fegyveres összetűzés, banditagarázdálkodás mindennapos. Itt biztonságosan csak ilyen fegyveres kolonnal lehet utazni. Puskák, golyószórók készenlétben, nincs, is aki támadni merne.

Belopoljéba kétórás út után érkezünk meg. Elbúcsúzom kedves feljebbvalóimtól, és a város külső részén biztosított Zamostye utca 3. szám alatt lévő szálláshely felé tartunk.

A Szejm folyó fahídján túl ott is vagyunk már, és kedves ukrán család fogad őszinte vendégszeretettel. Jó meleg szoba, polgári ruganyos dívány a hálóhelyem. Több ízben is kínált ízletes ételek, az udvaron lúdgágogás, tehénbőgés, a nagyobb jólét jelei.

A német iparkodott a maga részére megnyerni e népet, meghagyta javait, állásba helyezte embereit. Német propagandarádió szól, afféle telefonhírmondó. E kultúrélvezet lebilincseli figyelmünket, sőt a helyi meleg tusos fürdő is, amely azonban csak szombaton van nyitva.

112. fotó: Jellegzetes ortodox harangtorony

Hivatásunkat, a hadsereg környékbeli felvonulási útjainak karbantartását legnagyobb igyekezetünkkel sem tudjuk ellátni, mert a civil lakosság nincsen beszervezve közmunkára, a németeknek pedig nincsen ezzel foglalkozó szerve, sőt a magyar állomásparancsnokság is csak most alakul. Nem engedik meg a megszervezésre a telefonhasználatot, mert a hadsereg parancsnokának állandó szabad vonalat kell fenntartani. Nagy ott a futkosás, most készül az új beosztás, a hadtestek elhelyezési körzete.

Belopolje, ez a kis ukrán város mennyi magyar történelmi vonatkozással teljes! Tavaly tavasszal ide érkeztek hazulról a csapataink. Itt indultak el a Korocsa és Belgorod közti állásokba, hogy felvegyék a küzdelmet az oroszok ellen. Nagy hódításuk a Don-kanyar elfoglalására sikerrel kezdődött és fejeződött be. Ma itt szervezkedik megint a sereg, hogy tavasszal visszanyomja az ellenséget a Donon túli térbe, s talán messzebbre.

A város lakossága megismerte, megszerette a magyar nép fiait. Vendégszeretettel fogadja őket, hálás nekik, hogy a bolseviki elnyomókat kiszorította s közelebb hozta a valósághoz a nagy ukrán álmot: a független, szabad állam megteremtését.

Tudják, hogy a magyar nem térhódító, hanem mint szabadító írja be történelmükbe a nevét. Ezért kitüntet minket áldozatos odaadásával, s kényelmes szállást, hogy úgy mondjam, otthont nyújt saját kényelmének feláldozásával.

Kincstári kosztunk szerény, sok az ide tódult alakulat, amelyet a helyi kórház gazdasági hivatala csak nehezen tud ellátni. Fizetést sem adnak, pedig itt pénzért vásárolni is lehet. De megszoktunk úgy fogadni el mindent, ahogy van, és e tekintetben nem is panaszkodunk. De szívesen kínál a bennszülött lakosság mindavval, amije van, és mi viszonozzuk a magunkéból kedvesen.

Itteni időnk leghasznosabb munkája az autónk javításában merül ki, hogy mindig útra készen álljunk. Kell is bizonyos elővigyázatosság, mert a tőlünk három kilométerre északra eső falut partizánok foglalták el. Nyilván a sztálingrádi eseményekkel kapcsolatosak e merészkedések. A rádió ugyanis február 3-án este jelentette be, hogy Sztálingrádban Paulus vezértábornagy vezérlete alatt egy német hadsereg, két román hadosztály és egy horvát ezred az utolsó töltényig küzdve végre is kapitulált. Hiába a tél az oroszok eleme, de tavasszal jön a retorzió, amelyre az előkészületek máris folyamatban vannak.

Február 4-én délelőtt lefényképezem a napfényben csillogó Szejm folyó jégtükrét, majd bemegyek a városba a polgármesterhez, a „horu prava"-hoz. Megtudom tőle az utak karbantartási tervét. Meggyőződéssel állítja, hogy az utak hóeltakarítására állandóan gondot fordít, és azok jelenleg is alkalmasak autóközlekedésre. Délután tíz kilométeres gyalogséta keretében ellenőriztem állítását. A tizennégy fokos hidegben vad hófúvás tombolt. A városon túl, a nyílt országúton nyoma sem volt az útnak, csak a távírópóznákról lehetett felismerni vonalát.

A lealkonyuló napfényben a hóhullámhegyek hosszú árnyéka még csak tagolta a mérhetetlen, félelmetes pusztaságot. Arcom majd megmerevedett, és a szájamban a torkomig hatolt a hideg. A harminckét kilométerre fekvő Terni városa tehát nem közelíthető meg. Szélcsendben is három-négy nap munkát kell előirányozni, hogy elérhetővé legyen.

Visszafelé kis melegedésre a város utolsó házában kerestem menedéket. A sok nyomorúság panaszban tört ki a háziak ajkán. Az idős asszony sírva mondotta el gyászát, amelyről éppen most értesült Moszkvából. Férjét több ezer társával együtt Sztálin bolsevistái mint Trockij-híveket, az úgynevezett mensevikeket, agyonlőtték. Vigasztaltam őket, majd búcsút vettem, hogy az esti szürkület előtt szállásomra térjek. Este ugyanis nem tanácsos az utcán tartózkodni a partizánok miatt.

A IV. hadtestparancsnokságra éppen most jelentik, hogy ezer bandita közeledik a város elfoglalására. Sajnos a magunk részéről csak negyvenkét fegyveres erőt tudunk velük szembeállítani, pedig a németek nagyon féltik a pályaudvaron raktározott tartalék anyagukat. Este hat órakor orosz repülők bombazáport zúdítanak oda, de a szerelvényeket idejében nyílt pályákra tolták ki.

Nap nap után derült, napos az idő, de úgyszólván nem melegít semmit, csak a nappalok növekedése hirdeti a közelgő tavasz előszelét. Reggel fél hat órakor hajnalodik, és délután negyed ötkor sötétedik. Éjjel a végtelen égbolt oly szokatlanul magasan tündöklik sok millió csillagával az átlátszó tiszta légűrben, mintha ez az ország hatalmas méreteit egészítené ki.

Február 6-án szombaton az ukrán közfürdőben meleg tusos mosdásban volt részünk, öt hónap után végre egy kis testi felüdülésként. A velünk fürdő legénység örömmel újságolta, hogy hány ezer tetű pusztult el az alapos lemosdás után. E kellemetlen őszinteség bennünk mintha máris a viszketés érzetét keltené.

113. fotó: Szumi – A Megváltó átváltozásának temploma

De hamar felejtjük ezt is, mert hazajövet sürgős parancs várt már bennünket a Szumiba való visszatérésre. Az Oszkol völgyében dúló hatalmas harcokról a rádióból értesültünk, s ennek közvetlen hátterében halaszthatatlanul szükség lett a műszaki munkálatokra.

Az óriási műszeres és dinamitos, valamint aknaládák tiszti poggyászainkkal együtt hamarosan a gépkocsira kerültek, és a háziak integető búcsúzkodása mellett a Szejm fahídján és az erős emelkedőn beteg kattogással haladt gépünk. A nyílt országúton az ide-oda menő tüzéralakulatok szánjai, a velünk szemberohanó teher- és személygépkocsik sokszor az útszéli magas hótöltésbe kényszerítették és rendkívüli teljesítményre szorították gyenge, hibás gépünket. Az egyik emelkedő legfelsőbb kaptatójánál végre is leálltunk. Az eddig aránylag enyhe idő fagyossá, viharossá változott. Csak úgy seperte a porhavat. Sofőrünk meggémberedett kézzel szerelte ki a karburátort és egy közeli házba ment, hogy a hibát kijavítsa.

A hosszú-hosszú várakozásban komor, sötét este lett. Német robusztus teherautó közelít felénk, tülköl, sürgős az útja. Kitérés helyett nekünk rohanással akarja kiütni gépünket, hogy szabad utat nyerjen. Óriási robaj, majd leesünk. A kocsi nyílt tetején a fagytól gémberedett tagokkal csak az utolsó pillanatban vagyok képes megkapaszkodni és az egyensúlyt megtartani. Gépünk repül pár métert, de a fékek jók, és a meredek dacára mégis fix helyzetbe kerül. De a hűtő elülső része és a beakasztott kurbli összegörbült és igazításra szorult. Hosszú várakozás után végre megjön a sofőr, szerel, igazít, végtelennek tetsző ideig.

A lehűlt motor sokszori berántása után végre megindulunk. Szörnyű hótorlaszok kerülnek utunkba, csak nagy erőfeszítéssel jutunk át rajtuk. A sofőr tanácsára, minthogy a benzin és olaj fogytán van, visszamegyünk az elhagyott faluig, hogy reggelig ott pihenjünk. Talpalatnyi hely sincs a házakban, a csellengő alakulatok minden férőhelyet betöltöttek. Nagy elhatározásba került, hogy haladjunk-e tovább Szumi felé, de mégis e mellett kellett döntenünk.

Ezen jégország elátkozott földjén poroszkálunk kínosan, úgyszólván csak lépésben, fegyverekkel a kézben, a gyér nyírfák és bokrok mögül reánk leselkedő halál érzetében. De mégiscsak beérkezünk, elhagyjuk a nagyváros hosszú házsorát és a németek által irányított, már ismert kaszárnyaszerű tömegszállás vörös épülete előtt állunk meg. Majdhogy fel-

állni sem tudtam a ládaülésről, úgy meggémberedtek lábaim, de mindent megért, hogy nem az országút vad viharában, a fehér halál félelmében, egymás folytonos ébresztgetésével töltöttük el az éjszakát. Mert aki elalszik, az örökre aludhatja álmát, többé gondtalanul, szenvedés nélkül. Szobánk bár hideg, németesen sportos, mégis oly jólesik fedél alatt lenni. Minden rongyunk testünkre kerül, s pillanatok múlva az álom birodalmában már nem szenvedünk.

Másnap, vasárnap, különös öröm ér bennünket. Szentmisét hallgathatunk az egyik legénységi nagyszobában kialakított tábori oltár előtt. Mélységes hála, áhítatos fohász kél az egek Urához a Gondviselés különös szeretetéért, amely annyi ezer bajon vezetett át eddig bennünket. Az evangélium szavai a Genezáreti-tavon az Úr szavára lecsendesedett hullámokról mint saját élményeink hasonmása vésődtek be mélyen lelkünkbe.

Míg távol voltam, nagy protektorom a főcsoporttól vezérőrnagy, tábornok lett. Jelenleg az új fronthoz közel eső Belgorodban szervezi a műszaki erőket, de napokon belül meg kell érkeznie. Személyéhez kötött luxusautóban bár kényelmesebben járja e nagy országot, de mégsincs biztosítva a kegyetlen időjárás és a mindenkinek kijáró kalandos élet ezer viszontagsága ellen. Az erős havazás és hófúvás ugyan melyik tanyára kényszerítette, hol tölti el a kellemetlen éjszakát a továbbhaladás reménytelenségében? Nem tudható!

Mi is készülődünk. Tényked esünk most már csupán a nyugat felé vezető visszavonulási utak térképeinek összeállításában, kijelölésében, és telefonértesülések alapján a járhatóság megállapításában áll.

Február 8-án az enyhébb idő beálltával az egész napon át hull a hó. A továbbjutás lehetősége még az esetleg nyitottnak jelentett utakon is kétséges. Aggodalmas körültekintéssel érdeklődik ez irányban naponta több ízben is kedves szomszéd szobatársunk, egy vezérőrnagy úr. A hideg, fűtetlen szoba miatt nagy kozák bundájában jelenik meg, mint a télapó szimbóluma. Sok bátor haditette elmesélése dacára ezúttal mégis jobbnak látja mielőbb hátrahúzódni Klemig. Ott tudja csak igazán áttekinteni csapatai elemeire esését s kovácsolni majd belőlük munkásoszlopot, amire most végtelenül nagy szükség van. Így hát az időjárástól függetleníti magát, autóját a sofőrre bízza, jöjjön majd utána, míg ő biztosabb közlekedési eszközzel, vonattal indul sürgős útjára.

Este hivatalosan jelzik, hogy a város felé nagyobb partizáncsapat közeledik. Megalakul a helyi őrség, de ez már inkább csak éjjeli zaklatást okoz, mint valamelyes izgalmat, oly elfásult már minden iránt az ember. Nem történt semmi baj.

Másnap a verőfényes napon az idő kissé megenyhült, és vártuk parancsnokunkat, kinek késedelmes jövetele nyugtalanságot okozott. Csak délután fél három órakor érkezett meg, ismét hallhattuk kemény, határozott hangját. Újabb visszavonulásunk útirányát állapította meg: Szumi, Romni, Konotop és Nyizsin, mintegy négyszáz kilométer, amely után már csak százhúsz kilométer választ el bennünket Kijevtől. A rádió bemondja, hogy a német hadsereg a Dnyeper folyóig vonul vissza, tehát ezek szerint csak Kijevet lehet végleges helyünknek tekinteni.

Az orosz rohamosan tör előre. Szó van már Kurszk elestéről. Belgorod északi része is orosz kézen van, a déli városrészt pár magyar járőr védi. A németek ezt a várost még vasárnap reggel kiürítették, miután a vasúti berendezéseket felrobbantották. Vonulnak vissza a mieink is, de időrendi sorrendben csak a németek után, biztonságot adva azok visszavonulásának. Tomorovkán hatalmas benzin-, és élelmiszerkészletünket gyújtjuk fel. Folyamatos visszavonulásunk előszele a partizánok támadása, lövöldözése, kik a városunktól harmincöt kilométerre fekvő Krasznopoljén is harcba kerültek a mieinkkel.

Ha a nagy német haderőt vesszük számításba, az talán mégsem omolhatott annyira össze, hogy ilyen nagy területeket kellene átengedni a partizánoknak és a gyér számú orosz előőrsöknek. Úgy látszik, hogy a roppant távolság, mely már alig engedte Sztálingrádhoz szállítani az utánpótlást a németeket azon belátásra bírhatta, hogy az új frontot országához közelebb vigye, s itt mérjen döntő csapást az ellenségre.

Az orosz pedig tobzódik biztos győzelmének tudatában. Este fél tizenegy órakor erős bombazáport zúdított körzetünkre. Szálláshelyünk kétemeletes épülete majd széthullott az erős detonációtól.

Kocsiparkunk készen áll az indulásra, az üzemanyag azonban oly csekély, hogy egyelőre nem tudjuk, hogy gyalog, kocsin vagy vonaton megyünk-e. Táskáink tartalmát a nem nagyon szükséges holmik elhagyásával csökkentjük. Parancsnokunk azon kijelentése, hogy módjában lesz mérnökök egy részét hazaküldeni és leszereltetni ad erőt a még várható szenvedések elviselésére.

Valakinek ezzel szemben nagyon rossz napja van. Alezredes szomszéd szobatársunk szesszel telítve a megőrüléshez áll közel.

Utászcsapatát hagyta el Krasznopoljénál és Szumiba jött, jelentkezett, de parancsot kapott az azonnali visszatérésre. De hogyan? Benzin semmi, de a százada sem lehet már ott, mert időközben harcba keveredett a partizánokkal, sőt az orosz beszivárgás mind nagyobb méreteket ölt. Amellett gyalogszerrel nekiindulni a vad, viharos éjszakának emberfeletti szenvedést kíván. Idegei felbomlottak, és a sok rossz tanács még jobban feltárja előtte lehetetlen helyzetét.

Parancsot kapunk a február 11-én reggel hat órai indulásra. A hadseregparancsnokság megkapta az útra való benzinmennyiséget, tehát teher- és személyautókra rakodunk fel. *(115. fotó)* A megteendő út Szumi és Romni között százhárom kilométer, Romni és Konotop között hetvenhat kilométer, Konotop és Nyizsin között száztizenkettő kilométer – vagyis összesen kettőszázkilencvenegy kilométer, négynapi hidegélelem-készlettel.

Az úti bajtársakat, személyzetet is kijelölték. Dr. Angyalos Géza orvos, kit már baráti kötelék fűzött hozzánk, alakulatához való csatlakozása végett visszamaradt. Szívesen hagyott el bennünket, mert kívánsága teljesült.

Február 11-én reggel az indulással már fél órát késtünk. Megszoktuk már e meg nem érthető pontatlanságot, amit, úgy látszik, egy kis előfagyasztás érdekében mindig programba vesznek. Nyolc kilométer távolságban még mindig a város házai között haladunk, míg végre kijutunk a hatalmas, tizenkét méter széles, terméskő burkolatú országútra. Nem sok bajunk van a hótorlaszokkal, e nehéz feladatot a visszavonuló német járművek már napokkal előbb elvégezték, sőt sok helyen lekoptatták a jeget is az útburkolat felületéig.

A menekülés első napjaiban rendszertelenül összeverődött tumultus helyett itt már a szó szoros értelmében vett tervszerű visszavonulás volt észlelhető. A széles kocsiútpályán jobb oldalon a kocsik haladtak, középen a tehergépkocsik száguldottak, míg a szembejövőknek és a kitérőknek is akadt bőséges helyük.

A lassú szánok a kocsiúttesten kívül a havas mezőn közlekedtek. Autókolonunk kifogástalanul haladt, s csak néhány ízben kellett apróbb javítások miatt vesztegelnünk. Csupán a németek gyorsan tovarobogó autóitól kellett tartanunk, mert tolakodásuk nem ismert határt.

114. fotó: Szumi – Tarasz Sevcsenko (1814–1861) ukrán költő monumentális betonszobra

A sík, havas vidék hangulatos falucskák, tanyák között már jellegzetesen ukrán terület. Minthogy a klimatikus viszonyok is kedvezőbbek, a házak között nemes gyümölcsfakertek tűnnek fel. Majd dombos-halmossá válik a vidék, hatalmas, sűrű fenyőerdővel, a völgyekben elhúzódó, regényes fekvésű falvakkal. Különben partizános vidék, de a felvonuló erőnk oly számottevő, hogy ettől igazán nem kell tartanunk. Magyar repülőgép zúg el felettünk, barátságosan, alacsonyan kering kolonunk felett.

Hosszú sorokban rója az utat a magyar katona, az otthon szeretett, megbecsült apa, a kenyérért dolgozó föld fia. Itt oly nagyon-nagyon kivetett, sorsüldözött; fagyos kezéből kihullott a fegyver, a takaró, a szükséges mindennapi. Mindenkitől elhagyatva, fagyos lábaival biceg, vándorol nagy útján, amely talán hazavisz – vagy ki tudja, hova? Az elhullott lovak bőrét fejti le, néhány harapást fal a combból, életösztönből, szükségből teszi, mert nincsen más, majd otthon jó falat, foszlós kalács várja e sok szenvedésért. A vesztes hadsereg végtelen szánalmat kelt az emberben, alig, hogy poroszkálnak, annyira elesett már mindenki, pedig a német útjelző tábla ugyancsak nagy számokat mutat: Kijev négyszázötven kilométer. Vajon Kijev a cél, s nem-e még messzebb? De nem, mert ott a Dnyeper közel zajló hatalmas áradata gátat vet az orosz inváziónak, bármennyien is vannak, bármilyen gépekkel is rendelkeznek.

Romni városa tűnik fel előttünk. *(116–117. fotó)* Vasrácsozatos fúrótornyok alatti petróleumkútjai sejtetik ezen iparváros jelentőségét.

A befagyott Sulla folyó fahídján tűnik legjobban szemünkbe a festői, meredek hegyfalon épült, több hagymakupolás, óriási Sabor temploma. Mintha lovagvár lenne, úgy tör az ég felé hatalmas falaival. A széles főúton robogunk végig rendezett házsorok között az állomásparancsnokság elé. Megállunk. Két órás tanakodás után, mialatt egészen velőnkig fagyunk át, végre megjelölik szállásunk helyét, a liget melletti kaszárnyaépületet. Odajutunk, de durva német hang utasít el bennünket az általunk már lefoglalt helyről. Sajnos nem tudunk eljutni a jobbnak ígérkező legközelebbi állomáshelyünkre Konotopba, mert őrnagyunk még indulásunk előtt leemeltetett a kocsiról kétszáz liter, azaz egy hordó benzint, s az most hiányzik.

Kezdődik tehát a szálláskeresés keserves munkája, e már csaknem mindenütt csapatokkal betelepült külső városrészben. Elő az orosz tolmács – magam személyében –, s vagy öt házat foglalok le szerte eső helye-

115. fotó: Benzinvételezés

ken éjjeli pihenőül. Jámbor önzetlenségemnek köszönhetem, hogy ezúttal is nekem jutott a legrosszabb, teljesen fűtetlen konyha, gyanús, piszkos, őskori faággyal, szétzilált szalmazsákkal. Nem volt mit válogatnom, le sem vetkőzve, bárányból sapkával fejemen, kezemen kesztyűkkel adtam magamat át az éjjeli nyugodalomnak.

Már félálomban voltam, mikor harkovi menekült családtagok érkeztek, kik német munkaszervezetben a bolsevikok bosszújától féltek. Szerencsétlen helyzet, ilyen sok viszontagságot csak ez a sorsüldözött nép bír ki, amely mindig idegen befolyás alatt állott és sohasem élhetett saját érdekei szerint, függetlenül.

Többnapi itt-tartózkodásunkat a VII. német hadtest a front felé törése indokolja. Részükre kellett szabad utat biztosítani, hogy előrevonulásuk zavartalan legyen.

Parancsnokunk megérkezett február 12-én este. A vele érkezett tisztek közül kettő nálunk száll meg és zsúfolja az amúgy is szűk lakhelyünket. A közös sors egy akaratba hozza össze a bajtársakat, s örülünk, ha mások baján könnyíthetünk. Tőlük kapjuk a híreket arról, hogy a német ellenoffenzíva már több várost – Öbojánt, Bjelgorodot – visszafoglalt. Kétkedéssel fogadjuk a váratlan fordulatot, amely jóleső megnyugvást jelentene.

Február 13-án elég enyhe időben kiadósan havazik, de másnapra máris összeesik a hótakaró.

14-én vasárnap kis séta keretében megtekintem a város legszebb és legnagyobb templomát, a Voznyeszenszkaja cerkovát. Fiatalokat ad össze két pópa, hosszas ceremóniával. Szép a fiatalokon az ukrán népviselet, erősen pirossal dominálva. De hamarosan megyünk innen a bazárba. Sajnos az ikonokban és szamovárokban nincsen nagy választék, de amúgy sem adják az árut pénzért, hanem csak közszükségleti cikkekért, cserevásár alapon. Nekünk pedig – a közel féléves ittlét után – bizony üresek a kofferjeink.

Február 15-én délután négy órakor váratlan fordulat állott be hadiéletünkben. Az országos hazai mérnökhiányra való tekintettel szabadságot kaptunk, s ez egyenértékű a leszereléssel. *(12. melléklet)* Az általános érvényű rendelkezés alól kivétetnek azok, akiknek csak kevés frontszolgálatuk van. Este víg mulatozás lett soron, kinek-kinek még a táskájában talált bor, pálinka poharazgatása közben. Egyik csoport örömében, az itt

116. fotó: Romni – Szentlélek kitöltetése székesegyház

maradottak bánatukban ittak. Közben a katonai adminisztráció csodát művelt, pár óra leforgása alatt kezünkbe került a menetlevél, a szükséges GH-igazolásokkal együtt. Gyógyszertáram parancsnokomnak adtam át, azzal a hálával, amivel az életmentésért tartozhat egy alantas. Az ő [vitéz Vándorfy Kálmán vezérőrnagy] tekintélye latba vetésével sikerülhetett csak, hogy a honvédség hazamenetelét tiltó általános érvényű rendelkezés dacára a mi hazabocsátásunkat ki tudta vívni.

Fél tizenegy órakor feküdtem le, és átéltem a hazaérkezés boldog pillanatait. Álom nem is jött szemeimre a boldog izgalomtól. A másik szobában pedig a bajtársaim operaáriákat énekeltek, a kis fekete orosz nő pedig, ki a helyi színháznak énekes előadója, az egyik magyar százados különös kívánságára a partizán nótát énekelte csaknem reggelig. Valami fennkölt induló a robbantásokról és dicső véres megtorlásokról.

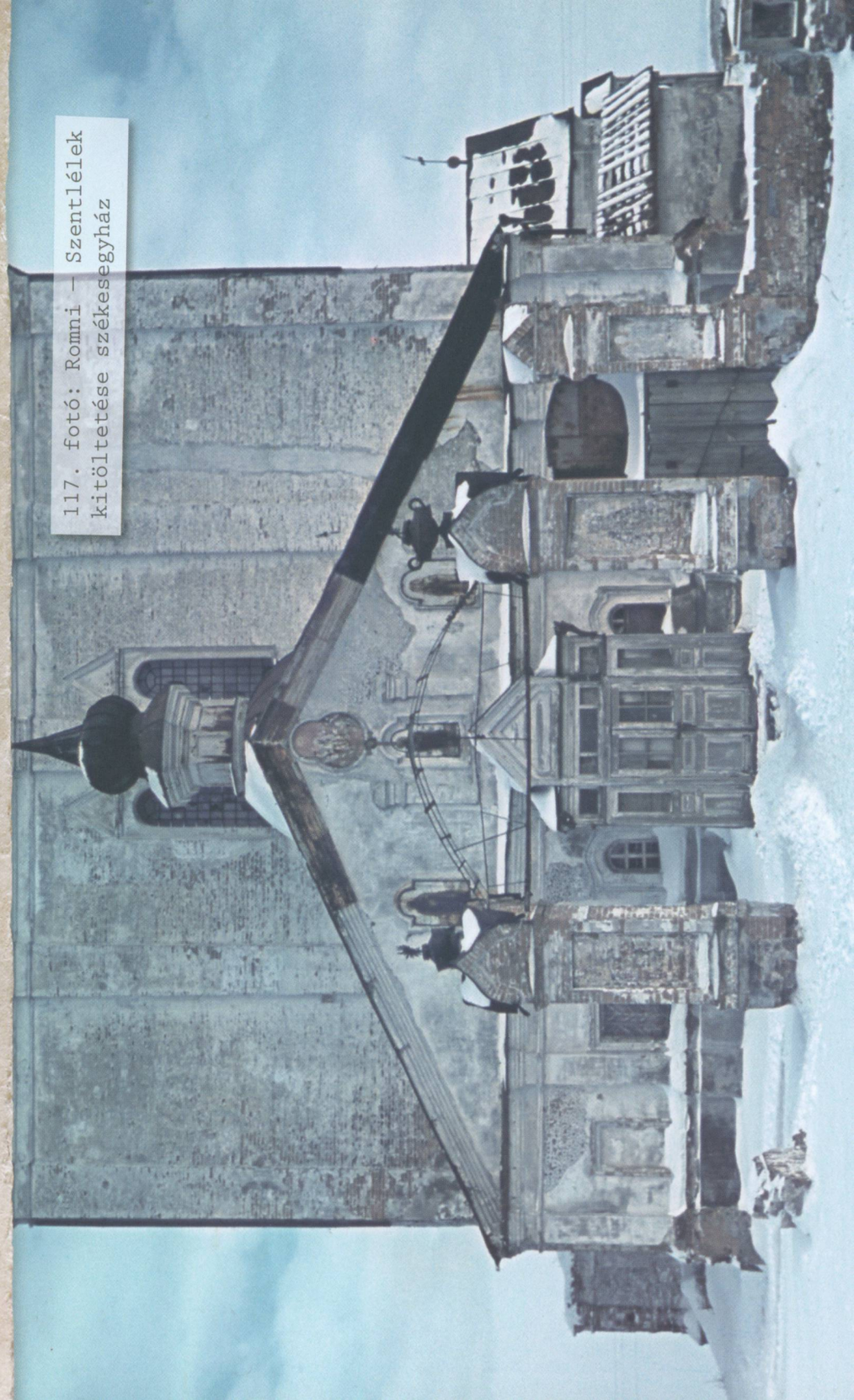

117. fotó: Romni – Szentlélek kitöltetése székesegyház

„A győztesek azok,
akik szenvedni tudnak némán,
áldozatosan.”

Wagner Levente

1943. február 15–19.

HAZAUTAZÁS

Még reggel is fülembe csengett e dallamos, lelkesítő induló, amikor öt óra előtt öltözködni kezdtem. Az öt órai vonatot azonban lekéstük a négynapi élelemkészlet késői kiszolgáltatása miatt. Vagy egy kilogramm avas zsírszalonnát kaptunk. Aki bizony csak erre van utalva, megunja a szalonnát egész életére. De a józanoknak akad még egy kis tartalék a változatosabb étkezésre. Teherautóval vitetjük hatalmas poggyászhalmunkat a pályaudvarra. Tehervonat áll bent egy személykocsival, melyben németek kényelmeskednek. Kérésünkre sem engedtek be a kocsijukba.

A teherkocsik fékezőállásaiba kényszerültünk, és háromnegyed kilenckor megindultunk oly váratlanul, hogy alig sikerült poggyászainkat a mozgó vonatra felkapkodni. A kocsikba helyezett benzines rakomány tűzveszélyessége miatt délután egy óráig dohányzási tilalomra kényszerültünk. Hála Isten, enyhe olvadásos időben nem fagyoskodtunk, de bizonyos aggodalommal tekintettünk visszavonuló honvédeinkre, akiknek szánjai alól lassacskán kiolvad a hó. Mivel, hogyan fognak menni további hosszas útjukra?

A jó búzaföldek sík, majd hegyes-halmos térszínen vörösfenyő-erdőségekkel váltakoznak. *(119. fotó)* Partizános vidék, éberek vagyunk, vigyáznunk kell, hogy legalább önvédelmet gyakoroljunk. Belovodnál látjuk is a hosszú sor vagonroncsot.

Az ő művük volt, alattomos kezeké. De német repülő is kísér bennünket, vigyáz a benzinre, amit szállítanak, nagy kincs az ebben a menekülése, támadásos harci világban. Lohvica előtt hatalmas gyárváros kőszénteleppel. Hatalmas szerelvények ontják az új autókat, hadigépeket, a német utánpótlást, a veszteségek hiányait.

Romodanba érkezünk, át kell szállni más vonatra. A kaukázusi georgiaiak hosszú tehervonatjára egy-egy kocsiba egy magyar tiszt és legénye rakodhat be. Szívesen fogadnak. Erőteljes, barna bőrű, szúrós szemű emberek, kik a német fegyveres erő szolgálatában jól megállják helyüket. Igazi fegyverforgató népség, szinte lesik, hogy kit lőhetnek agyon. Egyik-másik beszél valamit oroszul, egyébként nyelvük egészen érthetetlen, artikulálatlan ordítás. A haladó vonat egyhangú zakatolásába, a semmi változatosságot nem nyújtó vidék unalmába jól illik két-három szólamú primitív énekük, amit dobütéssel és tapssal hangsúlyoznak ki. Táncra is perdül

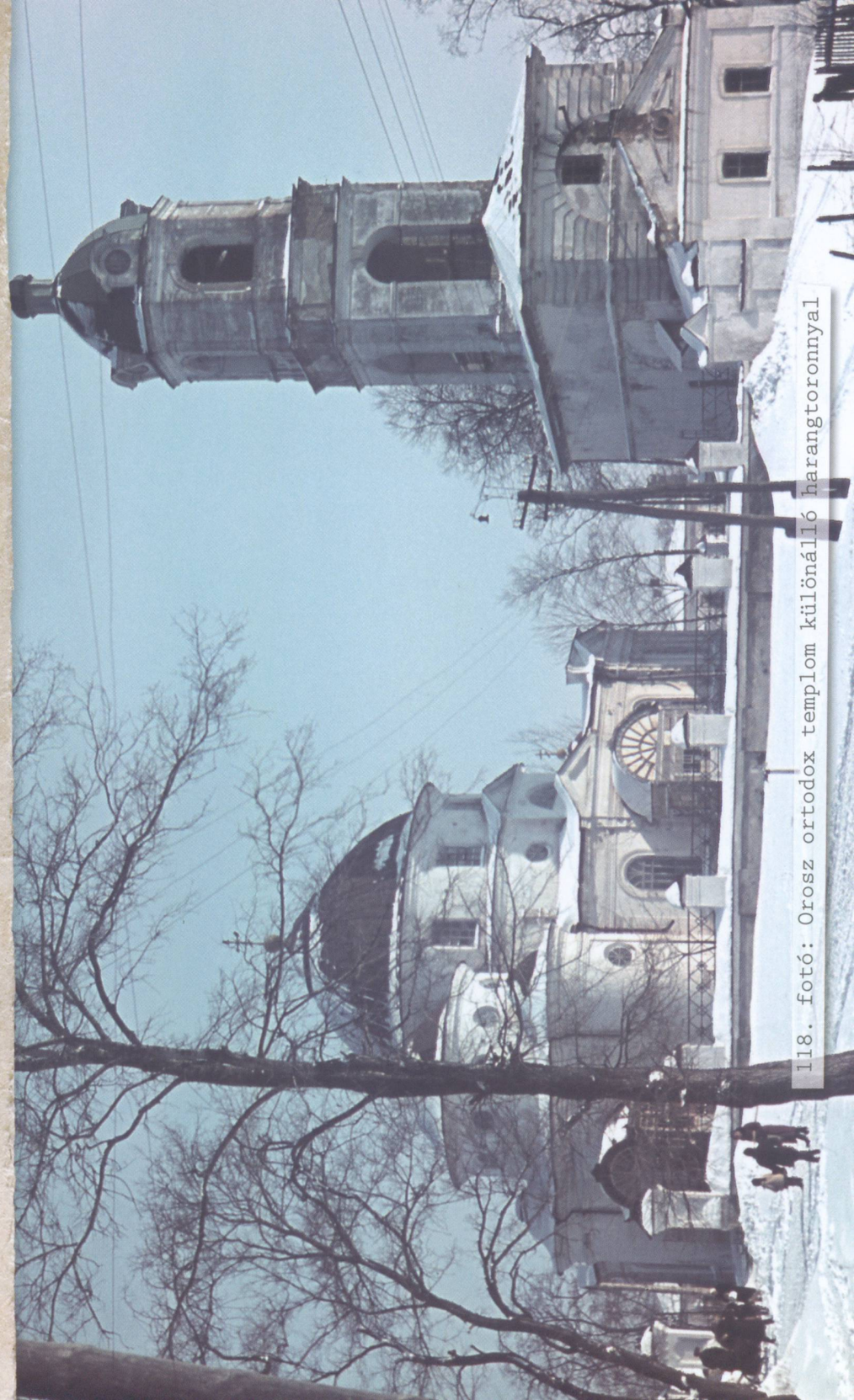

118. fotó: Orosz ortodox templom különálló harangtoronnyal

egyik-másik fiatalabbja, afféle négertáncot járnak, szűk helyen is igen változatos kézmozdulatokkal. Jól érzik magukat a szalmával telehintett vasúti kocsikban, hol valósággal otthon vannak.

Az egyes állomásokon kiadós ácsorgásokkal Boriszpolba érkezünk. Elcsodálkozunk, milyen kiadós e félvadak német étkeztetése. Reggelire téliszalámit, vajat, szalonnát és kávét kapnak, délben kitűnő ragulevest és kiadós mennyiségben főtt tésztát. Bajtársi jogon mi is kérünk a jó ebédből, de a német szakács röviden utasít el, kijelentve, hogy magyarnak nincs étel.

Festőien széppé változik, bontakozik ki a táj képe. Ősi vörösfenyő tölgygyel, majd tiszta szálfenyőerdő barátságos környezettel tárul elénk. Darniza fatermelési központ a Dnyeper innen kezdődő, több kilométeres kiterjedésű árterületén.

Figyelve lessük a nagy folyót, mely szélesebb itt, mint a Duna. Nyolcszázötven méter széles medrét középen keskeny sziget tagolja. Befagyott tükrén szánok haladnak át, de az olvadásos idő helyenként már tócsákat képez, s ha a meleg időjárás tovább tart, hetek múlva zajlani fog, s ha máshol nem is, itt feltartható lesz az orosz veszedelem. Lassan, recsegve-ropogva haladunk át az ideiglenes cölöpös, fagerendás hídon, de a felrobbantott vashíd helyett serényen készítik az új rácsos szerkezetet. Sokat fektet be itt a német, esze ágában sincs, hogy ezt elhagyja, átadja. A hatalmas visszavonulást is csak apró incidensnek véli, melyet hamarosan kireparál.

Teljes kiterjedésében meglátjuk az ukrán fővárost, Kijevet, a hegyoldalon épült, gyönyörű palotáival. Pályaudvara emeletes, fedett folyosókkal, a peronokra ereszkedő lépcsőkkel. *(120. fotó)* Megállapítható, hogy – a nagyon elhanyagolt közutakkal ellentétben – milyen nagy gondot fordítottak a nagy ország igazán gyors közlekedési lehetőségére, a vasútra.

Megtudjuk közben, hogy csak másnap reggel kapunk magyar szabadságos vonatot. A szállásra alkalmas helyiségek zsúfoltsága miatt éjjeli pihenőnket a pályaudvar csilláros, oszlopos, parkettás csarnokában virrasztjuk át.

Álom nem jön szemünkre, olyan nagy a pályaudvari zaj, a sok jövés-menés miatt az ajtók csapdosása. Végül is kielégített bennünket, hogy kinyújtott helyzetben hevertettük agyoncsigázott, elmerevedett térdeinket.

119. fotó: Úton hazafelé

120. fotó: 1943. február 18. – Kijev

A szabadságos vonat a reggel öt órára jelzett idő helyett csak fél nyolc órakor érkezett. Vagy száz sebesült elhelyezése, kiknek egy részét repülőgépen hozták, sok várakozási időt kívánt. Kiválasztottuk addig helyeinket az egyik másodosztályú kocsiban.

A jó magyar kocsik a nagy fagyok miatt be nem vált gőzfűtés helyett a folyosón elöl, középen és hátul szerelt perpetuum kályhákkal barátságos hangulatot ébresztettek az utóbbi napok sok partizános vidékén átélt idegizgalmak után. Az ácsorgó vonatról szemléljük még a szép város képét, és február 18-án délelőtt 11 órakor megindulunk.

Az elsőrendű pályán gyorsan robog vonatunk, élvezzük a bársonyüléseken a kellemes utazást, a rögtönzött asztalokon felszolgált melegételt. A sík ukrán termőföld nem mutat különösebb látnivalót, sem a pár kisebb város, ahol csak percekig ácsorog vonatunk. Fastov, Kazatyin, majd másnap, február 19-én negyed hétkor Tarnopol, később Hodorov, és délután negyed háromkor Sztrij nem keltette fel különösebb érdeklődésünket. Csak a hegyvidék, a lengyel földön szemünk elé táruló Kárpátok előhegysége jelentett különösebb élvezetet a táj szemléletében. Szkole már magaslati vidék, nehezen halad vonatunk, míg végre befutunk a gyönyörű hegyvidéken, a fenyők birodalmában fekvő Lavocsnoje határállomásra.

Szívesen vetjük magunkat alá a magyar katonai parancsnokság kultúrintézkedéseinek: barakkban tetvetlenítik ruháinkat, míg meleg tus alatt szappannal tisztálkodási fürdőt élvezünk. Piszokkal fertőzött bőrünk pórusai begyulladva, a véznaságig lesoványodott testünk a bibliai Jób képmását juttatják eszünkbe.

A hálókocsikat – amelyek továbbutazásunk eszközét szolgálták – közben összerendezték, és számozott jegyeket osztottak ki. Hogy milyen urak lettünk, arra az elszenvedett sok mostoha körülmény után nem is gondolhattunk. Még hadimárkáink átváltása volt soron, amelyet a fennálló rendelkezés folytán csak 10 pengő erejéig váltottak be. A furcsa eljárást elkönyveltük, és egy kis feketekávé vacsora után, hálófülkéinkbe vonultunk vissza. A kényelmes ágyban hamarosan elaludtunk, és az ünnepélyes pillanatot, amikor hőn vágyott hazánk földjére jutottunk, már csak álmainkban élveztük ki.

„A tudás hatalom nélkül is tekintély,
de a hatalom tudás nélkül
csak erőszak.”

Wagner Levente

KÉPMELLÉKLET

MÉRNÖKI OKLEVÉL

MORELLI G. BPEST 88

MI A KIR. JÓZSEF-MŰEGYETEM REKTORA,

A MÉRNÖKI SZAKOSZTÁLY TANÁRTESTÜLETE NEVÉBEN ANNAK DÉKÁNJA

A MAGYAR KIRÁLYI JÓZSEF-MŰEGYETEM

7075.

Wagner Levente urat, ki Budapesten, 1897-ben

született és műszaki tanulmányait a kir. József-műegyetemen az 1919/20-ik tanévben végezte és ez oklevél megszerzésére a kir. József-műegyetemen a mathematikából, a mechanikából, a geodéziából, a középítéstanból, a hídépítéstanból, az út-, vasútépítéstanból és vízépítéstanból, szabályszerűen tartott szigorlatoknak megfelelt és ezáltal a tudományokban szerzett — *képzettségét* — a szabályszerűen alakított szigorlati bizottságok előtt bebizonyította, a ránk ruházott hatalomnál fogva ezennel **mérnöknek** elismerjük és valljuk.

Minek hiteléül ezen oklevelet részére kiszolgáltattuk és a kir. József-műegyetem nagyobb pecsétjével, valamint sajátkezű aláírásunkkal megerősítettük.

Kelt **Budapesten,** 1921. évi november hó 5.-én.

[signature]
a kir. József-műegyetem e. i. rektora.

Dr. Zj. Szily Kálmán
a kir. József-műegyetem mérnöki szakosztályának e. i. dékánja.

1. melléklet: 7075. számú mérnöki oklevél (1921. november 5.)

KÉPMELLÉKLET 29

M. KIR. HONVÉDELMI MINISZTER

712.121 szám. Folyószám: 025.086

Hg. 1938.

Igazolvány

a Károly-csapatkereszt viselésére való igényjogosultságról.

Igazolom, hogy Wágner Levente a vonatkozó alapszabályok értelmében a Károly-csapatkereszt viselésére igényjogosult.

Nevezett 1897. évben Budapest községben, városban született, jelenlegi lakhelye Budapest ~~utca ... sz.~~ és a volt cs.és kir.131.táb.tü.ezr. kötelékében teljesitett szolgálatot.

Kelt Budapest, 1939. évi október hó 25-n.

A miniszter rendeletéből:

3253/1938.

2. melléklet: Károly Csapatkereszt viselésére jogosító igazolvány (1939. október 25.)

Jogosult:

A Károly csapatkereszt viselésére.

Bpest, 1939.XII.13.

Hdt.pk.rend-ből:

közig.vez.h.

PALLAS NYOMDA BUDAPEST

EMLÉKLAP

Wagner Levente

ÚR

tüzérség

hadnagy

RÉSZÉRE

36.134/2278.-Eln.VIII.

Nyt.1939.

A tulajdonos névaláírása.

Wagner Levente

„Emléklap"-pal ellátott

tüzérség hadnagy úr

1897. Budapest

Benyik Irma

katonai szolgálatának emlékére — jogosult a m. kir. honvédségnek azt az egyenruháját, mely őt legutóbbi fegyverneme (csapatneme, állománycsoportja, szolgálati ágazata) és rendfokozata szerint megilleti, oly ünnepélyes alkalmakkor viselni, amikor a tiszti egyenruhának, mint társadalmi kiöltetésnek helye van.

Bpest, 1939. évi XII. hó 13.

Hdt.pk.rend-ből:

közig.vez.h.

3. melléklet: Tüzér hadnagy emléklap (1939. december 13.)

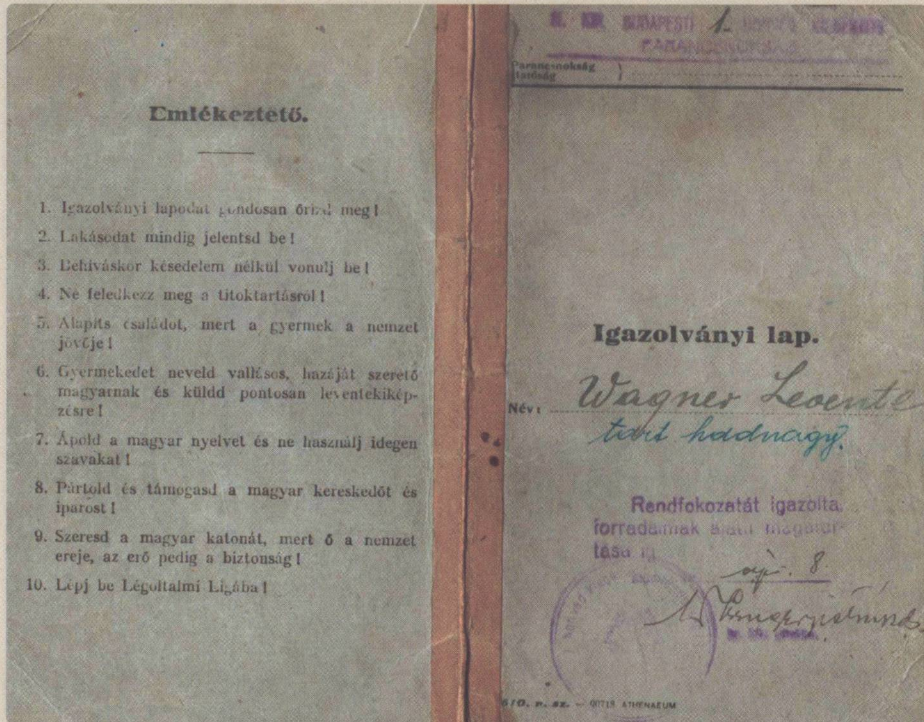
Emlékeztető.

1. Igazolványi lapodat gondosan őrizd meg!
2. Lakásodat mindig jelentsd be!
3. Behíváskor késedelem nélkül vonulj be!
4. Ne feledkezz meg a titoktartásról!
5. Alapíts családot, mert a gyermek a nemzet jövője!
6. Gyermekedet neveld vallásos, hazáját szerető magyarnak és küldd pontosan leventekiképzésre!
7. Ápold a magyar nyelvet és ne használj idegen szavakat!
8. Pártold és támogasd a magyar kereskedőt és iparost!
9. Szeresd a magyar katonát, mert ő a nemzet ereje, az erő pedig a biztonság!
10. Lépj be Légoltalmi Ligába!

Igazolványi lap.

Név: Wagner Leoente tart. hadnagy

Rendfokozatát igazolta forradalmak alatti megszerzése ...

4. melléklet: Igazolványi lap (1942. április 8.)

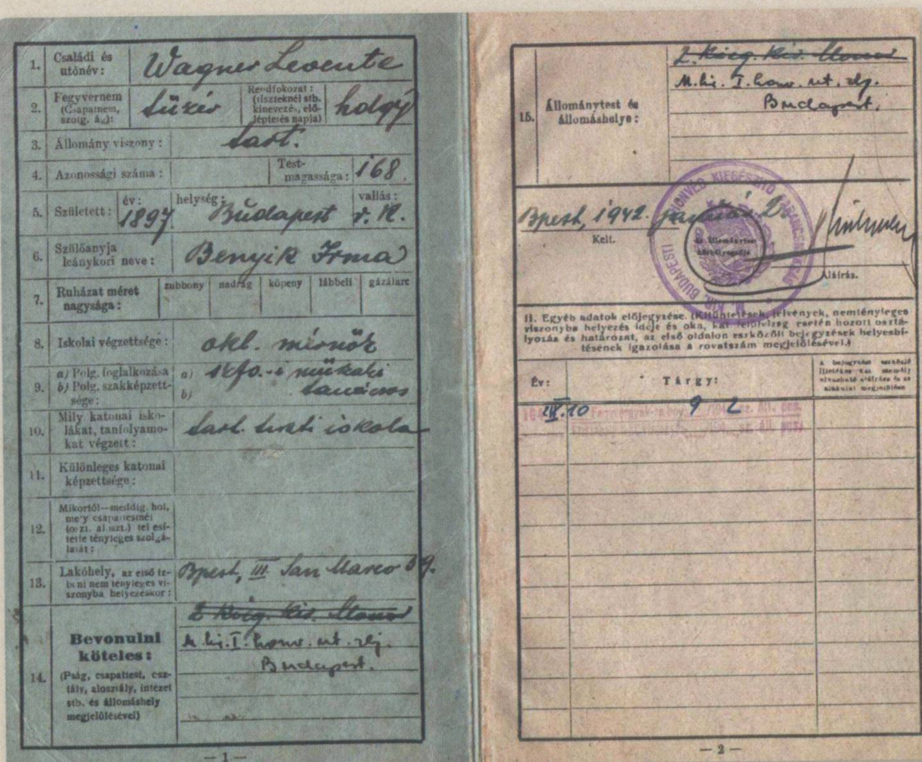
1. Családi és utónév: Wagner Leoente
2. Fegyvernem (Csapatnem, szolg. ág): tüzér — Rendfokozat: hadnagy
3. Állomány viszony: tart.
4. Azonossági száma: — Testmagassága: 168
5. Született: év: 1897 helység: Budapest vallás: r. k.
6. Szülőanyja leánykori neve: Benyik Irma
7. Ruházat méret nagysága: zubbony, nadrág, köpeny, lábbeli, gázálarc
8. Iskolai végzettsége: okl. mérnök
9. a) Polg. foglalkozása b) Polg. szakképzettsége: a) szfő.-i műszaki tanácsos
10. Mily katonai iskolákat, tanfolyamokat végzett: tart. tiszti iskola
11. Különleges katonai képzettsége:
12. Mikortól–meddig, hol, mely csapatnál tényleges szolgálata:
13. Lakóhely: Bpest, III. San Marco 39.
14. Bevonulni köteles: M. kir. I. honv. mt. zlj. Budapest.

15. Állománytest és állomáshelye: M. kir. I. honv. mt. zlj. Budapest.

Bpest, 1942. ... Kelt. Aláírás.

II. Egyéb adatok előjegyzése.

Év: — Tárgy:

— 1 — — 2 —

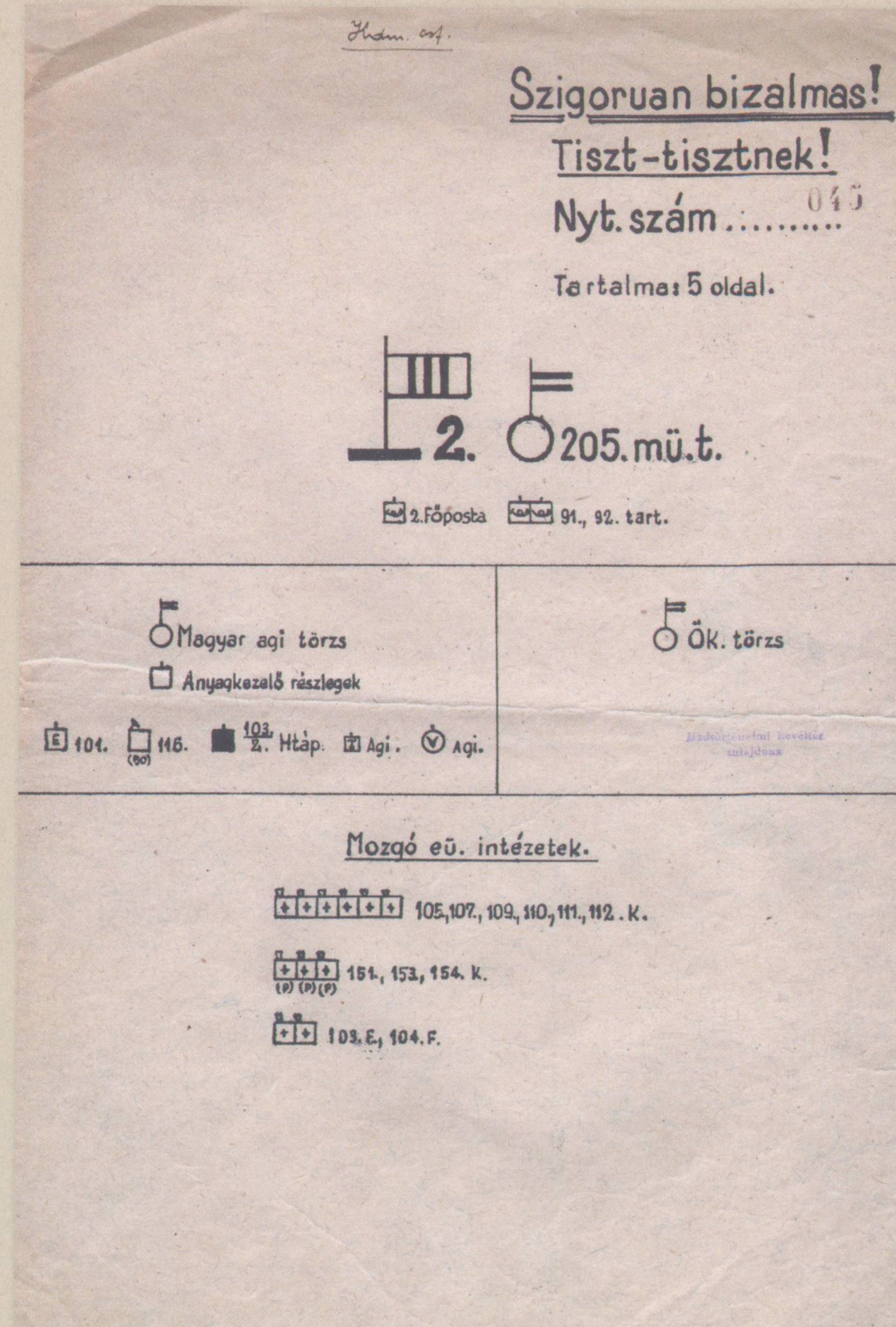
Hdm. oszt.

Szigoruan bizalmas!

Tiszt-tisztnek!

Nyt. szám 045

Tartalma: 5 oldal.

2. 205. mü.t.

2.Főposta 91., 92. tart.

Magyar agi törzs

Anyagkezelő részlegek

101. 116. (80) 103/2. Htáp. Agi. Agi.

Ők. törzs

Mozgó eü. intézetek.

105,107., 109., 110., 111., 112. K.

151., 153., 154. K.

103. E., 104. F.

5. melléklet: A 205. műszaki törzs harctéri helyzete – HM HIM HL

KÉPMELLÉKLET

A hds.közv. műszaki és munkásalakulatok helyzete,
1942.XII.31-én.
100.000.

Alakulat	Helye	Megjegyzés
151.gk.u.zlj.	Budennyj	
153.kp.u.szd.	Tschernjanka	Staryj Oskol D. 40 km
154.kp.u.szd.	Budennyj	
104.u.szd.	Ribenskoje	
110.u.szd.	Bor Malzewinka	Staryj Oskol D. 5 km
117.u.szd.	Tschernjanka	Staryj Oskol D.40 km
102.rocsó.szd.	Budennyj	
103.rocsó.szd.	Budennyj	
101.lgsz.szd.	Trostjanka,Chochol	Ostrogoshsk Ny. 20 km
101.vízmű.szak.	Gluchowka	Nikolajewka É. 12 km
101.mü.szero.	Alexejewka	
101.hh.csop.pság.	Wesseloje	Budennyj K. 20 km
102.hh.csop.pság.	Nish.Melniza	Repjewka K. 4 km
2.lov.hidago.	Nikolajewka	
102.k.hh.o.	Isjedinowka	Nowyj Oskol KDK.10 km
103.k.hh.o.	Rasdornoje	Budennyj K. 10 km
104.k.hh.o.	Wesseloje	Budennyj K. 20 km
105.k.hh.o.	Istjedinowka	Nowyj Oskol KDK.10 km
108.k.hh.o.	Jelez	
123.hh.o.	Ssorokino	Budennyj ÉNK. 12 km
124.hh.o.	Nishneje Pokrowskoje	Budennyj É. 15 km
125.hh.o.	Obres	
126.hh.o.	Werch. Pokrowskoje	
127.hh.o.	Nish. Melniza	Repjewka K. 4 km
128.hh.o.	Kornejewka	Repjewka Ny. 6 km
129.hh.o.	Krestjanskij	Repjewka Ny. 6 km
101.bürü.o.	Wesseloje	Budennyj K. 20 km
102.bürü.o.	Prototschnoje	Nowyj Oskol KDK.16 km
103.bürü.o.	Krassnoje	Budennyj NyÉNy. 28 km
3.mü.pság.	Podsseredneje	Budennyj ÉK. 15 km
III.kmsz.zlj.pság.	Borschtschewo	III.hdt-nek alárend.
IV.kmsz.zlj.pság.	Neshnakomowo	Staryj Oskol DK. 7 km
VII.kmsz.zlj.pság.	Podgornoje	VII.hdt-nek alárend.
Faragó csop.pság.	Tschernjanka	Staryj Oskol D. 40 km
201.mü.törzs	Tschernjanka	Staryj Oskol D. 40 km
204.mü.törzs	Ilowka	
205.mü.törzs	Alexejewka	
213.mü.törzs	Nikolajewka	
216.mü.törzs	Wolokonowka	
211.mü.törzs	Neshnakomowo	
201.mu.vez.törzs	Nowyj Oskol	Fszmstr-nek alárend.
202.mu.vez.törzs	Nowyj Oskol	Fszmstr-nek alárend.
205.mu.vez.törzs	Kowalewo	IV.hdt-nek alárend.
207.mu.vez.törzs	[illegible]Bonowaja Petudan	
208.mu.vez.törzs	Salomnoje	Wolokonowka mellett
245.mu.vez.törzs	Nowyj Oskol	
246.mu.vez.törzs	Wolokonowka	
249.mu.vez.törzs	Repjewka	
252.mu.vez.törzs	Matreno-Gesowo	VII.hdt-nek alárend.
275.mu.vez.törzs	Podsseredneje	Budennyj ÉK. 15 km
267.mu.vez.törzs	Alexejewka	

6. melléklet: A 205. műszaki törzs harctéri helyzete (1942. december 31.) – HM HIM HL

Martin Fridgyes (2)

2.hds.mü.zk.

Vitéz Vándorfy Kálmán őrgy.
Markóczy Alfonz alez.
Kotányi Béla őrgy.
Szirányi Károly őrgy.
Klobusiczky Lajos szds.
Martin Ferenc fhdgy.
Reichard Zoltán hdgy.
Berente József hdgy.
Mesonyi Károly zls.
Feldicskó Elek karp.őrm.
Dernesch Vilmos őrm.
Kiss Imre karp.szkv.
Bárdossy István szkv.
Dvorszky László szkv.
Piffkó Gyula tiz.
Jäger Nándor tiz.
Cseresznyés István őrv.
Bobák József honv.
Szász Márton honv.
Feith Ádám honv.
Kecskés László honv.
Barton Ede honv.
Márkus János honv.
Csibula Mihály honv.
Szőts Imre honv.
Konrád József honv.

205.mü.t.

Pehér Gyula fhdgy.
Klausz Jenő hdgy.
Krón Kelemen zls.
Urbán Jenő zls.
Németh Lajos karp.szkv.
Mayer László tiz.
Teklics István honv.
Szabó Imre honv.
Markovics Lajos honv.
Tárkányi István honv.
Szegedi Gyula honv.
Harcos Dezső honv.

213.mü.t.

Radl Elemér hdp.őrm.
Sonkoly Lajos szkv.
Hajdu László tiz.
Szabó Lajos tiz.
Kelcher Károly őrv.
Mészáros László őrv.
Pankuch Gyula őrv.
Varga Mihály őrv.
Balogh Mihály honv.
Tyira József honv.
Gubán Géza honv.
Jördány András honv.
Benyó József honv.
Fekete Aladár honv.
Sánta Emil honv.
Nagy István honv.
Szmiljánszky Milán karp.honv.

204.mü.t.

Jakab I.László karp.őrm.

267.mu.vez.t.

Lux Kálmán hdgy.

3.mü.pság.

Major László szds.
Kovács Péter honv.

208.mu.vez.t.

vitéz Faragó Gyula szds.
Kohela József honv.

205.mu.vez.t.

Wagner Levente hdgy.

106./4.táb.mu.szd.

Tufda Sándor fhdgy.
Egyed Károly honv.

Növ.napló sz.:1o8/1986.

MAGYARTÉRSÉGI LEVÉLTÁR TULAJDONA

7. melléklet: A 205. műszaki törzs tiszti és legénységi névsora – HM HIM HL

IV. hdt.

497

120/IV.hdt.II.43.I.6.

497 számú naplómelléklet

Mű. és mu. alakulatok ujabb alkalmazása.
/: 1 : 100.000 :/

A 2.hds.parancsnság 7/2.hds.II.43.I.3.számu rendeletére:

A pc.ho.részére elrendelt uj fűthető szállások továbbmenő kiépitését beszüntetem. A már befejezett és megkezdett épitményeket a IV.u.zlj.pk.,illetve alosztály pk-k adják át az illetékes épk.-nek. Az épk-k a polgári lakosság beállitásával a megkezdett épitményeket oly módon fejezzék be, hogy az azokba befektetett munka kárba ne vesszék. Az e munkákkal kapcsolatban esedékes jelentéseket egyidejüleg beszüntetem.

A fenti munkákra eddig igénybevett mű. és mu. alak-ok ujabb alkalmazásával kapcsolatban - a hdt.-re háruló fontos feladatok szemelőtt tartásával, egyébként az 1991/IV.hdt.II.42.XII. 30.számu rendeletemmel kiadott "MU.toldalék" szellemében - az alábbiak szerint rendelkezem:

1./ IV.u.zlj.törzs: A po. munkák átadása, valamint az elrendelt mű.alak-ok eligazitása /:utbaindítása:/ után, é legkésőbb I.10.-ig Schubnoje környékén /:a 15 jelü ut mentén / települj n. Feladata: a Jaryw-i és Jowdakowo-i rotesszállások épitésének,továbbá Ostrogoshsk K és Ropjewka megerősitésének mű. irányitása a területileg érdekelt hop-okkal, valamint hk.akadályok épitését végző német épitőtörzsekkel közös egyetértésben. A munka sulya elsősorban a még szükséges földmunkák, másodsorban famunkák /:óvóhelyek:/ elkészitésén, harmadsorban az akadályok telepitésén legyen. Az u.zlj.pk. e tekintetben tartson fenn szoros ök.-t a hdt. mű.pk.-val és a munkák mindenkori állásáról, valamint előrehaladásáról szóló jelentését oda 10 naponkint, első izben jan.20.-án tegye meg.

2./ IV./1.u.szd. Egy szakaszát a 121/IV.hdt.II.43.I.4.sz. intézkedésemmel jóghidak épitésére már kirendeltem.Egy további szakaszt a 205.mu.vez.törzs mellé rendel ki Ostrogoshsk-ba a törzs részére adott feladatok mű. támogatására. /:Feladatát lásd 5./pont:/ A kirendelt szak.pk.a mu.vez.törzs pk.-val vegye fel az ök.-t. A szakasz fennmaradó része egyelőre téli szálláshelyén maradjon és a rendelkezésre álló időt kötelékének és anyagának rendezésére, valamint a rohamkiképzésre, annak mind tökéletesebb sulykolására fordítsa. Szóbeli parancsommal a I./6.Eisenbahn Pi.Bat. megnegyitásához szükséges rombantó járőrt a fennmaradó részből kell vezényelni. Egyébként a szd. készüljön fel, hogy a 21 jelü ut mű.tárgyainak

8. melléklet: Földkunyhó-létesítési parancs (1943. január 3.) / 1 – HM HIM HL

megerősitésénél a közeljövőben bevetésre kerül.

3./ IV./2.u.szd. Két szakaszának a Woretje-i hidak megerősitésére történő kirendeléséről az 51/IV.hdt.II.43.I.2. szám alatt intézkedtem. A fennmaradó rész vonuljon be mielőbb uj téli szálláshelyére /:Schubnoje környékén, a 15 jelü ut mentén:/ és ott a IV./1.u.szd.részére adott rendeletem szerint foglalkozzék.

4./ Az u.zlj.törzs, valamint a szd.-ok N-Olschen-ban levő vonatrészei I.7.-én 12 h-ig szóban adott parancsom szerint az u.zlj.pk.által szemrevételezendő uj szálláshelyre induljanak utba.

5./ 205.mu.vez.törzs a 101/4.táb.mu.szd. még rendelkezésre álló részével, valamint a VI./5.kmsz.mu.szd.-al Medwesja-Poljana-n és Ostrogoshsk É-i részén, a 21 jelü ut kijáratánál szállásoljon el. Feladata a 21 jelü ut Ostrogoshsk É-i kijáratától a 202.2 mag.pontig terjedő részének karbantartása, esetleg átépitése. A részletes pcs. átvétele végett a törzspk. uj szálláshelyére való beérkezése után a hdt.mü.pk.-nál jelentkezzék. Az utkarbantartási munka tekintetében a 205.mu.vez.törzset a 13.k.hop.-nak rendelem alá. Utkarbantartási teendőit a k.hop.-nál vegye át, napi utjelentését ugyancsak adja le. Az utkarbantartási munkával egyidejüleg elsősorban egy szükség szálláshely épitendő a 21.jelü ut Korotejek-i utelágazásánál az utkarbantartáshoz bevetett mu. alakulat elszállásolására. A szálláshely épitése azonnal megkezdendő, és a fokozatos kiépités során a már elkészült részek munkaerőkkel azonnal megszállandók, hogy Ostrogoshsk általuk mielőbb kiürithető legyen. Másodsorban az ut mentén kb. 2 Km. távolságban 10-20 főnyi munkaerő részére földkunyhókat kell létesiteni./:Tervet a hdt.mü.pk. bocsájt rendelkezésre.:/. Harmadsorban az utmunka kerüljön sorra az azt megelőző szemrevételezés alapján később adandó rendelkezés szerint.

A 2. pont szerint a mu.vez.t.támogatására rendelt u.szakasz a szálláshelyek és földkunyhók épitését főként mű. munkákkal, azonkivül szállitó eszközzel /:tgk.-val:/ támogassa. Faanyagot és szállitó eszközöket a szükségnek megfelelően a 13.k.ho. is bocsásson rendelkezésre.

Ezzel az intézkedéssel a 13.k.ho. 323/13.k.ho.II.42.XII.30. sz.felterjesztése elintézést nyert.

6./ A VI./5.kmsz.mu.szd-ot az előbbi pontba foglalt rendelkezés szerint a 205.mu.vez.törzs rendelkezésére bocsájtom. További pcs. átvétele végett szd.pk. a mu.vez.törzs pk-val /:Kowalewo:/ haladéktalanul vegye fel az ök.-t.

7./ 101/4.táb.mu.szd.-dal ugyancsak a 6./pont szerint rendelkezem. Kis munkás létszámára való tekintettel a szd. a VI./5.kmsz. szd.-al ideiglenesen egyesitendő.

9. melléklet: Földkunyhó-létesítési parancs (1943. január 3.) / 2 – HM HIM HL

8./ A 108/42.táb.mu.szd.-ot a 104.u.szd.-nak rendelem alá a Repjewka-i erődités, valamint a jéghidak készitésének céljára. A mu.szd.pk. a 104.u.szd.pk.-nál Drakino-n /:Repjewka NY 3 Km.:/ jelentkezzék.

9./ A 108/54.táb.mu.szd.-ot a Jewdakowo-i retoszállás Kowalewo és Diwnogorskij közti szakaszának kiépitéséhez a 10.k.ho.-nak rendelem alá. Az alárendelés ideiglenes és kifejezetten a fent megjelölt feladatokra szól. A mu.szd.irányitásáról és elhelyezéséről a 10.k.hop. gondoskodjék. A szd.pk. a pcs.átvétele végett a 10.k.hop-nál jelentkezzék.

10./ A 108/66. és 108/40.táb.mu.szd.-ot, melyek I.5. és 10-e közt érkeznek Staryj Oskol-ba, a 7.k.ho.-nak rendelkezésére bocsájtom. A szd-okat vasuton Ostrogoshsk-ba szállittatom.Innét továbbirányitásukról a 7.k.ho. intézkedjék. A mu.szd.-okat a k.ho. elsősorban jégátjárók épitésére, az átjáróhelyek biztositására és a fontos felvonulási utvonalak fentartására, másodsorban a retteszállások kiépitésére vesse be.

11./ 431.klgs.mu.szd. vonuljon be téli szálláshelyére Ostrogoshsk-ba. A szd.-ot a hdt. mü.akez.-nek rendelem alá azzal, hogy ott az ujonnan felállitásra kerülő Gatter-fürész részére fakitermelést végezzen.

12./ A fent felsorolt mü. és mu. alakulatok pk.-ai uj beosztásukban az előljáró pk.-nál haladéktalanul jelentkezzenek és szálláshelyük kijelöléséről gondoskodjanak. Az alak-ok 15 Km.-nél nagyobb távolságra tgk-on szállitandók, ehhez szállitóeszközt /:naponta 2-3 tgk-t:/ a hdt.szmstr. bocsásson rendelkezésre. Az alak-ok utbaindítását és részükre a szállitóeszközök igénylését a IV.u.zlj. pság. végezze.

Felterjesztem a 2.hds.pságnak,

Kapják:alárendelt k.ho.pság.-ok, Tábori posta:254/01.43,I.6.
IV.hdt.szmstr., Hdt.pk.rendeletére:
IV.u.zlj.pság.
IV./1.u.szd.
IV./2.u.szd.
104.u.szd.pság., hdt.mü.pk.
Hdt.mü.akez.,
205.mu.vez.t.pság.,
101/4.táb.mu.szd.,
108/40. " " .,
108/42. " " .,
108/54. " " .,
108/66. " " .,
IV./5.knsz.mu.szd.,
431.klgs.mu.szd.
Tudomásul. VII.hdt.pság.
Hdt.napló 2 példányban.

225
3.

10. melléklet: Földkunyhó-létesítési parancs (1943. január 3.) / 3 – HM HIM HL

311./2.hds.II.43.I.24. Martin fhdgy.

③

Uj körletben utak szemrevételezése.

1./ A 2I.hds.szemrevételező és szálláscsináló különitményéhez a Mü.Pk.torzséből csatlakoznak a következők:

Martin Ferenc fhdgy
Wagner Levente hdgy
Feldicskó Elek karp.örm.
Nagy István honv.
Szöts István honv.
2.gk.vezető

2./ Kirendeltek feladata: a hds.uj körletében /: Belopolje, Romny,Konotop,Gluhoff :/ az elhelyezendő csapatok részére szükséges utakat szemrevételezni,azokat a német hatóságok utján kinyitni, illetve nyitvatartani. Esetleg nem elég teherbiró mütárgyakat ugyanilyen módon megerősiteni.

3./ A hds. pság uj székhelye Ssumy.

4./ Az összeköttetést fenn kell tartani a hds.mü.pk-al. Lehetőleg a jelentést távbeszélőn leadni naponta.

Ez a parancs nevezettek részére egyuttal kilépési engedélyül szolgál Belgorodból Ssumy felé.

Tp.202./01.43.I.24.

M. Kir. Honvéd hadsereg parancsnoksága II.

Vándorfy Kálmán

5

11. melléklet: Vándorfy Kálmán ezredes parancsa (1943. január 24.) – HM HIM HL

613./2.hds.II.43.II.14.

5.kieg.kir.
Alsódabas.
Szigoruan bizalmas!
Tiszt tisztnek!

Mérnökök szabadságolása.

A Vkf.4971./M.hdm.3.vkf.-1942.sz. rendelet kapcsán:

Az országos mérnök hiányra való tekintettel a 2.hds.mü.pk-hoz vezényelt Wagner Levente t.hdgy-ot /:okl.mérnököt:/ /:1897.Budapest, Benyik Irma:/az 5.kieg kirendeltségnek, mint állománytestének pótlás igénylése mélkül rendelkezésre bocsátom és oda utbainditom. Uti okmányait a 2.hds.mü.pk. állitsa ki. Hadibeosztásba annak idején utbaindult a 205.mu.vezető törzzsel. **Vele utazik Markovits Lajos honv.ti.küldönc.**

Tp.202./Ol.,43.II.15.

Helyességért:

hds.mü.pk.

M. Kir. honvéd hadügyminisztérium • Műszaki parancsnok •

vitéz K O V Á C S vőrgy.s.k.
hds.vkf.

12. melléklet: Szabadságolási parancs (1943. február 15.)

13. melléklet: Leszerelési jegy és harctéri szolgálati lap (1943. február 23.)

M. KIR. ALSÓDABASI 5. HONVÉD
Bevonulási parancsnokság stb. (pecsét)
Kiállító parancsnokság stb. (pecsét) 681579 sorszám.

Leszerelési jegy.

Wagner Levente hadgy.
aki a nálunk fennálló viszonyba helyezetett (vissza helyeztetett), részére,

Lakóhelye:
Budapest.
község
járás
vármegye
ország.

Kelt Alsódabas, 1943. évi II. hó 23-n.

Alsódabas Kiállító parancsnokság stb. bélyegzője
M. KIR. ALSÓDABASI 5. HONVÉD BEVONULÁSI PARANCSNOKSÁG
parancsnok (főnök).

Személyleírás:
Kora 46 éves
Testalkata
Arca
Haja
Szemei
Szája
Orra
Beszél
Különös ismertető jelek

Nevezett minden illetménnyel bezárólag ..... van ellátva.

Kelt Alsódabas, 1943. évi II. hó 23-n.

Orvosilag megvizsgáltam és egészségesnek találtam:

orvos.

Rac. sz. — 8587. Attila-nyomda, Budapest.

alosztályparancsnok.

M. Kir. Honvédelmi Minisztérium
Budapest (címer)
28.
194..

Harctéri szolgálati lap.

Igazolom, hogy Wagner Levente tartalékos hdgy.
(születési) 1897 évben Budapesten községben, városban, születési anyjának leánykori családi és utóneve Wagner Irma azonossági száma
a 2. hds. mü. pk. 205. mü. vez. törzs 5. kieg. alosztályánál
összesen 5 havi és 2 napi harctéri szolgálatot teljesített.

Harctéri szolgálata közben —

megsebesült. Az ellenséggel szemben tanusított vitéz magatartásáért a Wagner Levente hdgy. kitüntetésekben részesült.

Katonai orvosi felülvizsgálaton 194 4 évi Február hó 19. napján

Budapesten

Figyelmeztetés! A harctéri szolgálatra lappal való visszaélést az egész életen át tartó hátrány követi!

Raktári szám: 820.

14. melléklet: Rákoskeresztúri új köztemető
95. parcella/0/1/90 sír (1977. november 7.)

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1881
SZEGED

A 205. MUNKAVEZETŐ TÖRZS HARCTÉRI MOZGÁSA:
1942. OKTÓBER 1. – 1943. JANUÁR 16.
VISSZAVONULÁS: 1943. JANUÁR 17. – FEBRUÁR 14.

250 km

1 000 km

Készítette
© Rakk Gyula
okleveles térképész
rakkgyulaterkepesz@gmail.com
Tatabánya, 2024. február–március
Térképadatok: © OpenStreetMap
1942. évi államhatárok
© Wikipédia (Európa 1942-ben)
https://en.wikipedia.org/wiki/File:Europe_1942.svg
Domborzatábrázolás-alap: © NASA / SRTM
Vetület / Dátum
Transzverzális Mercator / WGS

Wágner Levente 1897. március 20-án Budapesten született. Középiskolai tanulmányait a Budapesti Református Főgimnáziumban fejezte be 1915-ben, jól megfelelt eredménnyel. Ezt követően felvételt nyert a Királyi József Műegyetem mérnöki karára. Miután behívóparancsot kapott, részt vett az I. világháborúban. 1918. április 4. és augusztus 26. között az olasz fronton, többek között a második piavei csatában harcolt mint tüzér káplár, ezzel érdemelte ki a Károly Csapatkereszt kitüntetést.

A háború után, 1921. november 5-én mérnöki oklevelet szerzett. Ettől az évtől kezdve harminckét éven át a székesfővárosnál dolgozott mint segédmérnök, mérnök, majd főmérnök, később tanácsosi, 1939-től főtanácsosi munkakörben.

1924–25 között részt vett abban a török–magyar államközi együttműködésben, ahol Törökország újjáépítése volt a cél. Ő a Konia körüli mocsarak lecsapolásán és öntözőcsatornák kiépítésén dolgozott. Mivel kimagasló szakmai tudással rendelkezett és négy idegen nyelven beszélt (francia, német, szerb, orosz), hamar a kinti misszió egyik meghatározó alakja lett.

Hazatérése után a fővárosnál kamatoztatta külföldi tapasztalatait. Számos híd, főútvonal tervezésében és kivitelezésében vett részt. 1937. január 1. hatállyal hadnagyi rendfokozatot kapott. A II. világháború utolsó időszakában és az azt követő években a romokban heverő főváros újjáépítésén fáradozott, és egészen 1953. január 15-ig a polgármesteri hivatal II. ügyosztályát vezette.

Nevéhez köthető a Gellért-hegyi murvafeldolgozó üzem, valamint a pomázi kőbánya megnyitása is. Ezt követően 1966. május 31-ig, tizenhárom éven át volt irányító tervezőmérnök a Fővárosi Mélyépítési Tervező Vállalatnál (FŐMTERV). Ez idő alatt számos jelentős út és forgalmi csomópont tervét készítette el.

Nyugdíjas éveit Pomázon egy kis nyaralóban töltötte, ahol kertészkedéssel, természetfotózással és gombatermesztéssel foglalkozott. Nyolcvanévesen az élettel betelve, csendben hunyt el. Életében mindig a másikat segítő, és bölcsességével, szakmai tudásával, optimizmusával utat mutató ember volt. A világháborúkban megtanulta, és gyakorta mondogatta: *„A világban minden apró figyelemért légy hálás, mert oly kevés a szeretet, semmi sem természetes. Könnyen el tudod felejteni a komor napokat, ha észre tudod venni a másik oldalról ragyogó napfényt."*

ISBN 978-615-02-0275-4

9 786150 202754

7890 Ft